

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK)
ANABİLİM DALI

**WITTGENSTEIN'İN 'FELSEFİ SORUŞTURMALAR'
ADLI YAPITINDA ÖZEL DİL SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK)
ANABİLİM DALI

**WITTGENSTEIN'İN 'FELSEFİ SORUŞTURMALAR'
ADLI YAPITINDA ÖZEL DİL SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN

Tez Danışmanı
Doç.Dr.Erdal CENGİZ

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK)
ANABİLİM DALI

**WITTGENSTEIN'IN 'FELSEFİ SORUŞTURMALAR'
ADLI YAPITINDA ÖZEL DİL SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Doç.Dr.Erdal CENGİZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TEŞEKKÜR

Öncelikle Wittgenstein felsefesiyle tanışmamda ve özellikle bu çalışmada, bana rehberlik eden danışman hocam sayın Doç.Dr. Erdal Cengiz'e teşekkürü bir borç biliyorum.

“İdealim belirli bir soğukkanlılıktır. Tutkulara müdahale etmeksizin onlara dekor sağlayan bir yapı.”
(Wittgenstein)

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

DİL, KULLANIM VE ANLAM.....	6
1.1. Dil Kullanımı ve Örnekleme.....	7
1.2. Kullanım ve Anlam.....	20
1.2.1. Farklı Kullanımlar ve Anlamın Açıklanması.....	21
1.2.2. Kullanım'ın Göz Önünde Olması.....	27
1.3. Kural İzleme ve Anlam.....	29
1.3.1. Kurallar ve Kuşku.....	32
1.3.2. Kurallar, Yorum ve Pratik.....	35
1.3.2.1. Kural ve Uygulama.....	39
1.3.3. Kural İzleme ve Septik Çözüm.....	42

II. BÖLÜM

ÖZEL DİLİN OLANAKLILIĞI SORUNU.....	50
2.1. Epistemik Gizlilik ve Özel Dil.....	53
2.1.1. Epistemik Gizlilik ve Gramer.....	55
2.1.2. Gramer ve Özel Dil.....	59
2.2. Özel Örnekle Tanımlama.....	63
2.2.1. Bir Yanılsama: Kural İzlenimi Olarak Özel Dil.....	64
2.2.2. Gramer ve Bir Dil İzlenimi.....	68

2.3. Özel Dilin Olanaksızlığı ve Sosyal Bağlam.....	73
2.3.1. Dilin Edimsel İşleyişi.....	79
2.3.2. Özel Nesne ve Boş Bir Resim.....	83
2.4. Dil ve Yaşam Biçimi.....	87
2.4.1. Yaşam Biçimi ve Dili Kullanma.....	92
2.4.2. İletişim ve Doğal Tarih.....	95
SONUÇ.....	99
ÖZET.....	103
ABSTRACT.....	104
KAYNAKÇA.....	105

GİRİŞ

Ludwig Wittgenstein'in '*Felsefi Soruşturmalar*' adlı yapıtında özellikle §243-315 paragrafları arasında içerilen argümanlar özel dil sorunu üzerine odaklanmaktadır. Bu sorun, yapıtın birçok farklı bölümünde ortaya konulan ilgili diğler sorun ve kavramlarla iç içe geçmiştir. Bu doğrultuda, özel dil sorunu diğler bölümlerdeki argümanlarla bağıntısının yanı sıra, Wittgenstein'in yapıtının genel amacıyla da bağıntılıdır. Yani özel dilin olanaklılığı tartışması çerçevesinde, genel olarak, dil ve 'yaşam biçimi' ilişkisi bağlamında dilin yanlış anlaşılmasından ve yanlış kullanılmasından kaynaklanan felsefi yanlışlamaların açığa çıkarılmasının hedeflendiğı bir dil anlayışı sunulmaya çalışılmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada, Wittgenstein'in yapıtının doğasına uygun olarak özel dil sorunu merkeze alınarak soruşturmanın ele aldığı temalar serimlenecektir. Wittgenstein'in felsefeye yaklaşımı da dikkate alındığında, *Felsefi Soruşturmalar*'a ilişkin tek bir kapsayıcı ve geçerli bir görüş olması gerektiğı düşüncesinden de uzak durulması gerekmektedir. Çünkü Wittgenstein bir sistem ya da genel bir kuram oluşturarak özsel bir açıklama sunmak peşinde değildir. Yani, yapıtta temel olarak dilin edimsel kullanımının betimlenmesi yoluyla felsefe sorunlarının kaynaklarını göstermeye ilişkin açıklayıcı işaretlerin sunulduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu açıdan, felsefi karışıklıklara yol açan görüşlerin ve filozofların yanlış yönlendirici yaklaşımlarının alt edilmesine dönük olan genel proje, özel dil sorunu bağlamında değerlendirilecektir. Ayrıca Wittgenstein'in felsefe geleneğine yönelttiğı eleştirel

boyut da özel dil sorununun bağlamını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Wittgenstein'in Soruşturmalar'da sorunları ele alma tarzı ve yapının içsel mantığı göz önüne alınacak olursa, soruşturmanın asıl doğasıyla bağıntılı olan ve "geniş bir düşünce alanını her yönde çaprazlama dolaşmaya zorlayan" (FS, Önsöz, s.7) felsefi işaretleri takip etmek gerekir. Çünkü Genova'nın da söylediği gibi düşünürün üslubu, kendi doğal eğilimleriyle kavramlar arasındaki doğal düzenin birbiriyle buluşturulmasının güzel bir örneğini oluşturmaktadır. "Metaforik olarak Soruşturmalar'ı okumanın, kafasından hesaplamalar yapan birisini izlemeye benzediği söylenebilir" (Genova, 1986: 73). Yani Wittgenstein'in doğal eğilimleri doğrultusunda yapıtta serimlenen düşünceler, yine ilkin bu doğrultuda ele alınmaya çalışılmalıdır. Bu bağlamda, dilin kullanımını öne çıkaran ve anlamın dilsel pratiğin içinde dil oyunları aracılığıyla ortaya konulabileceği vurgusu ve dilin farklı kullanımları söz konusu olmaktadır.

Bu doğrultuda, öncelikle Wittgenstein'in görüşünde dilin bir pratik olarak nasıl konumlandırıldığına ve yine bu pratiğin içinden kurallarla yönlendirilen iç içe geçmiş bir insan etkinliği olarak dilin, gündelik yaşamın içinde nasıl işlediği ele alınmalıdır. Wittgenstein bunu *Soruşturmalar*'da şöyle dile getirmektedir: "İnsan bir sözcüğün nasıl işlevde bulunduğunu tahmin edemez. Onun kullanımına bakmak ve oradan öğrenmek gerekir" (§340). "Düşünme, ama bak!" (§66) ilkesi de, asıl güçlüğün geleneksel felsefenin anlamı sabitleyici kuramsal yaklaşımına karşı, zaten "her şeyin göz önünde olduğunu" (126) ve asıl güçlüğün zeminin altında olanı kazarak bulmak ve özsel bir açıklamaya ulaşmak değil, zeminde görüşe açık olanı fark etmek olduğunu ifade etmektedir. "Çünkü zemin bize altında bir derinlik

olduğuna ilişkin yanılsatıcı bir imge verir ve biz buna ulaşmaya çalışırız” (Shanker, 1986: 182). Felsefi sorunların dilin yanlış kullanımından ve yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı düşüncesinin merkezinde de bu eğilim bulunmaktadır. Wittgenstein da temel olarak, bu eğilimin kendisini en güçlü şekilde gösterdiği göndergesel dil anlayışını eleştirmektedir. Bu eleştiri “dilini eşsiz özünü yakalama çabasına” (§97) karşı geliştirilmekte ve özcü metafizik yaklaşımların eleştirisi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda dilin çeşitli kullanımlarını ve farklı işlevlerini görmezden gelen bu eğilim bir başka yerde şöyle açıklanır.

İnsanlar yeniden ve yeniden felsefenin gerçekte ilerlemediğini ve hala Greklerde de olan aynı felsefi sorunlarla uğraştığımızı söylüyorlar. Fakat bunu söyleyenler bunun neden böyle olmak zorunda olduğunu anlamıyorlar. Çünkü dilimiz halen aynı ve bizi aynı soruları sormaya kışkırtmaya devam ediyor. ‘Yemek yemek’ ya da ‘içmek’ fiiliyle aynı şekilde işlev görüyormuş gibi görünen bir ‘olmak’ (to be) fiili bulunmaya devam ettiği sürece, ‘özdeş’, ‘doğru’, ‘olanaklı’ sıfatlarına hala sahip olduğumuz sürece ve zamanın akışından, uzamın yayılımından vb. şeylerden söz etmeye devam ettiğimiz sürece insanlar şaşkınlığa yol açan güçlüklere takılmaya devam edecekler ve kendilerini hiçbir açıklamanın aydınlatılabilir gibi görünmediği bir şeyi ararken bulacaklardır. Daha da önemlisi bunun onların aşkın olana duydukları özlemi tatmin ediyor oluşudur, çünkü insanlar ‘anlama yetisinin sınırlarını’ görebileceklerini düşündükleri sürece, elbette ki bunun ötesini de görebileceklerine inanacaklar (Wittgenstein, 1980: 15).

Wittgenstein’in kendisini bu açıdan edimsel dilin kullanımı çerçevesinde sosyal bağlam ve bunun üzerinde şekillendiği yaşam biçimiyle sınırlandırdığı söylenebilir. Yani, Wittgenstein için dili uygun olarak anlamak, sosyal bağlam ve yaşama biçiminde temellenen birbiriyle iç içe geçmiş kuşatıcı bir etkinlikler ağının içinde bulunmayı gerektirmektedir. Bu anlamda, Wittgenstein, felsefeye dilin kullanımını betimleme görevini vermiştir. (§124) Bu betimleme yoluyla çeşitli varsayımların zorlaması altında ortaya çıkan felsefi karışıklıklar açık bir şekilde görülmüş olacaktır. Çünkü dil kuramsallaştırma çabalarının açıklamaları doğrultusunda işlememektedir. “Dilimizin örtüsünün her şeyi aynı kılması” (FS, II, xi) sonucu olduğu söylenebilecek olan dilin eşbiçimliliğinin yol açtığı yanılsamalardan ancak böyle

kurtulunabilir gibi görünmektedir. Yani dilin gramerine ilişkin bir farkındalığa sahip olduğunda, “örneğin sayı sözcüklerinin gramerinin nesnelere adlarına ilişkin gramer modelinde ya da zihinsel (içsel) durumların gramerinin fiziksel durumlar modelinde ya da ahlaksal söylemin gramerinin olgusal söylem modelinde anlaşılma eğiliminden” (Hacker, 1990: 263) uzaklaşmış olacaktır. Wittgenstein’in “olgusal araştırmalarla kavramsal araştırmalar arasındaki ayırım” (Zettel, §458) konusundaki temel kaygısı da bu doğrultuda anlaşılmalıdır. Ancak bu ayırımın anlaşılabilirliği yoluyla dilin işleyişi hakkında açık bir görüş edinilebilir ve özel dil sorununun içerimleri anlaşılabilir kılınabilir.

Bu noktada, özel dil sorununun sunulmasının dilin nasıl işlediğine ilişkin önemli bir açıklama olanağı sağladığı düşünülmektedir. Aynı zamanda, dilin kullanıldığı bağlamın ve koşulların öne çıkarılmasının bir sonucu olarak görülebilecek olan özel dilin olanaksızlığı düşüncesi yoluyla, *Tractatus*'ta olgularla katı bir karşılıklılık içinde kurgulanmış olan dil anlayışına da karşı çıkmış olmaktadır. Hatta özel dil sorununun, göndergesel bir dil anlayışı olarak “*Tractatus*'un anlam kuramının bir reddi olmak üzere geliştirildiği” (Grandy, 1976: 246) de söylenebilir. Konunun hazırlanışının ve sunulmasının ayrıntılandırılacağı bu sorun bağlamında, bir anlamda özel dil, dilsel pratiğin içinde bulunduğu bağlamı ilkece dışarıda bıraktığı için olanaksız olarak değerlendirilmektedir. Özel dil sorununun sunulduğu böylece sahip olunan içsel deneyimlere ilişkin bir bilginin gerekli olmadığı ve duyum ifadelerinin epistemik bir iddia taşımadıkları düşünceleriyle de desteklenmekte ve dilin farklı bölgelerinin grameri ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, çalışma, dilin iletişimi olanaklı kılan sosyal bağlamını ve bununla ilişkisinde yaşam biçimi anlayışını

ayrıntılı olarak, bağlam dışında kaldığı söylenebilecek olan yaklaşımların örneklendirilmesini serimlemektedir. Böylece yaşamın akışı içinde ‘yaşayan canlı insan’lardan oluşan bir sosyal pratik, dili kullanmanın insanın doğal tarihinin bir parçası olduğu (§25) düşüncesini ve yaşam biçimi anlayışını ilişkilendirmemize izin vermektedir. Bu yolla dilin gramerine ilişkin açık bir görüşe kavuşulabilecek ve özel bir dil düşüncesinin sadece bir dil izleniminden öteye geçmediği anlaşılacaktır. Bu bağlamda Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar*’ında önemli bir yere sahip olan özel dil sorunu; dilin içsel deneyimlerle bağıntısının, dile ilişkin daha kuşatıcı ve felsefi sorunlara farklı bir bakış açısının sağladığı bir yönelimle anlaşılabilceğinin de gösterilmesiyle, “sözcüklerin eylemler olduğu” (Wittgenstein, 1980: 46) düşüncesinin dile getirildiği ve dil felsefesinin seyrini etkileyen bir yaklaşımı açımlayan bir sunum olarak açılmış olacaktır.

I. BÖLÜM

DİL, KULLANIM VE ANLAM

Wittgenstein'in özel dil sorununun ortaya konuluşunu ve ne anlama geldiğini ya da hangi amaçlarla geliştirildiğini belirleyebilmek için, sorunun '*Felsefi Soruşturmalar*'daki bağlamı ortaya konulmalı ve bu doğrultuda yapıttaki ilgili diğer sorunlar eşliğinde bir sunumun hazırlığı yapılmalıdır. Bu anlamda, *Felsefi Soruşturmalar*'da ortaya konulan sorun ve kavramlarla iç içe geçmiş olan özel dil sorununun anlaşılabilmesi için, öncelikle özel dile ilişkin sorunları çözümlemenin önemli ölçüde hazırlığını sağlayan örnekle tanımlama sorunu ele alınacaktır. Bu açımama Wittgenstein'in dilin işleyişine ilişkin görüşlerinin ayrıştırılmasıyla özel dilin neden olanaklı olmadığını anlaşılmasında bir basamak olarak kullanılabilir. Bu nedenle duyum ifadelerinin (ağrı duyuyorum, sabır gösteriyorum vb.) nasıl anlamlı olarak kullanıldığını açıklamak için, öncelikle dilin gramerini göz önünde tutmayan kuramsal ve genelleyici yaklaşımların yanlış belirlemeleri tanıtılmalıdır.

“Biz gündelik dil oyunlarının hepsinin muazzam çeşitliliğinden habersiz kalırız, çünkü dilimizin örtüsü her şeyi aynı kılar” (FS, II, xi). Wittgenstein'a göre dilin yanlış kullanımının yol açtığı felsefi karışıklıklar ancak böyle bir farkındalıkla açıklığa kavuşturulabilir. Yani, dilin kullanıldığı bağlamın önemi gözden kaçırıldığında sürekli olarak kendisini gösteren bu karışıklıklar, sözcüklerin kullandıkları bağlamlardan yalıtılmasından ve sözcüklerin anlamlarını kazandıkları farklı dil oyunlarında nasıl kullandıklarından bağımsız olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Wittgenstein'in felsefi sorunların “dil tatile gittiği zaman ortaya çıktığı” (§38) iddiası, sözcüklerin “asıl evi olan dil oyununda” (§116)

nasıl kullanıldıklarına bakmak yerine, sözcüklerin yerini tuttuğu tek ve özsel bir şey olması gerektiği düşüncesinin ayartıcılığının bir sonucu olarak görülebilir. “Dilin eşsiz bir şey olduğu” (§110) ve onun özünü oluşturan tek bir özellik olduğu düşüncesiyle paralel olan bu genelleştirme eğilimi, dilin farklı bölgelerindeki çeşitli kullanımları tek bir açıklama modeline indirgeyerek filozofları sonu gelmez sözde sorunlarla uğraşmaya ve sabit bir anlam arayışına kışkırtmaktadır. O halde, sözcüklerin farklı söylem alanlarındaki işlevleri farklı olmasına rağmen, onları tek bir söylem alanına (bilimsel söylem gibi) indirgeyerek anlamak ya da sözcüğün belirli bir kullanım tarzını, içinde kullanılmadığı bir dil oyunu bağlamında ele almak bu karışıklıkların temel nedeni olmaktadır.

Wittgenstein’in dilin işleyişinde dilin çeşitli kullanım biçimlerini göz önünde bulunduran yaklaşımı, aynı zamanda *Tractatus*’un göndergesel dil anlayışının da bir eleştirisini içermektedir. Bu bağlamda dil hakkında açık bir görüş edinebilmek için ilkin dilin nasıl kullanıldığına ilişkin önemli bir farkındalık sağlayan örneklerle tanımlamanın dildeki yeri ve işlevi sorunu ele alınacaktır. Sonrasında Wittgenstein’in dile yaklaşımı temel olarak kullanım, anlam ve kural izleme kavramları ışığında ayrıntılandırılacak ve özel dil sorununun bağlamı ortaya konulacaktır.

1.1. Dil Kullanımı ve Örnekleme

Wittgenstein, *Soruşturmalar*’a Augustinus’un dili öğrenme yaklaşımını ortaya koyarak başlamaktadır. Yapıtın önemli bir temasını oluşturan örnekle tanım sorunu bu model üzerinden ayrıntılı bir şekilde soruşturulmaktadır. Wittgenstein’in *Soruşturmalar*’da ele aldığı diğer sorunlar gibi, örnekle tanım sorunu da genel olarak

dil felsefesinde ve bir bütün olarak Wittgenstein'in felsefesinde aile benzerliği, dil oyunları, kural izleme, anlama ve özel dil gibi sorunlarla ilişkilidir ve bunlarla iç içe geçmiştir. Bu bağlantılarla birlikte, "Wittgenstein'in örnekle tanıma ilişkin düşünceleri Augustinus'un dil resmi, mantıksal atomculuk ve özel dilin olanaklılığını eleştirileri için de temel oluşturur" (Baker&Hacker, 1980: 168). Ve genelde bilginin temeline ilişkin geleneksel arayışların eleştirisi hedeflenirken, özeld e ise dilde örnekleme ile sözcüklerin kullanımı arasındaki açığın kapatıldığı dilsel pratiğe ve kullanıma dikkat çekilmektedir denilebilir.

Soruşturmalar'da sorunun ele alınması, öncelikle, Augustinusçu dil anlayışı dolayımında, dili öğrenmenin temel olarak nesnelere ad vermekten ibaret olduğu şeklinde özetlenir (§26). Wittgenstein'in *Soruşturmalar*'ın başında oluşturduğu ve yapıt boyunca geliştireceği dil anlayışı çerçevesinde ise örnekle tanım, dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütünün sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Temel sorun dilimizde farklı sözcük türlerinin olduğunu ve dili konuşmanın bir etkinliğin ya da yaşam biçiminin parçası olduğunu fark edebilmektir (§7, §23). Wittgenstein'a göre, dili nesnelere ad verme ve sonra bunları nesnelere yeniden karşılaştıldığında kullanma işlevine indirgemek, dilin farklı işlevlerini gözden kaçırmaya; bu karmaşık yapının ve çeşitli işlevlerin —ancak dili konuşanların yaşam biçimlerinin oluşturduğu— sosyal bağlamını devre dışı bırakmaya yol açmaktadır. Bu bakış açısına göre, amaçlı bir etkinlik bağlamında dili konuşanların gündelik pratiklerinden kaynağını alan ve dilin edimselliği içinde kültürel boyutuna atıfta bulunan 'dil oyunları' terimi, bu basitleştirmenin eleştirisinde özel bir önem kazanır.

Wittgenstein, bu aşırı basitleştirilmiş dil anlayışını, kullarındaki dile dikkat çekerek göstermektedir. Wittgenstein'ın hedefi öncelikle dile yanlış yaklaşımların açığa çıkarılmasıdır. Bu doğrultuda da, örnekle tanım ilkin nesneye işaret edip adını söyleme şeklinde düşünülecek olursa, Augustinus'un dil anlayışı çeşitli örnekler üzerinden eleştirilmeye başlanır. Nesnelere işaret ederek adlandırmak ve sonra onlar hakkında konuşurken bu adlara başvurmak (§27), dilde örnekle tanımlamayı basit bir şekilde işaret etme ve adı tekrar etme edimi olarak açıklamak anlamına gelir. Yalnız her durumda ve her sözcük için örnekle açıklama farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. “Adlandırma sözcüklerin nasıl kullanılacağını, sabitleme yoluyla belirlememektedir” (Lugg, 2000: 59). Bu bağlamda, Wittgenstein'ın dilde şeyler hakkında konuşmanın yanı sıra birçok farklı işlevin —emir verme, çağırma, soru sorma, tartışma gibi— yerine getirildiğini hatırlatarak, indirgeyici bir yaklaşımı zayıflatma yönünde bir strateji uyguladığı söylenebilir. Gündelik dile, yani kullarındaki dile baktığımızda, ki Wittgenstein da örneklerini bu yolda vermektedir, sözcüklerin kullanımının farklı şekillerde olduğu görülür. Ayrıca *Soruşturmalar*'da bir adı örnekle tanımlama ediminin, dil ile dünya arasındaki paralellik ilişkisini kuran bir açıklamada temel olarak kullanılmaması, *Tractatus*'un da eleştirisini gündeme getirir. “Gerçekte Wittgenstein tüm sözcüklerin adlar olduğu düşüncesini, örnekle tanımlamanın açıklamanın temel biçimi ya da dilin temeli olduğu düşüncesiyle eşitlemekte ve örnekle tanım konusundaki bulanıklığın (mantıksal analiz ile örnekle tanımlamanın birbirine karıştırılması) *Tractatus*'taki yanlışlıkların temel kaynağı olduğunu söylemektedir” (Baker&Hacker, 1980: 168).

Eleştirdiği yaklaşımlar karşısında, Wittgenstein'in anladığı şekilde örnekle tanımlamayı açmak gerekirse, bir şeyin adını sorma ve söyleme pratiğinde adın verildiği şey ile birlikte (bağlılığı) oluşturulan örnekle tanım, kendi başına bir dil oyunudur (§27). Bir x'i tanımlarken x'e işaret edip 'Bu x'tir' ya da 'Buna x denir' denildiğinde bir örnekle tanım yapılmış olur. Ancak, bu sorun bağlamında "bir adı kullanmanın adlandırılan nesneyi öğrenmekten daha fazla bir şeyi öğrenmeyi gerektirdiği" (Hunter, 1985: 10) ortaya çıkmaktadır. Çünkü gündelik dil kullanımında bir sözcüğün çok farklı kullanımları söz konusudur ve dili öğrenmek için sadece nesnelere ad vermek yeterli olmamaktadır. Wittgenstein, bu noktada temel sorunu, "tanımlanan sözcüğün kullanılma biçimiyle örnekle tanımlama (işaret etme edimi ve sözcüğü söyleme) arasındaki bağlantı sorunu" (McGinn, 1997: 62) olarak ele almaktadır. İşte sözcüğün kullanım biçimi söz konusu olduğunda Wittgenstein'in dili kullanım etkinliği olarak ortaya koyduğu söylenebilecek olan dil oyunu anlayışı önem kazanmaktadır.

Örneğin 'iki' sayısının tanımı, 'iki denen'—iki fındığa işaret ederek— yapıldığında, kendisine bu tanımın yapıldığı kişi 'iki'nin bir sayı mı, yoksa bu fındık grubuna verilen bir ad mı olduğunu tahmin edemeyebilecektir (§28). Tanımın her zaman için amaçlanan şekilde anlaşılmasının bir garantisi yoktur. Yani işaret etme ve sözcüğü söyleme edimi, adlandırılan bir şey hakkında konuşmanın içinde bulunulan bağlamına (dil oyununa) göre farklılaşmaktadır. "Yani: Bir örnekle tanım her durumda farklı yorumlanabilir" (§28). Burada Wittgenstein'in amacı, "örnekle tanımlamanın dille dünyayı birbirine bağladığı düşüncesinin terk edilmesine ilişkin bir demistifikasyon sağlamaktır" (Baker&Hacker, 1980: 207).

Wittgenstein bu örnek üzerinden örnekle tanımın nasıl bir anlamlandırmadan geçtiği ve ne şekilde işlev gördüğünü soruşturur. Çünkü birisine bir şeyin adının öğretilmesinde neyin içerildiği konusunda tam bir açıklık söz konusu değildir. Bu açıdan, örnekle tanımın nasıl başarıya ulaştığı, sözde kuramsal ya da metafiziksel bir bağlantı varsayımı oluşturulmadığı sürece sorun olarak ortada durmaktadır. “Bu sayı’ya ‘iki’ denir” (§29) şeklinde bir belirleme yapılsa bile, bu örnekle tanımın anlaşılabilmesinden önce ‘sayı’ sözcüğünün açıklanması gerekmektedir ki, bu sözcükleri de ele almanın tek bir yolu yoktur.

Wittgenstein argümanının bu aşamasında bu sözcüklerin de tanımlanmaya ihtiyaç duyduğunu, ancak zincirde en son tanım olmadığını ifade etmektedir. Bu da anlamın belirginliğini sağlamak için yalın nesnelere varlığını temele yerleştiren *Tractatus*’un açıklama modelinden önemli bir ayrılığı göstermektedir. Bu bağlamda “örnekle tanımlamanın nesnelere olduğu iddia edilen tanımlanamazların işaret edilmeleri yoluyla yapılan açıklamanın nihai ve kesin olduğu görüşüne meydan okunmaktadır” (Baker&Hacker, 1980: 207). Çünkü artık *Tractatus*’ta resimsel anlam kuramıyla (göndergesel dil anlayışı) temellendirilen dil ile dünya arasındaki karşılıklı bağıntı, dil oyunları çeşitliliğinde dil oyunlarından sadece birisidir. “Bir nesnenin görünüşünü betimlemek ya da onun ölçülerini vermek— bir betimlemeden bir nesne oluşturmak” (§23) şeklinde verilen örnek dil oyunları *Tractatus*’un aşırı basitleştirilmiş dil anlayışını ortaya koyuyor gibi görünmektedir. Wittgenstein *Tractatus*’un dil anlayışına çok yakın gibi duran örnekle tanımlamanın soruşturulmasında bile gündelik kullanımından soyutlanmış bir dil anlayışının, dilin ayırıcı ve karmaşık

yapısının farkına varılmasını engellediğini göstermek istemektedir. Bu nedenle düşündüğümüzün aksine, örnekle tanım durumunda bir şeye işaret edip bir sözcüğü tekrarlamak, anlam ve anlamayı açıklığa kavuşturmamaktadır. Wittgenstein'a göre, ilkin örnekle tanımların nasıl yorumlandığının ve nasıl anlamlandırıldığının açığa çıkarılması gerekir.

Örnekle tanımda başkasının istenilen şeyi anlayıp anlamaması, tanımın verildiği koşullara ve kişiye bağlı olmaktadır. Kişinin bu sözcüğü nasıl anladığı da ancak, onun bu sözcüğü tanımladığı kullanımında görülebilmektedir (§29). Kişinin tanımlamayı nasıl anladığı, tanımlamayı duyduğu sırada olup bitenlerle değil, sonrasında sözcüğü kullanmasında kendisini gösterir. Yani böyle bir tanım, tanım verilirken kişinin zihninden geçen şeylerle ilgili değildir. “Tanımlama edimi daha geniş bir dilsel performansın yapısında yerleşmiş bir şekilde işlev görebilmektedir” (McGinn, 1997: 63). Bu noktada bir sözcüğün dilde hangi rolü oynayacağı açık olmadıkça, örnekle tanım bir açıklama işlevi görememektedir. Yani ancak ve ancak birisinin bir renk sözcüğünü açıklamak istediği bilindiği zaman, “Şuna ‘mavi’ denir” örnekle tanımı sözcüğün anlaşılmasına yardım edecektir. Wittgenstein bu durumu şöyle özetler: “Ancak onunla nasıl bir şey yapacağını önceden bilen birisi anlamlı olarak bir adı sorabilir” (§31). Bir oyunu oynayan birisi oyun içindeki hareketleri de zaten bilmektedir. Bu durum sözcüğün kullanıldığı bağlamlara, sözcük olmaksızın da tanıdık olmak anlamına gelir. Çünkü “arka plandaki bir bilgiye ya da özel bir yetiye sahip olmadıkça neyin tanımlandığına ilişkin ya da işaret edilenin ne olduğuna ilişkin bir anlama elde edilemeyecektir” (Lugg, 2000: 63). Yani sözcüğün yerinin önceden hazır olması gerekmektedir. Böylece örnekle tanımlamada sözcükle nesne arasında

doğrudan ve sorunsuz bir bağlantı olmadığı da açığa çıkarılmış olmaktadır. Bu noktada örnekle tanımın anlaşılabilmesinin koşulu ya da bir şeyin adını sormanın koşulu, dil oyunlarını oluşturan teknikleri uygulama pratiğinin ustası olmayı gerektirir. Bu pratik ustalık yabancı bir ülkenin sakinlerinin dilini örnekle tanımlar yoluyla öğrenebilmeyi sağlamakta, ancak kişinin ana dilini nasıl öğrendiği sorunu bu yolla gündeme getirilmiş olmamaktadır. Wittgenstein örnekle tanım sorunu çerçevesinde Augustinus'un dil anlayışını ve dili öğrenme yaklaşımını tam da bu noktada yetersiz bulmakta ve şöyle eleştirmektedir:

Augustinus, dili öğrenmeyi sanki bir çocuğun yabancı bir ülkeye gelmesi ve oranın dilini anlamaması; yani sanki onun önceden, bu dil değilse de bir dile sahip olduğu biçiminde betimler. Ya da yine: Sanki çocuğun konuşmıyor olsa da düşünebilmesi gibi...Ve burada 'düşünmek' 'kendi kendine konuşmak' gibi bir şey anlamına gelir (§32).

Bu açıklama, örnekle tanımlamanın bir dilin öğrenilmesini temellendirmekte yetersiz kaldığını, hatta örnekle tanımlamanın kendisinin bile açıklanması gerektiğini göstermektedir. “Augustinus'un dili öğrenmeyi betimlemesi, açıklama iddiasında olduğu şeyi, çocuğun —bir yetişkin bir şeye işaret edip bir ses çıkardığında— bunu anlaması için gerekli olan arka planı oluşturan tekniklerin ustalığına sahip olduğunu, zaten varsaymaktadır” (McGinn, 1997: 65). Bu da dil kullanımında içerilen pratik ustalığımıza ilişkin yakınlık ve tanışıklığımızdan kaynaklanan örtük bir kabule yol açmaktadır. Aslında nesnelerin yerine duran sözcükleri öğrenmekle, sözcüklerin dildeki kullanımını öğrenmek arasındaki farklılık bu açıdan önem kazanmaktadır. Sözcüklerin kullanımı dil oyunundaki işlevlerinden başka bir şey değildir, çeşitli bağlamlarda yerine durduğu nesnenin önemi ise dilin işleyişinde ikinci plandadır. “Yapılması gereken dilimizin nasıl işlediğine ilişkin spekülatif bir model yoluyla yanılsamadan öteye geçmeyen bir açıklama değil, dili kullanırken pratik ustalığın

edinilmesinde gerçekten neyin içerildiğini anlamaya çalışmaktır” (McGinn, 1997: 65). Dil öğreniminin ve kullanımının yürümek, yemek, içmek ya da oynamak kadar doğal tarihimizin bir parçası olduğunu (§25) ve doğal olarak yaptığımız bir şey olduğunu görebilmek dilde içerilen şeyin ne olduğunu gösterecektir. “Örnekle tanım sözcüklerle nesnelar arasında kurulan zihinsel bir bağlantı üzerinde değil, içinde olduğumuz sosyal çevrede insanlara sözcüklerin işaret etme yoluyla öğretilmesi olgusu (alıştırması) üzerinde temellenmektedir” (Lugg, 2000: 67). Ve örnekle tanım da —her ne kadar ‘sözel’ tanım gibi sözcüklerin başka sözcüklerle tanımlanması şeklinde dilin içinde bir döngüsellığı gerektirmese de— sözcüğün nesneyle ilişkilendirilebilmesi için her zaman için uygun dilsel bir desteği, yani ‘kullanım’ı gerektirir (Lugg, 2000). Bu doğrultuda Wittgenstein örnekle tanım konusundaki sözü edilen aşırı basitleştirilmiş anlayışı ayrıntılandırarak, temelde dile ilişkin yanlış anlamaları ve bununla bağlantılı olarak bilince ve düşünmeye ilişkin yanlış yaklaşımları ortaya çıkarmayı sürdürmektedir. Bu ayrıntılandırma yoluyla, “bir örnekle tanımı anlamak için önceden bir dilin ustası olmak gerektiği” (§33) düşüncesi, örnekle tanımın anlaşılma biçiminin neye işaret edilmek istendiğine göre ve her durumda farklı bir vurguya bağlı olarak değiştiği gösterilerek savunulur. Aksi durumda bir örnekle tanımın her durumda farklı yorumlanabilmesi anlamının önünde bir sorun olarak durmaktadır (§28). Yani “örnekle tanımlama önceden sözcüğün mantıksal tipini bilmeyi varsaymaktadır. Ve bu örnekleme yoluyla açıklanabilir bir şey değildir” (Hintikka, 1986: 95).

Örneğin ‘şekle işaret etmek’le, ‘renge işaret etmek’ arasındaki fark, işaret etme ediminde her defasında farklı bir şeyin ‘denmek istendiği’ şeklinde ortaya

konulamamaktadır. Dikkatin renk ya da şekle yönlendirilmesi, yoğunlaştırılması yoluyla her defasında aynı şeyin yapıldığı garanti altına alınamamaktadır. Bir bakıma Wittgenstein işaret etmenin dilin sosyal bağlamından koparıldığı takdirde bir açıklama olarak yetersizliğini göstermeye çalışır. Çünkü örnekle tanımda belli bir şey kastedildiğinde aslında yapılan çok çeşitli şeyler vardır ve bir belirsizlik söz konusudur. Yapılan bu farklı tanımlama biçimleri, kendiliğinden birisinin şekle, renge ya da başka bir şeye dikkat ettiğini söylememizi sağlayan şeyler değildir (§33). Örnekle tanımın anlaşılma koşulu, önceden tanımın hazırlandığı yer olarak içinde konuşulan belli bir dil oyunudur. Bu durumda “örnekle tanımlamanın sözcükleri nesnelere doğrudan, aracısız ve ön varsayimsız bir şekilde bağlaması görüşü, dille dünya arasındaki uçurumun bu yolla kapatılabileceğini düşünme eğilimine yol açan yanıltıcı bir açıklamadır” (Lugg, 2000: 67). Çünkü bu türden göndergesel bir dil anlayışı sürekli olarak tekrar eden felsefi hatalara ve örnekle tanım konusunda yaygın yanlış kavramsallaştırmalara yol açmaktadır.

Dolayısıyla ‘mavi’ bir kitaba işaret edip ‘bu mavidir’ dedikten sonra, ‘yeşil’ bir kitaba işaret edip ‘bu kitaptır’ demenin bir yanlışlığa yol açacağı belirli bir işaret etme bağlamı söz konusudur. Bu noktada, işaret etmenin ‘karakteristik deneyimleri’nin her zaman için söz konusu olmadığı, karşı örneklerle soruşturulmakta ve zihinsel (içsel) olaylara atıfta bulunarak açıklama yapma eğiliminin kaynaklarına gidilmektedir. Çünkü örnekle tanımlama esnasında her ne kadar belirli el ya da göz işaretleri yapılsa da, tanım farklı yorumlanabilir. Örneğin şeklin ya da rengin ‘kastedildiği’ bütün durumlarda ortak olan bir özellik yoktur ve bütün bu durumlarda ortak bir karakteristik süreç ortaya çıkmaz. Ortak tek bir

karakteristik özelliğın olmaması da, işaret etmenin zorunlu bir şekilde nesneye ya da 'kastedilen' şeye bağlanması düşüncesine yapılan karşı çıkışı desteklemektedir. Böyle bir bağlantıyı kurabilmek için içsel (özel) bir niyete gönderme yaparak açıklamada bulunan bir yaklaşımın zayıf tarafı, varsayılan bağlantının dilin sosyal bağlamındaki kullanımında her zaman için olumsal olmasıdır. O halde, anlam işaret etme durumunda değil, "işaret etmeden önce ve sonra ne olduğuna bağlı" (§35) olarak dilin sosyal bağlamında ortaya çıkar. "İşaret etmeye eşlik eden özel deneyimler anlama ilişkin bir ölçüt sağlamamaktadır" (Baker&Hacker, 1980: 215).

İşaret etme ediminin farklı bağlamları dilin farklı kullanım biçimlerinin anlaşılma olanağını da örneklemektedir. Bu bağlam, sözcüklerin içinde kullanıldıkları dil oyunlarıdır. Bu yolla, Wittgenstein örnekle tanımı ad ile adlandırılan şey arasında kurulan katı bir bağlantı yaklaşımından uzak bir şekilde ele alır. Çünkü 'ad' sözcüğü, bir sözcüğün, birbirleriyle çok farklı şekillerde ilişkili olan birçok farklı kullanım türünü nitelendirmek için kullanılır. Dilin bu karmaşık kullanımı dikkate alınmadığında, "adlandırma bir sözcüğün bir nesne ile tuhaf bir bağlantısı olarak" (§38) görülmektedir.

Ve, filozof önündeki bir nesneye gözlerini dikerek ve bir adı hatta 'bu' sözcüğünü bile pek çok kez tekrarlayarak ad ile şey arasındaki o bağıntıyı ortaya çıkarmaya çalışırken siz gerçekten böyle tuhaf bir bağıntıyı elde edersiniz. Çünkü felsefi problemler dil tatile gittiği zaman ortaya çıkar. Ve burada biz aslında adlandırmanın sanki o bir nesnenin bir vaftiziymiş gibi, dikkate değer bir zihin edimi olduğunu hayal edebiliriz (§38).

Yani aslında tanımlamayı duyan kişinin bunu nasıl yorumladığı, tanımlamayı yapanın ve tanımlamanın yapıldığı kişinin zihinsel (içsel) deneyimi ya da duygularıyla değil, sözcüğün tanımlandığı kullanımın gerçekleştirildiği dil oyunundaki uygulama yoluyla açığa çıkmaktadır. Tanımı duymaya ve vermeye eşlik

eden gizli bir süreç yoktur. Bu sorun, Wittgenstein'in sonuç olarak tespit ettiği gibi, örneğin şekle değil de renge işaret etmenin herhangi bir ayırıcı karakteristik özelliğini tayin edemediğimizden, bunun tinsel (zihinsel) bir etkinliğe karşılık geldiğini (§36) iddia etmeye yol açar. Bu anlamda zihinsel bir şekilde işaret etme görüşünün beraberinde getirdiği işaret etme edimine zihinsel bir olayın eşlik ettiği düşüncesi, felsefi sorunların sözcüklerin bağlamından çıkarılmasıyla ortaya çıktığı (dil tatile gittiği zaman) düşüncesine iyi bir örnek oluşturmaktadır. Temel yanlışlık, farklı işaret etme edimleri arasındaki farklılığın açıklanmasını, konuşanın zihnindeki içsel bir olaya bağlamaktır. “Ve burada birçok benzer durumda yaptığımızı yapıyoruz: Şekle (karşıt olarak, sözgelimi, renge) işaret etme dediğimiz herhangi bir tek bedensel eylemi tayin edemediğimiz için, tinsel (zihinsel, düşünsel) bir etkinliğin bu sözcüklere karşılık geldiğini söyleriz” (§36).

Dolayısıyla ‘şekle işaret etme’ ve ‘renge işaret etme’ edimleri arasındaki farkı oluşturacak sosyal bir davranışı bulamadığımızda, işaret etme edimine eşlik eden ve bunları ayıran içsel bir şeyin olduğu düşüncesini ortaya atma eğilimi kendini gösterir. Çünkü “örnekle tanım tartışmasının sonuçlarından birisi de mentalizme ve Platonculuğa başvurarak zihinsel güçlere gönderme yoluyla yapılan hatanın genel felsefi bir sendrom olarak kendisini gösterdiği” (Baker&Hacker, 1980: 218). Bu ayırım için içsel bir temel varsaymanın ayartıcılığına karşı Wittgenstein, fiziksel işaret etme edimini çevreleyen davranışlar alanının açımlayıcılığına vurgu yapar. Yani bu karışıklıktan kurtulmanın yolu işaret etme edimine bağlamı içerisinde bakmaktır. “Belli bir işaret etme ediminin anlamlılığı da ona eşlik eden öznel zihinsel bir süreçle ya da içebakışla değil, parçası olduğu etkinlik biçiminin çevrelediği

bağlamla sabitlenmektedir” (McGinn, 1997: 68,69). Başka bir deyişle, örnekle tanımı verenin şekle mi yoksa renge mi işaret ettiğini ve tanımı duyanın da sözcüğü şekil-sözcüğü olarak mı yoksa renk-sözcüğü olarak mı yorumladığını belirleyen dilin sosyal doğasına bağlı olarak içinde bulunulan bağlamdır. Fiziksel işaret etme ediminde eksik olan farklılıklar, edime bağlamı içinde bakıldığında açık bir şekilde anlaşılabilir (McGinn, 1997).

Dil gündelik pratiklerimizin içinde bir ağ gibi örülmüştür. Bir bakıma, örnekle tanımlamada işaret etmenin de, doğrudan bedensel ya da zihinsel bir edimin göstericiliğine ihtiyacı olmadığı düşünülebilir. İşaret etme asıl olarak gündelik yaşam pratiğimizle iç içe olan dil kullanımında anlam kazanmaktadır. Dilin sosyal işleyişinden ve kültürel yaşamla iç içe bulunuşumuzdan dolayı, biz işaret etmede neye işaret edildiğini, ne kastedildiğini ve bu yolla örnekle tanımlamanın iş görmesini de başarabilmekteyizdir. Yani, sosyal zemin örnekle tanımlamanın anlaşılabilmesinin koşulu olmaktadır. Sözcükler farklı bağlamlarda kullanıldığından, her sözcüğün içinde kullanıldığı dil oyunundaki işlevine bakmak ve görmek gerekir. “Bunun yapılması gerektiği ve nasıl yapıldığı bilinmiş olsaydı birçok felsefi sorun da ortaya çıkmamış olacaktı” (Hunter, 1985: 26). Bu bağlamda adlandırma ediminin de bir grameri ve sözcüğü bir dil oyunu içinde uygulama tekniğini varsaydığını fark etmek önem kazanır. *Soruşturmalar*'da örnekle tanımlama sorunu bu açıdan diğer sorunların ele alınmasında yol gösterici olabilmekte; diğer sorunların merkezinde olan yanlış anlamalar konusunda aydınlatıcı bir işlev görebilmektedir. Ayrıca örnekle tanımlama dilin temellerini ya da dille dünya arasındaki bağı doğrudan sağlayan bir

işlem olarak görülmediğinden, *Tractatus*'un dilin dünyanın biricik bağılılığı, resmi (§96) olduğu şeklindeki iddiası da eleştirilmiş olmaktadır.

Bu bağlamda, Wittgenstein'in örnekle tanım sorunu aracılığıyla özel dile ilişkin sorunları çözümlenmenin hazırlığını yapmış olduğu söylenebilir. Bu nedenle, örnekle tanımın anlaşılmasının tanımlanan ifade türüne ilişkin örtük bir kavrayışı varsaydığı ortaya konulmuştur. Ve “tanımı veren kişinin zihnindeki tanıma eşlik eden olayların bilinmesinin ya da bunların tekrarlanmasının, tanımın anlaşılabilmesiyle bir ilişkisi olmadığı” (Baker&Hacker, 1980: 164) savunularak aslında özel dil düşüncesinin ana destekleri şimdiden zayıflatılmış olmaktadır. Bu yolla kişinin iç deneyimlerine ya da özel (kişisel) duyularına nasıl işaret edebileceği sorununu içinde barındıran özel dil tartışmasının bir bölümü de, örnekle tanım konusundaki belirlemelere dayandırılabilir.

Bu temel üzerinden, örnekle tanımlama modelinin göndergesel olmayan yorumu ışığında, özel duyulara ilişkin özel bir örnekle tanımlamanın olanaklı olmadığı gösterilecek ve bunun sosyal bağlamda anlaşılma koşul ve biçimleri bu yaklaşımla ele alınacaktır. Dolayısıyla, bir bakıma özel dil sorununun içerimlerinin gösterilebilmesi için bir zemin hazırlanmış olacaktır. Özel dil sorununun ele alınması da genel olarak dilin nasıl işlediğini daha açık kılacak; böylelikle özel dil sorunu bağlamında dilin işleyişi, dilin kullanımı ve kural izleme etkinliği çerçevesinde daha geniş olarak ayrıntılandırılacaktır.

1.2. Kullanım ve Anlam

Wittgenstein'in *Tractatus*'ta geliřtirdiđi resimsel anlam kuramının dil ve dünya arasındaki iliřkiyi açıklama řeklini zayıf, daha dođrusu dili açıklamaya iliřkin eksik bulduđu dűřünűlecek olursa, *Soruřturmalar*'da dilin iřleyiřini belirlemede sűzcűklerin anlamı ve kullanımı arasındaki iliřkiyi űne çıkarması, dile iliřkin farklı ve daha kapsayıcı bir bakıř açısı sunduđu řeklinde deđerlendirilmelidir. *Tractatus*'a gűre, dil dűnyayı yansıtmadıđı sűrece, yani tűmcenin karřılık geldiđi bir olgu olmadıđı sűrece, tűmceler anlam tařımamaktadır. Bűyle bir anlam kuramı, dilin dűnyayı resmetme olanađını dilin yapısı ile dűnyanın yapısı arasında kurduđu kořutluđa dayandırmaktadır. űnkű *Tractatus*'ta dűnyanın bir tasarımı olarak gűrűlen dildeki tűmceler gerçeklikle karřılařtırılmaları yoluyla anlam kazanmakta ve bu temsili dil resmi (anlamı sabitleyen bir resim olarak), dilin dűnyanın bir ayna tasarımı olduđu dűřűncesiyle desteklenmektedir (TLP, 6.13). Bu gűrűř, *Soruřturmalar*'da dilin çok basite indirgenmiř bir resmi olarak eleřtirilmekte; bunun yerine, yani dil dünya uygunluđunun gűsterilmesi için dilin mantıksal özűmlemesi yerine, sűzcűk ve kavramların kullanımının soruřturulmasına ve dilin gramatik yapısının gűrűnűr kılınmasına dűnűk bir yaklařım ileri sűrűlmektedir. Artık dil, gerçekliđin bir tasarımı olarak olguları resmeden tűmcelerin toplamı (TLP, 4.001, 4.01) olarak gűrűlmez. Kendisine hiçbir řey karřılık gelmiyorsa sűzcűklerin bir anlamı olmadıđı gűrűřű (TLP, 3.203) eleřtirilmekte, adın tařıyıcısı ve anlamı arasındaki fark ortaya konularak (§40), tařıyıcının anlam için her zaman gerekli olmadıđı gűsterilmektedir. Bu dođrultuda Wittgenstein, “gűndergesel anlam

kuramına, karmaşık doğal dilimizi her yönüyle açıklamakta yetersiz olduğu için karşı çıkmaktadır” (Black, 1974: 597).

Ancak kaç tür tümce vardır? Sav, soru ve emir diyebilir miyiz?—Sayısız türleri vardır: ‘simgeler’, ‘sözcükler’ ve ‘tümceler’ diye adlandırdıklarımızın çok çeşitli türden kullanımları. Ve bu çeşitlilik, ilk ve son olarak verilen sabit bir şey değildir (...) Dildeki araçların çeşitliliğini onların kullanış tarzlarının çeşitliliği ile, sözcük ve tümce türlerinin çeşitliliğini mantıkçıların dilin yapısı hakkındaki söyledikleriyle (*Tractatus*’un yazarı da dahil) karşılaştırmak ilginç olabilir (§23).

Yani Wittgenstein *Tractatus*’ta dilin tek biçimli kullanımı üzerinde dururken, *Soruşturmalar*’da ise dili çevreleyen sosyal bağlama ve sosyal pratiğe vurgu yaparak dilin farklı kullanımlarına odaklanır. Bu nedenle dilin edimsel kullanımı öne çıkarılmakta ve soruşturma dilin kullanımının çeşitliliğini ortaya koyacak şekilde yürütülmektedir. Bu doğrultuda dilin farklı bölgelerindeki çeşitli kullanımlar, sözcüklerin farklı dil oyunlarında farklı işlevleri olduğu anlamına gelmekte, ayrıca sözcük ve tümce türlerinin çeşitliliğinin yanı sıra, bunların kullanış tarzlarının da çeşitliliği söz konusu edilmektedir. Yani “insan dilinin özünün belirli bir resmi” (§1) olarak sunulan basitleştirilmiş ve eşbiçimli denilebilecek bir dil anlayışı ile dilin edimsel kullanımının çeşitliliği kutuplaştırılmaktadır.

1.2.1. Farklı Kullanımlar ve Anlamın Açıklanması

‘*Mavi ve Kahverengi Kitap*’a yazdığı Önsöz’de Rhees’e göre, Wittgenstein, dilin zorunlu bir biçimi olduğu düşüncesini sarsmak için, dil oyunlarını farklı dil biçimleri olarak sunmaktadır (Wittgenstein, 1965: Preface, viii). Dil oyunlarına karşılık gelen dilin bu yalın biçimleri düşüncesi, dilin ya da dildeki tümcelerin mantıksal analizi düşüncesine karşı geliştirilmektedir denilebilir. Böylece *Soruşturmalar*’da ‘önergelerin genel biçimi’ ile ‘dilnin genel biçimi’ne ilişkin bir araştırma, yanlış

yönlendirici bir çaba olarak değerlendirilmekte ve dil oyununun ya da dilin özünün ne olduğu şeklindeki bir soruya (§65) artık izin verilmemektedir. Bu bakımdan Rhees, *Soruşturmalar*'ı, felsefi sorunları değerlendirmenin anlamını dil oyunları ekseninde ortaya koymak için bir girişim olarak görmektedir. 'Dil oyunları' terimi de dili konuşmanın, yani kullanmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkarmak anlamına geldiğinden (§23), felsefi sorunların değerlendirilmesinde dildeki sözcüklerin anlamını kullanımları temelinde ele almak gerektiği kendisini göstermektedir. Bu noktada, Wittgenstein 'sözcüğün anlamı nedir?' sorusunu, 'sözcüğün anlamının açıklaması nedir?' sorusuyla değiştirmeyi önerir. Bu öneri *Soruşturmalar* §560'ta şöyle özetlenmiştir: "Bir sözcüğün anlamı, bu anlamın açıklanmasıyla açıklanan şeydir. Yani: Eğer 'anlam sözcüğünün kullanımını anlamak istiyorsanız, 'anlamın açıklamaları' denen şeyi arayın." Bu yaklaşım tarzının anlama ilişkin soruyu dünyaya, yani somut durumlara —dili kullanmanın doğal tarihimizin parçası olduğu yere (§25)— indirdiğini söyleyebiliriz. Böylece, anlam sözcüğünün grameri üzerinde bir açıklığa kavuşmak yoluyla, 'anlam' denilebilecek bir nesne aramaya ayarlanmamız şeklinde kendisini gösteren rahatsızlık giderilebilecektir (Wittgenstein, 1965: 1).

Filozoflar, bir sözcük —'bilgi', 'varlık', 'nesne', 'ben', 'önerme', 'ad'— kullandıkları ve şeyin *özünü* yakalamaya çalıştıkları zaman insan daima kendisine şunu sormalı: Bu sözcük, asıl evi olan dil-oyununda gerçekten de hiç böyle kullanılır mı? Bizim yaptığımız, sözcükleri metafizik kullanımlarından günlük kullanımlarına geri getirmektir (§116).

Wittgenstein'a göre gramatik yanılsamalarla üretilen bir boş inanç olarak "dilin eşsiz bir şey olduğu" (§110) metafizik yargısının büyüleyici etkisi karşısında yapılması gereken şey, uzamsal ve zamansal olmayan bir fantezi (*Tractatus*) hakkında konuşmak değil, uzamsal ve zamansal dil olgusu (gündelik dilin edimsel işleyişinin

araştırılması) hakkında (§108) konuşmaktır. “Her işaret kendi kendisine ölü gibi görünür. Ona yaşam veren nedir? —O kullanımda canlıdır. Yaşam mı onun içinde soluk alır?— Yoksa kullanım mı onun yaşamıdır?” (§432) İşte dilin uzamsallığının ve zamansallığının bu bağlamda onun kullanımına karşılık geldiği ve edimsel dilden kastın pratik bir etkinlik olarak dilin gündelik kullanımı olduğu söylenebilir. Bu noktada, *Soruşturmalar*’da verilen sözcükle para örneği (§120), Wittgenstein’in *Tractatus*’tan ne ölçüde uzaklaştığını ve kullandığı dilin somut, uzamsal ve zamansal boyutuna dikkat çekmek istediğini daha net gösterecektir. Bu örnekte sözcük ve anlam arasındaki ilişkiyi, para ve onunla satın alınabilen inek arasındaki ilişkiyle karşılaştırmak yerine, para ve paranın kullanımıyla karşılaştırmak gerektiği dile getirilir. Böylece tam da anlamın sözcüğün karşılık geldiği nesne olduğu “*Tractatus*’taki soyut ve tekbiçimli resimsel anlam kuramı, Augustinuscu dil resmi üzerinden eleştirilmekte” (Hanfling, 1989: 31) ve dili kullanma pratiği ortaya konulmaktadır. Nasıl ki “paranın kullanımı paradan ayrılabilir bir nesne değilse ve bir şeyler satın alabilmeye dönük paranın spesifik kullanımı ancak daha geniş ve karmaşık bir sistemin (ekonomik ve sosyal) parçası olarak anlam kazanabiliyorsa, sözcüğün kullanımı (anlamı) da sözcükten ayrılabilir bir nesne değildir ve şeyleri adlandırmaya dönük sözcüklerin spesifik kullanımı da ancak daha geniş gündelik ve toplumsal pratiğimizde anlam kazanmaktadır” (Fann, 1969: 68). Bu yaklaşım tarzı, örnekle tanımlama sorunundaki ad ile uygulaması arasındaki ilişkinin bağlamsal karakterini de açıkça ortaya koymaktadır.

Söz konusu metafordan faydalanmayı sürdüreceğiz olursak, aslında, kendisiyle bir şeyler satın alabilmenin ilkece olanaklı olmadığı sahte paranın bile, ekonomik

dolaşıma girdiği sürece iş görebiliyor olması, paranın satın alabileceği şeyler yerine ekonomik pratikte 'kullanım'ını öne çıkarmaktadır. Bu örnek, Wittgenstein'in *Soruşturmalar*'ın hemen girişinde dilin kullanımına ilişkin verdiği alışveriş örneğindeki (§1) durumu da açıklamaktadır. Burada 'beş kırmızı elma' ifadesinin kullanıldığı bir alışverişin gerçekleştiği durumu betimleyen Wittgenstein, sözcüklerle nasıl iş görüldüğünü göstermekte ve 'beş sözcüğünün anlamı nedir?' gibi bir soruya izin vermemektedir. Çünkü 'beş' sözcüğünün nasıl kullanıldığı, sözcüğe karşılık gelen bir şey aramaya gerek kalmaksızın zaten gündelik ve toplumsal pratikte temellenmekte ve bu temel anlamın kullanımında, yani somut durum ve eylemlerde ortaya konulabileceğini göstermektedir. Özel dil sorunuyla ilişkisinde duyum sözcüklerinin konumu da sahte paranın kullanımına benzetilebilir. Burada bağlamsal karakterde bile olsa duyum sözcüklerinin anlamını özel örnekle tanımlama yoluyla zihinsel ya da başka herhangi bir türden özel bir örneğe bağlamaya çalışmak, yine dilin kullanımını göz önünde bulundurmeyen genelleyci ve indirgeyici bir yaklaşım olmanın ötesine geçmeyecektir. Böyle bir özel örnekle tanımlamanın olanaklı olmadığını düşünen Wittgenstein'a göre durumun şöyle yorumlanabileceği düşünülebilir. Nasıl ki sahte para dolaşıma girebiliyor (ilkece kendisiyle bir şeyler satın alabilmek olanaklı olmasa da) ve kullanılabiliyorsa, duyum sözcükleri de kendilerine karşılık gelebilecek bir nesne olmaksızın kullanımı yoluyla anlam kazanabilmektedir. Daha sonra ele alınacağı üzere, zaten özel dilin olanaksızlığı bağlamında ancak bu yolla anlam kazanabildikleri de ortaya konulacaktır. O halde, yapılması gereken sözde anlamı oluşturan bir nesne aramak değil, yine gündelik ve toplumsal pratikte temellenen bir dil oyunu olarak duyum dilinin işleyişinde somutlaşan duyum sözcüklerinin kullanımına bakmaktır. Bu noktada Wittgenstein'a

göre “bir dil imgelemek bir yaşam biçimi imgelemek” (§19) demek olduğundan, dil ve dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bir bütün olarak ‘dil oyunları’ (§7) da bir etkinliğin ya da yaşam biçiminin parçası (§23) olarak değerlendirilmek durumundadır. Ve çok çeşitli sözcük ve bunların çok çeşitli türden kullanımları söz konusu olduğundan (§23) dilde anlamın tekbiçimli bir şekilde değil, pratik etkinlikler bağlamında çok biçimli bir şekilde kullanımsal boyutta ortaya çıktığına dikkat çekilmektedir.

“ ‘Anlam’ sözcüğünü kullandığımız durumların geniş bir sınıfı için bu sözcük şöyle tanımlanabilir: Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır” (§43). “Tümceye bir araç olarak ve anlamına da onun gördüğü iş olarak bakın” (§421). İşleyiş açısından, Wittgenstein dildeki sözcükleri bir alet kutusundaki aletlerle karşılaştırır. Bir alet kutusundaki aletlerin işlevleri ne kadar çeşitliyse sözcüklerin işlevleri de o kadar çeşitlidir (§11). Bu bağlamda, Wittgenstein’a göre temel sorun, özellikle geleneksel metafizikte ya da genel bir anlam düşüncesi yaklaşımında (genel bir anlam kuramı talebinde) sözcüklerin ya da tümcelerin tek bir işlevi varmış gibi düşünmektir. Ve sözcüklerin anlamının kendilerine karşılık gelen bir nesne ya da konuşanın zihnindeki bir ide olarak dil dışından bir şeyle sabitlendiği düşüncesi, felsefi bir yanılsama olarak görülmektedir. Tam da bu yüzden tüm bu düşüncelerin ardında yatan ‘büyük soru’nun, yani dilin özünün ne olduğu ve “tüm bu etkinliklerde ortak olanın ne olduğu sorusunun” (§65) yanıtı, bir anlam kuramı çerçevesinde verilmemektedir. Bu bağlamda Wittgenstein’ın “*Soruşturmalar*’da bir anlam kuramı geliştirmeye çalışmadığını” (Hanfling, 1989: 43) vurgulamak önem kazanmaktadır. Çünkü Wittgenstein çeşitli amaçlara hizmet eden bir koleksiyon olarak gördüğü

dilin, tek bir pratik ya da araç olarak iş görmediğini, tek bir özsel işleve sahip olmadığını ve tek bir özsel amaca hizmet etmediğini düşünür (Fann, 1969: 70-71).

Dil dediğimiz her şeye ortak olan bir şey üretmek yerine, bu görüngülerin hepsi için aynı sözcüğü kullanmamızı sağlayan tek bir ortak şeyin olmadığını, —ama onların birbiriyle çok farklı şekillerde bağıntılı olduklarını söylüyorum. Ve bu bağıntı veya bağıntular nedeniyle hepsine ‘dil’ deriz (§65).

Burada Wittgenstein’in felsefi karışıklıklara yol açtığını ve ‘genellik arayışı’nın ana kaynağı olduğunu düşündüğü bir eğilimden söz etmek gerekmektedir. “Genel bir terimin altına giren tüm şeylerde ortak olan bir şey arama eğilimi” (Wittgenstein, 1965: 17), örneğin çeşitli oyunlara ‘oyun’ terimini uygulayabilmek için hepsinde ortak olması gereken bir şey olduğunu düşünme eğilimindeyizdir. Ancak oyunlar hepsinde ortak olan bir özellik taşımazlar, bir dizi benzerlik ve bağıntı gösteren, yani ‘aile benzerlikleri’nden oluşan bir aile oluştururlar (§66, §67). İşte sözcükler de bu türden üst üste gelen ve çapraz hatlar çizen benzerliklerin karmaşık bir ağı içinde kullanıma sahip olmakta ve anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, sözcüklerin anlamını değişmeyen bir şeyle sabitlemeye yol açan genellik arayışının bir diğer kaynağı da bilimin yönteminin etkisi altında kalmaktır. Wittgenstein bununla doğal olguların açıklamasını olanaklı en az sayıda basit yasaya indirgemeyi kastetmektedir. Bu etki altında, filozoflar sorularını bilimin yaptığı gibi sorma ve yanıtlama eğilimindedirler. Wittgenstein, bu eğilimin, filozofları karanlıkta bırakan kurgusal metafiziğin asıl kaynağı olduğunu düşünmekte ve bu ‘genellik arayışı’ tavrını tikel somut durumlara karşı bir hor görme olarak ortaya koymaktadır.

Bizim düşüncelerimizin bilimsel düşünceler olmadıklarını söylemek doğrudur. (...) Ve biz herhangi türden bir teoriyi ileri süremeyiz. Düşüncelerimizde varsayımsal herhangi bir şey olmamalıdır. Biz bütün açıklamayı ortadan kaldırmalıyız ve yalnızca betim ortaya çıkmalıdır. Ve bu betim, ışığını, yani ereğini, felsefi sorunlardan alır (§109).

Ona göre “felsefe sadece betimsel olmalıdır ve görevi hiçbir şekilde bir açıklama vermek ya da herhangi bir şeyi herhangi bir şeye indirgemek olmamalıdır” (Wittgenstein, 1965: 18). Edimsel kullanımın belirgin sınırları olmadığından, kesin olarak tanımlanamasa da sözcüklerin anlamı aile benzerlikleri oluşturan çok biçimli ve birçok farklı durumdaki kullanımlarında ortaya çıkmaktadır. Aksi durumda “sözcüklerin anlamı hakkında açıklığa kavuşmanın sözcüğün tüm uygulamalarında ortak bir öge bulunmasına dayandığı düşüncesi felsefi soruşturmaya pranga vermektedir” (Wittgenstein, 1965: 19).

1.2.2. Kullanım’ın Göz Önünde Olması

Sözcüklerin bağlamsal olarak, yani gündelik kullanımları yoluyla yaşamlarımızda belirli amaçlara hizmet eden araçlar olarak kullanıldığını düşünecek olursak, sözcüklerin ideal anlamlara sahip oldukları düşüncesinden de kurtulabiliriz. O halde, “bir sözcüğün anlamı, onun kullanımı çevreleyen etkinliklerde, ‘yaşam biçimi’nde aranmalıdır. Bir ifade, ancak yaşam akışı içerisinde anlama sahiptir. Sözcükler resim değildir, çeşitli dil oyunlarında kullanılan parçalardır” (Altuğ, 2001: 160). “Bizi uğraştıran bu karışıklıklar, dil tıpkı işlemeyen bir makineye benzediğinde ortaya çıkar, makine işlerken değil” (§132). Bu nedenle, Wittgenstein’in anlamla kullanımı ilişkilendirmesi bir özdeşleştirme olarak düşünülmesi de, sözcüğün anlamının onun kullanılma biçimde görülmesi gerektiği açıktır (Lugg, 2000: 83). Yani ‘kullanım’ literal olarak ‘anlam’ın eşdeğeri değildir; ve ‘kullanım’ olarak ifade edilen yaklaşım biçimi, sınırları kesin olarak çizilmiş ve bulanık olmayan bir anlam kavramı düşüncesinin egemenliğinden kurtulmamıza yardımcı olabilmektedir (Rundle, 2001:

95). Wittgenstein'in "Düşünme ama bak!" (§66) ilkesinin altında yatan kaygının da bu yaklaşım biçimiyle (sözcüklerin belirli somut durumlarda çeşitli kullanımlarını görebilme) ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Dilin yaşam biçiminden bağımsız olarak değerlendirilmesinin ve uygulamasından soyutlanmasının doğurduğu kuramsal çabalar, Wittgenstein'in zaten "her şey göz önünde olduğundan açıklanacak bir şeyin de olmadığı" (§126) şeklindeki düşünme biçimiyle karşıtlık içinde bulunmaktadır. Dilin nasıl işlediğini anlayabilmek için dilin kullanımına eşlik eden gizli süreçler ya da katı bir kurallar sistemi hakkında spekülasyonda bulunmaya ihtiyaç yoktur. Aksine "kullanım, zihinsel bir olaydan, zihinsel bir süreçten tamamen farklı şeyleri, yaşama biçimini, kültürü, kamusalılığı gerektirir. İnsanın bir sözcüğe bağladığı anlamı ancak sözcüğün kendisine uygulandığı şeyleri ve bu uygulamayı yaptığı dilsel ve dil-dışı bağlamları göz önünde bulundurmak suretiyle bulgulayabiliriz" (Altuğ, 2001: 167). Bu doğrultuda bizi neyin karışıklığa düşürdüğünü anlayabilmek kullarımdaki dile dikkat çekilmesiyle olanaklı görülmektedir. Yani "felsefi karışıklıklara yol açan soruların çözümlenmesi için ihtiyaç duyduğumuz şey dili kullanma pratiğinde açık bir şekilde görünür" (McGinn, 1997: 70). Bunun için basit bir şekilde bakmak ve görmek gerekir. *Tractatus*'ta olduğu gibi dil biçimlerimizin son çözümlemesi gibi bir şey ve her ifadenin tamamen çözümlenmiş tek bir biçimi söz konusu değildir. Fogelin'e göre, Wittgenstein eski felsefi kuramların yerine kendisine ait bir kuram geçirmeye çabalamamaktadır. *Soruşturmalar* hiçbir anlam kuramı içermemektedir ve düşünüre göre de zaten felsefi karışıklıklar çözüme kavuşmak için böyle bir kuramın inşa edilmesini bekliyor da değildir (Fogelin, 2002: 81-82). Bu bağlamda *Soruşturmalar*'ın hedefi, ifade

biçimlerimizde ortaya çıkarılması gereken gizli bir şey olduğu düşüncesiyle tam bir kesinlik durumuna ulaşmak değildir (§91). Buna karşıt olarak dilin bizden gizlenen bir özü olduğu düşüncesi; yüzeyde (kullanımda) zaten görünür olan ve bir yeniden düzenlemeyle, yani betimlemeyle anlaşılır kılınabilen şeyi, yüzeyin altında yatan bir şey olarak görmektedir.

Bizim için büyük önem taşıyan şeylerin görünüşleri, yalnlıkları ve aşinalıkları nedeniyle gizlidirler. (İnsan bir şeye dikkat edemeyebilir—zira o gözler önündedir.) O kişinin araştırmasının gerçek temelleri bir insanı hiç de etkilemez. O olgu onu evvelce etkilemiş olmadıkça. —Ve bu şu demektir: Biz hemen görülen en çarpıcı ve en güçlü şeyden etkilenmeyiz (§129).

Dilin yanlış anlaşılması sonucu içerde yattığı düşünülen ve bir çözümleme yoluyla kazıp çıkarılmaya çalışılan bu şeyi, Wittgenstein aslında bizim baktığımızda görebileceğimiz bir şey olarak sunar (§92). Bu bağlamda “her şeyin göz önünde olması” (§92, §126) ifadesi, bir etkinlik olarak ele alınan dilsel pratikte ‘kullanım’ın görüşe açık olan boyutuna vurgu yapıyor olarak yorumlanabilir.

1.3. Kural İzleme ve Anlam

Wittgenstein, dile ilişkin açıklayıcı genellemelerin, kullanımın betimlenmesiyle yer değiştirdiği bu yeni yaklaşım biçimiyle, anlamlı söylemin dilsel pratik içinde nasıl oluştuğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu soruşturma biçimi, dilin edimsel (gündelik) kullanımındaki çeşitliliği temele aldığından sözcüklerin kullanımına ilişkin kesin kuralların olmadığını göstermektedir. Wittgenstein’a göre sözcüklerin kullanımını yönlendiren kesin kurallar olmaması ve bu yüzden de sözcüklerin sabitlenmiş, belirgin anlamlarından söz edilememesi dildeki bir eksiklik ya da kusur olarak görülmemelidir. Çünkü gündelik kullanımda sözcüklerin birçok farklı

kullanımı dilin sosyal pratiğine uygun şekilde sorunsuz olarak işlemektedir. Sorun, bu işleyişe rağmen gerçek durumları devre dışı bırakan ve aynı türden yasa ya da kuralları dilin her bölgesinde uygulamaya girişen kuramsal yaklaşımlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yine de sözcüğün kullanımını bilmek sözcüğün anlamını bilmek olduğundan, sözcüğün kullanımını yönlendiren kuralların olması gerekmektedir. Bu noktada Wittgenstein’in kural izlemeye ilişkin görüşleri dilin işleyişini açık kılmaya dönük bir ayrıntılandırmayı sağlar. Wittgenstein, sosyal etkinliği öne çıkaran *Soruşturmalar*’daki bu yeni yaklaşımında, ‘yaşam biçimi’ kavramının bir parçası olarak dil oyunları terimi ekseninde, dilin kurallarla yönlendirilen karakterine vurgu yapmaktadır.

‘Oyun’ ve ‘dil’ arasındaki analogi, dilsel etkinliğin kurallarla ne şekilde yönlendirildiğine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Nasıl ki oyunların hepsinde ortak olan değişmeyen bir özellik bulunamıyorsa ve aslında bir ‘aile’ oluşturan oyunların genel bir tanımı verilemiyorsa, Wittgenstein’a göre dilde de oyun etkinliğinde olduğu gibi sözcüklerin tüm kullanımlarında ortak olan bir özellik ortaya konulamaz.

Birisi, ‘oyun’ kavramının bulanık yanları olan bir kavram olduğunu söyleyebilir. —‘Ama bulanık bir kavram, bir kavram mıdır?’— Belirsiz bir fotoğraf bir kişinin bir resmi midir? Hatta belirsiz bir resmin yerine temiz olanını koymak her zaman bir avantaj mıdır? Çoğu kez tamamen gereksinim duyduğumuz, bu belirsiz olan değil midir? (§71)

Dil kullanımı bir etkinliğin parçası olarak görüldüğünden bu etkinliğin doğasına uygun olarak kural izleme pratiği de sabitlenmemiş ve esnek bir şekilde gerçekleşmektedir. “Olanaklı bütün uygulamalar için” (§80) önceden belirlenmiş, sabitlenmiş ya da kesin kurallar yoktur. “Bir sözcüğün uygulanmasının her yerde kurallarla sınırlandırılmış olmadığını söyledim” (§84). Bu bağlamda kural ve

uygulamasındaki ilişkinin sözcük ve kullanımı arasındaki ilişkiyle paralel olarak işlemekte olduğu söylenebilir. Ayrıca, sözcüklerin kullanımına ilişkin dil oyununun varsaydığı uzlaşma, dilin işleyişinin bir parçası olduğundan kurallar da bu temelde değerlendirilmek durumundadır.

Dile ilişkin yanlış anlamalara yol açtığı düşünülen ve felsefi karışıklıklardan sorumlu tutulan metafizik yaklaşımlardaki indirgeyici tavrın ve mistifikasyonun açığa çıkarılması stratejisi burada da kendini göstermektedir. Yani sözcüğün anlamına karşılık gelen sabit bir nesne ya da zihinsel bir ide (resim) arayışından vazgeçilmesi, beraberinde mantıksal olarak zorlayıcı bir kural düşüncesinden de kurtulmayı getirmektedir. Wittgenstein eleştireceği görüşü şu şekilde dile getirir: “Kural bir kez belirli bir anlamla damgalandığında, tüm uzam içinden izlenmesi gereken çizgileri çizer” (§219). Böyle zorunlu bir bağlantı düşüncesi dilin edimsel kullanımını göz ardı etmekte ve kuralların da edimsel uygulamalarını soruşturmanın önemini ortadan kaldırmaktadır. Wittgenstein bu yanlış anlamaları ortaya koyabilmek için dil pratiğimizdeki somut durumlara başvurur.

Kural izleme tartışması bu bağlamda, sözcüğün anlamını yakalama edimiyle onun sonraki kullanımlarını ortaya çıkarma arasındaki ilişkinin eleştirilmesi üzerinden geliştirilmektedir. Bu doğrultuda yine bir yanılsamadan öteye geçmediğinin gösterilmeye girişildiği, bir sözcüğü duyduğumuzda zihnimizde olduğu iddia edilebilecek bir resimle sözcüğün kullanımı arasındaki bağlantı düşüncesinin de, ‘genellik arayışı’nın yol açtığı kuramsallaştırma çabalarının bir yansımasından başka bir şey olmadığı söylenebilir. Anlamanın zihinsel bir süreç olmadığını (§154) dile

getiren Wittgenstein, böyle bir bağlantı kurma düşüncesini, sözcüklerin kullanımını anlamada başarısız olduğumuz durumlarda, bu kullanımı tuhaf bir sürecin ifadesi sayma (§196) eğilimine dayandırır. Sözcüğün kullanıldığı ayırıcı bağlamı görememek, sözcüğün içinde olduğu dil oyununa katılamamak anlamına gelir; çünkü, varsayılan belirli bir resmin bize belirli bir kullanım önerdiği iddia edilebilse de, sözcüğün her zaman için başka türlü kullanılması da olanaklıdır (§139). Yani bir sözcüğü duyduğumuzda zihnimize başka bir şeyin değil de hep aynı şeyin resminin ortaya çıktığı düşünülse bile, uygulamanın yine de farklı olabileceğini görmek gerekir (§140). Bu noktada, dilin işleyişini belirleyebilmek için, dilin kullanımı yönlendiren kurallar ve uygulamaları önem kazanmakta ve kuralların nasıl işlev gördüklerine ilişkin yanlış anlaşımaların ortaya konulması gerekmektedir.

1.3.1. Kurallar ve Kuşku

Wittgenstein dili konuşanların “kesin kurallara göre hesap yapıyor oldukları” (81) düşüncesine karşı çıkışını, dil pratiğinde sözcüklerin kullanımının her durum için kurallarla sınırlandırılmadığını göstererek ortaya koyar. Bu yaklaşımı, söz konusu kural izleme pratiğini ayrıntılandırarak açmak gerekmektedir. Örneğin, sözcüklerin gelecekteki ya da farklı durumlardaki kullanımlarına ilişkin kuşkuya düştüğünde bu kuşku ortadan kaldıran ve kullanımı düzenleyen yeni kurallar ortaya konulabilir. Fakat bu, sözcüğün her noktada kurallarla sınırlandırıldığı anlamına gelmemektedir. Sözcüklerin farklı bağlamlarda farklı şekillerde kullanılması, bunun nedeni olarak kullanımı her noktada belirleyen kesin kuralların olduğu sonucunu çıkarmamızı gerektirmemektedir. Bu açıdan her kuşku durumunda yeni kurallar

ekleyerek kullanımı kesinleştirmenin olanaklı olmadığı anlaşılmasında ve kuralların birçok farklı durumda nasıl anlaşıldığının ortaya konmasında dil pratiği ve oyun pratiği arasındaki karşılaştırma yardımcı olabilir. “Bir sözcüğün kullanımı için nasıl eksiksiz bir kural listesi düşünmek zorunda kalırız? —Satrançta bir taşın kullanımı için eksiksiz bir kural listesiyle ne kastederiz? Normal karar listesiyle karar verilemeyecek kuşkulu durumlar ortaya çıkarmaz mıyız her zaman?” (Zettel, §440). Fakat söz konusu oyunun oynanmasında ortaya çıkabilecek bir kuşkuyu ortadan kaldırmak için eklenecek her yeni kural, kendisiyle ilişkili yeni kuşkulara yol açabilir. Ve kuşklar ancak diğerlerini ortaya çıkarabilecek daha fazla kuralın eklenmesiyle ortadan kaldırılabilir gibi görünmektedir. Ancak bir kuşkunun ortaya çıkma olasılığı oynadığımız oyunda (ya da dili kullanmamızda) bir yanlışlık ya da sorun olduğu anlamına gelmez (Lugg, 2000: 143-144). Wittgenstein kuralları izlememize ilişkin bu kuşku durumunu, kuşkuya düşmekle bir kuşku durumu tasarlamak arasındaki ayrımı ortaya koyarak ele almaktadır. Bu nedenle, Wittgenstein’in oyun analogisi hiçbir durumda kuşkuya yer bırakmayacağı söylenebilecek şekilde sınırlandırılabilen bir ‘oyun’ kavramı üzerinden geliştirilmemektedir. Yani ‘oyun’ sınırlarının çizilemediği ve benzerlikler ağı oluşturan bir ‘aile’ olarak görüldüğünden, kuralları içinde kuşkuya düşülmesine hiç izin vermeyen ve kuşkunun doğabileceği durumlardaki bütün çatlakları tıkayan bir etkinlik (§84), ‘oyun’ olarak değerlendirilmemektedir.

‘Ama yine de, eğer kurallarda bir belirsizlik varsa o bir oyun değildir.’ Ama bu, onun bir oyun olmasını engeller mi? —‘Belki de ona bir oyun diyeceksiniz ancak öyle de olsa o şüphesiz yetkin bir oyun değildir.’ Bu şu demektir: Onda saflığı bozan şeyler vardır ve beni şu anda ilgilendiren saf kısımdır. —Ama şunu söylemek istiyorum: Biz dilimizdeki ideal’in rolünü yanlış anlıyoruz. Bu da şu demektir: Biz de ona bir oyun demeliyiz fakat ideal gözümüzü kamaştırıyor ve dolayısıyla ‘oyun’ sözcüğünün gerçek kullanımını açıkça görmekte başarısız oluyoruz (§100).

Bu durumda bir ‘kural listesi’nin yetersizliğinin ortaya çıkarabileceği kuşku, bir oyunu oyun olmaktan çıkarmaz. “O her yerde kurallarla sınırlandırılmaz ama birinin, teniste topu ne kadar yükseğe atacağına veya ne kadar şiddetli atacağına ilişkin kurallar artık yoktur, yine de tenis her şeye rağmen bir oyundur ve kuralları da vardır” (§68). Benzer şekilde dil pratiği söz konusu olduğunda, bir kuşku durumu tasarlamak her zaman için olanaklı olsa da, sözcüklerin anlaşılması bütün kuşkuların ortadan kaldırılmasını gerektirmez. Yanlış anlaşılmaların önlenmesi için böylesi sonuç gelmez bir prosedür, dili kullanma ve anlama pratiğimize uygun düşmemektedir. Bundan dolayı, kuralların uygulanmasına ilişkin bir kuşku durumu tasarlamak, kurallara ilişkin her zaman kuşkuya düşülebileceğini tasarlayabileceğimizi gösterse de, bu kural izleme pratiğinde kuşku içinde olduğumuz anlamına gelmez. Odasından içeri girerken kapının ardında bir uçurum olabileceğinden kuşkulanan ve her zaman için zemini yokladıktan sonra içeri giren birisini tasarlamak, odamıza girerken aynı şekilde kuşkuya düşerek hareket ettiğimizi göstermez (§84). Wittgenstein bunu, birisine ‘yaklaşık olarak burada kal’ buyruğunu verdiğimizde, söz konusu kişinin hiç de ne yapacağını şaşırması bir şekilde davranmayacağını ve bu açıklamanın iş görebileceğini ima ederek göstermektedir. Yani, sosyal pratikte kullandığımız kurallar, ‘kesin olmayan’ kurallar olduklarından dolayı ‘kullanılmayan’ anlamına gelmemektedirler (§88).

Asıl vurgulanmak istenen, kesinlik idealinin ifade biçimini kullanmanın kurallarla ilgili yanlış anlamalara ve dolayısıyla da dille ilgili çarpık bir anlayışa yol açmış olmasıdır. Felsefi karışıklıklara düşmemek için görülmesi gereken, oyun pratiğinde olduğu gibi dilin kullanımını yönlendiren kurallar söz konusu olduğunda da, bunların

ideal bir yapısı olduğu düşüncesinin gündelik dil pratiğiyle bağdaşmadığı ve dili anlamakta yetersiz olduğudur. Bu noktada Wittgenstein'in temel kaygısı dile ilişkin açık bir anlayışın oluşturulması ve bu yolla dile çeşitli kullanımlarına uygun olmayan şekillerde bakmanın, bir açıklama gerektirmeyen yerde sözde açıklamalara davetiye çıkarttığıın gösterilmesidir. Yani 'eksiksiz bir kural listesi' düşüncesinin bir yanılısamadan öteye geçmediği ve dilde bir işlevi olmadığı söylenebilir.

1.3.2. Kurallar, Yorum ve Pratik

Kural izleme etkinliği kesinleştirilmesi gereken ya da her noktada kuralın zorlayıcı bir uygulaması altında gerçekleştirilmesi gereken bir pratik değildir. "Bir kural orada bir işaret levhası olarak durur" (§85). "Wittgenstein'in sözcüklere araçlar olarak bakma yaklaşımı, kurallara da 'işaret levhaları' olarak bakma yaklaşımıyla paralellik göstermektedir" (Lugg, 2000: 144). Kuralın bir işaret levhasına benzetilmesi, kuralların nasıl çeşitli şekillerde anlaşılabilceği konusunda aydınlatıcı olabilir. Çünkü ne bir kural ne de bir işaret levhası kendi başına bir şey söylemektedir. Lugg'a göre gramatik kurallar kişiyi belirli bir şekilde konuşmaya, bir işaret levhasının kişiyi belirli bir yönde gitmeye zorlamasından daha fazla zorlamaz. İşaret levhası ancak sosyal bir pratik içinde anlaşılabilir; çünkü ok işareti yönünde mi yoksa zıt yönde mi gitmem gerektiği bile bu sosyal pratik tarafından söylenir. Wittgenstein, filozofların düşünmeye eğilimli olduğu gibi, kuralları izlemenin sabitlenmiş bir yolu olmadığını göstermeye çalışır. Ona göre dili anlama ve iletişim, dilin kullanımında kesin kurallara göre bir hesap yapmanın sonucunda gerçekleşmez. Gündelik yaşamın normal seyrinde bu türden kesin sınırlar olmaksızın dili

konuşmaktayızdır (Lugg, 2000). Yani, felsefede sözcüklerin kullanımını, sabit yasalara sahip olan oyunlar ve hesaplarla karşılaştırıp, dili kullanan birisi için böyle bir oyun oynuyor olmalı diyemeyiz. “Ancak eğer bizim dillerimiz böyle hesaplara yaklaşıktır dersiniz bir yanlış anlamının tam kıyısında durursunuz” (§81). Bir örnekle tanımlamanın her durumda farklı yorumlanabildiği ve ancak sözcüğün bağlamsal rolü yoluyla tanımlamanın anlaşılabilirdiği durumlarında olduğu gibi, bir kural da birçok farklı şekilde anlaşılabilir ve yorumlanabilir. Anlam ve anlama, sözcüklerin her yerde kurallarla sınırlandırıldığı bir şekilde düzenlemeyi gerektirmez. Kurallara ilişkin tamamlanmamış bir düzenleme, pratikte tamamen uyumlu bir düzenleme olarak iş görmektedir. Bu da göstermektedir ki, kuralların her zaman için birden fazla şekilde yorumlanabilmesi durumu bir karışıklığın ortaya çıkacağı düşüncesini beraberinde getirmemektedir.

Bu bağlamda, Wittgenstein’in kurallara ve uygulamalarına ilişkin görüşleri, sabit bir kural olmaksızın sözcüklerin kullanılmasının, bir kural izlemiyor olduğumuz anlamına gelmediği doğrultusundadır. Bu durum kuralların kullanılışlılığını azaltmadığı gibi, kurallara nasıl uyduğumuzun da bir açıklamasını oluşturur. Bu açıdan Wittgenstein kişinin, bir kuralın ifadesi olarak düşünülebilecek bir ‘işaret levhası’nın ancak düzenli bir kullanımı, yani bir alışkanlığı olması ölçüsünde bir ‘işaret levhası’na göre davrandığını söyler (§198). Temel olan bir kuralı izlemenin bir alışkanlık, kullanım ya da kurumsallık düzeyinde gerçekleştiğidir (§199). Ayrıca bu pratikten bağımsız olarak kuralın uygulanmasına ilişkin hiçbir yorum uygulamayı belirlemez. Kural izleme etkinliği bir pratik olarak görüldüğünden ‘bir kurala tabi olmanın’ kendisi bir uygulamadır. “Bir yorum olmayan, ancak bizim gerçek

durumlarda ‘yasaya tabi olmak’ (obeying the rule) ve ‘ona karşı hareket etmek’ dediğimiz şeyde sergilenen bir kuralı yakalama tarzı vardır” (§201). Burada Wittgenstein’in ‘kuralı yakalama tarzı’ dediği şeyin sosyal pratikte, yani ‘gerçek durumlarda’ dilin edimsel kullanımından temel alan bir etkinliğe gönderme yaptığı söylenebilir. Bu, anlamı yorumların değil, kullanımın belirlediği anlamına gelmektedir. Yani kuralı anlamak doğru yorumu bulmakla ilişkili bir konu değildir. ‘Bir kuralı yakalama tarzı’, yaptığımız şeyde, yani kullanımımızda kendisini gösterir, anlama da ancak gerçek durumlarda kural izleme davranışında görülebilir. “Gerçek durumlarda kurala uygun davranmamız (doğru olarak izlememiz) kuralı yakalamaya, ona karşı hareket etmemiz kuralı anlamakta başarısız olmamıza karşılık gelmektedir” (Arrington, 2001: 129).

Bu pratiği açmak gerekirse, biz ilkin kuralları yorumlayıp sonra bu yorumun gerektirdiği şekilde bir uygulamayı gerçekleştirmeyiz. Wittgenstein’a göre bizim kuralları ya da işaret levhalarını izlememiz, bir kural izleme pratiği ya da işaret levhalarını kullanma pratiği içinde olmamızdan dolayı olanaklı olmaktadır. Eğer her zaman yorumlar gerekli olsaydı, her yorumun arkasında bir başka yorumun gerekeceği bir *ad infinitum* yol açılacak; bir kural hiçbir zaman uygulanamayacaktı. Böyle bir yanlış anlayıştan kurtulmanın yolu olarak, “bir kuralı onu takip eden eylemle bağlayabilmek için herhangi bir şeye gerek olmadığı, çünkü pratikte kural ve uygulaması arasında giderilmesi gereken bir boşluk olmadığı” (Lugg, 2000: 147) düşüncesi sunulmaktadır. Bir kural izlemeye ilişkin sınırsız sayıda yorumun olması, yani olanaklı yorumların çokluğu düşüncesinin yol açacağı sorunu Wittgenstein §201’de *reductio* yoluyla çözümlenmiş görünmektedir (Shanker, 1986: 178-179). Bu

noktada, Wittgenstein ‘kurala uygun her eylemin bir yorum olduğunu’ (§201) düşünme eğilimine karşı, ‘yorum’ teriminin kullanımını ortaya koyarak, bunun aslında bir kural ifadesi yerine diğerinin kullanılması olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bir kuralı anlamamanın ölçütü gerçekten (pratikte) onu izlemektir (doğru olarak uygulamaktır), kural ve uygulaması arasında anlamayı oluşturan bir aracı (bir yorum gibi) yoktur. Yorumlar anlamaman eşlikçileri olarak görülebilirler, ortaya çıkabilirler, fakat gerekli değildirler. Buldukları zaman anlamaya işaret etmezler, anlamamanın kanıtı edimsel davranıştır (Arrington, 2001: 129-130).

Bir tekniğin ustası olma anlamında bir dili anlamak (§199), ‘pratik’ kavramı bağlamında dili kullanmaya ilişkin bir düzenliliği ifade eder. Bu açıdan ancak bir kuralı izleme pratiği; kural ve uygulaması arasındaki bağlantıyı gösterebilir. Bu bağlantı içsel bir ilişkililik olarak kendisini gösterir. Yani bu, Arrington’un yorumunda, bir kuralın ne anlama geldiğini bildiğimizde uygulamalarını da bildiğimiz anlamına gelir; çünkü kural uygulamalarında verilir. Bir kural bilindikten sonra ortaya çıkarılması gereken bir uygulama söz konusu değildir. Bu yolla “kural izleme pratiğine katılımın sağladığı söz konusu teknik ustalık, kurallara ilişkin bir kuşkuculuğun da reddi anlamına gelir” (Arrington, 2001: 135). Yani uygulama her durumda kural izleme pratiğinin bir uygulamasıdır, zihinsel bir süreç olarak (ya da belirli bir uygulamaya zorlayan gizemli bir zorlayıcılığın sonucu olarak) kendini gösteren bir yorumun aracılığına ihtiyaç yoktur.

‘Bir kurala nasıl uyabilmem gerekir?’ —Eğer bu, nedenlere ilişkin bir soru değilse, o zaman benim kuralı, izlediğim tarzda izlememin doğrulanmasına ilişkindir. Eğer doğrulamaları tükettiysem asıl kayaya ulaştım ve kazma aletim eğrildi. O zaman şunu söyleme eğilimi duyarım: ‘Bu sadece yaptığım şeydir.’
(...) Bir kurala uyduğum zaman, seçim yapmam.
Kurala körü körüne uyarım (§217, §219).

Gerçek durumlarda doğrulama gerektirmeyen bir pratik ve ‘yorum olmayan’ uygulamalar ve söz konusudur. Yani kural izleme pratiği, gündelik yaşamın görünür yanının dışında aranması gereken mantıksal bir zorlamanın sonucunda oluşmaz. Kuralın uygulaması, kurala uyduğum zaman pratiğin içinde zaten göz önündedir.

1.3.2.1. Kural ve Uygulama

Dil kesin kuralların zorlaması altında bir hesap yapma şeklinde (calculus) değil, yaşam biçiminde uzlaşma (§241) yoluyla kullanılan bir araç olarak; mantıksal bir ilişkiler ağını oluşturan bir kurallar bütünlüğü olarak değil, uzlaşımsal bir pratik olarak iş görmektedir. Bu nedenle, kurala uymak bir seçim sorunu değildir, pratiğin bir parçasıdır. Bir sözcüğü belirli bir şekilde uygulamanın zihinsel olarak bir kavrayış ediminin zorlayıcılığı altında olmadığını daha açık gösterebilmek için Wittgenstein, cebirsel bir dizinin geliştirilmesi durumunu örnek verir; dizinin kuralının hangi aşamada ya da dizi nereye kadar sürdürüldüğünde anlaşıldığının belirli sabit bir ölçütü olmadığını göstermeye çalışır. Wittgenstein’a göre, bu durumu açıklamak üzere, sürdürülmesi beklenen dizinin cebirsel formülünün belirli bir şekilde zihinde ortaya çıktığının düşünülmesi; gizemli olduğu kadar da katı ve belirlenmiş süreçlerin devreye girmesine yol açmaktadır. Eleştirilen bu düşünce, *Soruşturmalar*’da hayali muhatabın ağzında şöyle ifade edilir: “Bir dizinin başlangıcının, gözle görülemez sonsuzluğa uzanan rayların görülür bir kısmı olduğu düşüncesi nereden gelir? Şimdi bir kural yerine rayları düşünebiliriz. Ve sonsuzca uzanan raylar, bir kuralın sınırsız uygulanımına karşılık gelir” (§218). Yani, kural, uygulamalarını mekanik olarak belirlemez. Kurala uyma denilen şey dil oyununda

işlevi olduğu ve ihtiyacı karşıladığı sürece, kuralı kullanma pratiğinden başka bir şey değildir. Shanker'in de belirttiği gibi, kurallar, edimlerimizi kendilerine başvurarak yönlendirdiğimiz için davranışlarımıza rehberlik etmektedirler. Ancak, bir kuralın uygulamadaki değiştirilemezliğini yansıtan görünüşteki katılığının yol açtığı zorunluluk izlenimi, bir yanılısamadan öteye geçmemektedir (1986: 178).

Biz daha kaba ve dolayısıyla daha kolay görülebilir eşlikçilerin ardında gizlenmiş gibi görünen anlamının zihinsel sürecini yakalamaya çalışıyoruz. Ancak başarısız oluyoruz; ya da dahası, o bir gerçek girişime kadar gitmiyor. Zira anlamının bütün durumlarında ortaya çıkan bir şey bulduğumuzu düşünelim bile —o neden anlama olsun ki? Ve anlama süreci, 'Şimdi anlıyorum' çünkü anladım derken nasıl gizlenilmiş olabilir? Ve eğer onun gizli olduğunu söylersem —o zaman neyi araştırmam gerektiğini nasıl bilirim? Ben bir karışıklık içindeyim (§153).

Kural ile kuralın uygulanması arasında kurulabilecek uygunluk ilişkisinde, Wittgenstein'in varsayımı, dilin pratikte herhangi bir kesinlik talebine uymadan işlediği ve bu işleyişin ideal bir dil ya da değişmez kuralları olan bir matematiksel düzen olmaksızın tatmin edici bir şekilde gerçekleştiğidir. Sözcükleri sabit ya da zorunlu kurallar olmaksızın da kullanabildiğimiz düşüncesi, kuralların az belirlenmiş ya da tamamlanmamış olabilecekleri kuşkusunu ortaya çıkarmaktadır. Buradaki sorun belirli bir kesinlik idealini karşılamamanın, dilin kurallarıyla ilgili her doğru açıklamanın başarı koşulu olduğunu düşünme eğiliminde yatmaktadır (Fogelin, 2002: 97-101). İşte bu noktada, bir kuralın uygulanmasında, sanki uygulama önceden belirlenmişçesine bütün adımların zaten atılmış olduğu düşüncesi, felsefi bir yanılısamanın kaynağı olarak görülür. Fogelin, bu yaklaşımı, kuralların göndergesel karşılıkları olan ideal birimler yoluyla uygulandıklarının varsayılmasıyla açıklamakta ve sözcüklerin ancak karşılık geldikleri yalın nesnelere yoluyla anlam kazandıkları şeklindeki göndergesel dil anlayışıyla bağlantılı olarak değerlendirmektedir. Olası tüm uygulamaların kurallarda içerildiğini ima eden bu anlayış, kuralların

kullanımının mitolojik bir betiminden (§221) başka bir şey değildir ve her şeyin mekanik olarak önceden düzenlendiği bir tablo sunarak dilin karmaşık yapısının gözden kaçırılması anlamına gelir. Yapılması gereken ‘Şimdi anlıyorum’, ‘Formül aklıma geliyor’ ya da ‘Şimdi devam edebilirim’ gibi ifadelerin dil oyunumuzda nasıl işlediklerine bakmaktır. “Ne tür durum ve hangi türden *koşullarda*, formül aklıma geldiği zaman, ‘Şimdi nasıl ilerleyeceğimi biliyorum’ deriz?” (§154)

Belirli yaşam biçimlerinin ayırıcı özelliği göz önünde bulundurulmadığında yanlış anlaşılmaya açık olan bu ifadelerin kullanımı, içsel bir mekanizmaya göndermede bulunmaz, ancak içinde bulunduğum pratikten (yaşam biçimi) ve diğer dil konuşucularının tepkilerinden temel alır. Sözü edilen koşullar bağlamında ‘bilme’nin ve ‘anlama’nın gramerinin, ‘yapma’nın grameriyle yakından ilişkili olması (§150) da, dilin grameriyle kuralların uygulama pratiği arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Dilin bu şekilde kullanılması, dilde kural izlemeye ilişkin ifadelerin gramerine dikkat çekilerek, çeşitli dil oyunlarının kendine özgü bir teknik ustalık gerektirdiğini göstermektedir. “Kural izleme kurala başvurmanın bağlamında dile bağımlı olarak değerlendirilmelidir” (Shanker, 1986: 179). Kuralların varlığının sosyal bir pratiğe bağlandığı vurgusu da dilsel etkinliğin kuramsal olmayan temelini işaret ediyor olarak yorumlanmalıdır. Çünkü felsefe geleneğinde dilde edimin önceliği değil, hep düşüncenin önceliği varsayılmıştır. Wittgenstein’in bu noktada ayırıcı yönü, eylemin ilkselliğine yaptığı vurguyla, ‘praxis’ olarak dil anlayışıdır. Wittgenstein, dili insan edimleri ve etkileşimleri ağının bir parçası —doğal tarihimizin bir parçası (§25)— olarak görmektedir. Yani ifadenin kullanımına ilişkin kural ile buna uygun edimler birbirinden bağımsız değildir. Bunlar düzenli bir uygulama tekniğini içeren dili

kullanma etkinliği olarak pratiğin birbirine paralel iki boyutu olarak görülmelidir (Hacker, 1997: 250-251). Bu bağlamda bir dilsel pratik, “akıl alanında formüle edilmiş ve yorumlanmış kuralların bir sonucu olarak varlığa gelmez. Tersine kurallar, bu tür dilsel pratikler temelinde sonradan akıl yürütme aracılığıyla türetilir ve ifade edilirler. Dilin kuralları dediğimiz şeyler Wittgenstein’in dil oyunu dediği belli kültürel pratiklerin formüle edilmiş soyutlamalarıdır” (Altuğ, 2001: 168).

Sonuç olarak dilin nasıl işlediğine ilişkin yanlış anlamalara karşı, Wittgenstein kavramlarımız arasındaki gramatik farklılıkları ortaya koymakta ve karışıklıkların kaynağı olarak dilin farklı bölgelerindeki farklı kullanımlara dikkat çekmektedir. Ve sözü edilen bu bölgeler; sözcüklerin anlamlarını ve kullanımlarını, konuşucuların uygulamalarında (geçmiş, şimdi ve gelecekteki edim ve tepkilerinde) kendisini açığa vuran karmaşık yaşam biçimlerinde kazandıkları dilin gramerinin ayırıcı bölgeleri olarak görülmek durumundadır. Bu doğrultuda kuralı anlama ve uygulama denilen şeyin konuşucunun belirli bir yaşam biçimine katılımı temelinde değerlendirilmesi yoluna gidilmektedir (McGinn, 1997: 91-93).

1.3.3. Kural İzleme ve Septik Çözüm

Wittgenstein, kural ve uygulaması arasında belirleyici ve gizemli bir bağlantı olduğu düşüncesinin gündelik pratiğimizle, yani dilin sosyal kullanımıyla uyuşmadığını ileri sürmektedir. Kural izleme pratiğinin edimsel zemini üzerinde, kural ile uygulaması arasındaki bağlantıyı kural kavramının grameri sağlamaktadır. Böylece bu gramer, dili kullanma pratiği olarak da yorumlanabilmektedir. Bir pratik olarak kural izleme

ise kuralı uygulayanların yaşam biçimiyle, yani uygulama pratiğiyle ilişkilendirilmektedir. Bu durumda, kural izlemeyi oluşturan yaşam biçimi ya da paylaşılan dilsel teknik anlaşılmaksızın bir kural izlendiğinden de söz edilemez. Asıl belirleyici olan bu temel göz önünde bulundurulmadığında, gündelik pratikte herhangi bir kuralı uygulamanın ya da herhangi bir sözcüğü kullanmanın hesabı verilemeyecektir.

Bizim paradoksumuz şuydu: eylemin hiçbir yönü bir kuralla belirlenemez, zira eylemin her yönü bu kurala uygun yapılabilir. Yanıt şuydu: Eğer her şey kurala uygun yapılabilirse o zaman onunla çatışma da yapılabilir. Öyleyse burada ne uygunluk ne de çatışma olur (§201).

Kural izleme tartışmalarını özetleyen bu sorun çerçevesinde Wittgenstein'in hayali muhatabına verdiği asıl yanıtın, dil kullanımında pratiğin belirleyiciliği ekseninde temelde yaşam biçiminin durduğu şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Wittgenstein'a göre, "dil, sözcüklerinin sabit karşılıklarının bulunduğu soyut bir sistem değil, kural izlemeyi oluşturan belirli düzenlilikleri gösteren ayırıcı bir yaşam biçimidir" (McGinn, 1997: 110). Bu noktada dilin çok çeşitli ve farklı bölgelerini içine alacak şekilde anlamlı bir söylemin (bir iletişim aracı olarak dilin) (§242), pratik etkinlik ve uzlaşma (yaşam biçiminde uzlaşma) (§241) arasındaki iç içe geçmiş ilişki yoluyla olanaklı olduğu söylenebilir.

Kural izleme sorununa ilişkin Kripke'nin öne çıkan yorumunda da sorun bu bağlamda ele alınmaktadır. Kripke kitabında (2007) özellikle kural izleme tartışmasına odaklanmakta ve bu sorunun *Soruşturmalar*'ın merkezi kısımlarını oluşturduğunu düşünmektedir. Bu yolla Kripke, özel dilin olanaksızlığına ilişkin argümanın da, Wittgenstein'in kural izlemeye ilişkin görüşlerinde içerildiğini ve

bunun §202’de açıkça ifade edildiğini ortaya koyar. Bunun önemi, dile ve kurallara ilişkin yanlış yönlendirici eğilimlerden arındırılmış bir açıklığın özel dil sorununun anlaşılması için bir hazırlık sağlayacağıdır. Ancak Kripke’nin soruna yaklaşımı ve sorunu formülasyonu, *Soruşturmalar*’ın kendisi için sorun oluşturduğu şekliyle yani kendisini etkilediği haliyle sunulmaktadır. Bu bağlamda matematiksel bir örneğe göre geliştirilen, fakat dilin tüm anlamlı kullanımları için geçerli olduğu vurgulanan bu yaklaşım, kural izleme pratiğini ve sözcükleri kullandığımız durumları merkeze alarak belirli bir dil oyunu içerisinde bunların “yaşamımızda oynadığı rolleri” (Kripke, 2007: 106) öne çıkarmak doğrultusundadır. Dilin bir iletişim aracı olarak iş gördüğünü ve bir etkinlik olarak değerlendirildiğini düşünecek olursak, Kripke’nin iletişim ve toplumsallık arasındaki ilişkiye ‘yaşam biçimi’ni temele alarak yaklaştığını söyleyebiliriz. Ona göre toplumsallığı öne çıkaran Wittgenstein’in dil oyunu anlayışı çerçevesinde, “sayısız pratik etkileşime ve başkalarına belli kavram veya kuralların ustalığını atfetme oyununa dayanan tüm yaşamımız, bu suretle onlardan bizim gibi davranmalarını beklediğimizi gösterir” (Kripke, 2007: 128).

Kripke, bu yorumunu; yeni bir kuşkuculuk biçimi olarak değerlendirdiği ve Wittgenstein tarafından keşfedildiğini söylediği septik paradoks —yani sanki tüm dillerin, tüm kavram oluşturmaların olanaksız ve gerçekte anlaşılabilir olmadığını iddia ediyor gibi görünen bir septik paradoks— karşısında, septik bir çözüm olarak ortaya koymaktadır (Kripke, 2007: 87-90). Öncelikle septik sorun matematiksel bir problem açısından formüle edilmiş olsa da, genel ve herhangi bir kurala veya sözcüğe de uygulanabilir olarak sunulmaktadır.

Örneğin, ‘68+57’ nin daha önce hiç yapmadığım bir hesaplama olduğunu farz edeyim. Toplamayı yapıyorum ve elbette, ‘125’ cevabını elde diyorum. Muhtemelen yaptığım işi

kontrol ettikten sonra, doğru cevabın '125' olduğundan eminim. Bu, hem aritmetik anlamda 68 ve 57'nin toplamının 125 olduğu hem de üst-dilsel anlamda geçmişte kelimeyi kullanmaya niyet ettiğim gibi 'artı'nın, '68' ve '57' dediğim sayılara uygulandığında 125 sonucunu doğuran işlemi göstermesi anlamında doğrudur.

Şimdi tuhaf bir seytikle karşı karşıya geldiğimi farz edin. Bu seytik, biraz önce 'üst-dil' diye adlandırdığım anlamda, cevabıma yönelik kesinliğini sorgular. Belki, geçmişte 'artı' kelimesini kullandığım haliyle '68+57' için kastettiğim cevabın '5'! olması gerektiğini öne sürer. ... O, '+' simgesini kullandığımdan dolayı niyetimin '68+57'nin sonuçta 125'i göstermesi gerektiğinden şimdi çok eminsem, bunun açıkça kendime 125'in bu özel olayda toplamının sonucu olduğu talimatını verdiğimden dolayı olamayacağını ileri sürer. Varsayımsal olarak, bu yeni durumda böyle bir şey yapmadım. Fakat elbette, düşünce şudur: Bu yeni olayda, geçmişte birçok kez uygulamış olduğum aynı işlem veya kuralı uygulamalıyım. Fakat bunun hangi işlem olduğunu kim söyleyebilir? Geçmişte kendime, bu işlemi gösteren sadece sınırlı sayıda örnek verdim (Kripke, 2007: 20-21).

Bu bağlamda seytik sorun, toplama kuralının uygulamasına ilişkin herhangi başka bir işlemi değil de, 'artı' ile gerçekten toplama işlemi kastettiğime ilişkin her hangi bir olgu bulunmadığı ve geçmişte sınırlı sayıda yaptığım toplama hesaplarının gelecekteki sınırsız sayıdaki durumu belirleyebilecek belirli bir kuralı oluşturamayacağı şeklinde özetlenebilir. Ya da "bir dizinin sürdürülmesi düşünülecek olursa, bir kuralın kişinin sınırlı sayıdaki yanıtlarından dizinin sınırsız uygulamalarını belirleyen bir bağı nasıl sağlayabileceği" (Shanker, 1986: 177) şeklinde de ifade edilebilir. Kripke'nin Wittgenstein'da bulduğunu ifade ettiği paradoks bu noktada, kural ve uygulamasına ilişkin geçmişten geleceğe belirli bir bağı (geçmiş bir anlamlandırma edimiyle takip eden uygulama arasındaki bağı) sorgulamaya dayanmaktadır. Böylece, genel bir sonuç olarak 'artı' ile belirli bir işlemi kastettiğime ilişkin ne geçmiş ne de şimdiki niyetlerim hakkında bir olgu olmadığı söylenmektedir. "Artıyla ya da başka herhangi bir sözcükle herhangi bir zamanda ne kastettiğim hakkında ortada bir olgu bulunmamaktadır" (Kripke, 2007: 38). Belirli bir anlamı oluşturmayı sağlayacak bir olgu olmadığı için bütün anlam düşüncesinin boşlukta kayboluyor gibi görüldüğü bu sorun karşısında; seytik bir çözüm olarak, anlamın doğruluk koşulları modeli yerine edimsel bir sosyal uzlaşmayı içeren iddia edilebilirlik koşulları modeli önerilmektedir. Bu yaklaşım

değişikliği Wittgenstein'in septik paradoksa verdiği bir yanıt (septik yanıt) olarak sunulmakta ve kural izleme tartışması bu yolla yorumlanmaktadır. Böylece bir tümcenin anlamının, doğruluğunu sağlayan durumları belirleyen koşullarla verilebileceği düşüncesi (ki bu *Tractatus*'un sergilediği temel yaklaşımdır) yerine; tümcenin anlamının, iddia edilebilmesine ilişkin koşullar yoluyla değerlendirilmesi yaklaşımı, özel dil sorunuyla ilişkili olan duyum dili gibi dilin farklı bölgelerinin işleyişini de kapsayan bir açıklamaya olanak sağlamaktadır.

Bu noktada, septik çözüm, herhangi bir sözcükle belirli bir şeyi kastetmemi sağlayan ve bu anlama uymak için ne yapmam gerektiğini belirleyen olguların olmadığı kabul edilmesiyle, gündelik dilin işleyişi ve uygulamalarının savunulamaz olmadığını göstermeyi hedeflemektedir.

Doğruluk koşullarının iddia edilebilirlik koşullarının yerini alması, *Soruşturmalar*'da ikili bir role sahiptir. Birincisi, *Tractatus*'takiyle karşılık içinde olan dilin nasıl anlamlı olduğu sorunlarına yeni bir yaklaşım sunar. Fakat ikincisi, kendi dilimiz içinde iddialar olarak değerlendirilen kendilerini kastetmeleriyle ilgili iddiaların bir açıklamasını yapmak amacına uygulanabilirler. ... Birinin bir şey kastettiği iddialarını meşrulaştırmak için gerekenlerin tamamı içinde onların meşru olarak iddia edilebilir oldukları, kabaca tanımlanabilir durumların olması ve bu gibi koşullar altında onları iddia etme oyununun yaşamımızda bir role sahip olmasıdır. Olguların bu iddialarla örtüştüğüne dair hiçbir varsayıma ihtiyaç yoktur (Kripke, 2007: 109).

Burada bir tümcenin doğruluğunu tümceye karşılık gelen bir olguya bağlayan ve olguları anlamın oluşturucuları olarak gören anlayış reddedilmektedir. "Kripke'nin septik çözümüne ilişkin standart yorumda da 'anlam olguları'nın varlığının reddedildiği" (Haukioja, 2000: 56) söylenebilir. O halde anlam iddialarının farklı bir şekilde oluşturulması gerekir. Bu noktada iddia edilebilirlik koşullarıyla paralellik içinde olduğu söylenebilecek 'uzlaşma'nın, herhangi bir olgu olmaksızın da bir şeyler kastedebileceğimiz iddiasına olanak verdiği ortaya konulur. Böylece

göndergesel dil anlayışının reddedildiği *Soruşturmalar*, Kripke'nin yorumunda gündelik hayatımızda belirli bir rol oynayan ifadeleri iddia etme pratiğine dayalı bir dil betimlemesi sunmaktadır. Dili kullanan toplumla bir uzlaşma düşüncesine dayandırılan bu yaklaşım, gündelik pratiklerimizi öne çıkarmaktadır. Bu açıdan kişinin, ancak yeterince somut olayda toplumun diğer üyeleriyle uzlaştığı zaman bir kurala uyduğu düşünülebilecektir. Yani, Kripke'ye göre "dil kullanımı kural izleme pratiğini gerektirmekte, kural izleme pratiği de bir toplumun üyesi olmayı gerektirmektedir" (Canfield, 1996: 469). Aynı zamanda, "bu pratik başkaları tarafından yeterli olarak paylaşılabilir değilse, dildeki sözcükler de kişinin dilsel pratiğinde herhangi bir role sahip olmayacaktır" (Wright, 1984: 769). Bu doğrultuda Kripke, Wittgenstein'in 'uzlaşma', 'yaşam biçimi' ve 'ölçüt' olmak üzere üç anahtar kavramını vererek yaklaşımını özetler (Kripke, 2007: 131-138). Dil oyunu ve toplumsallık bağlamında zihinsel hiçbir özel durumun dile getirilmesine gerek kalmadan sözcüklerin kullanımına ilişkin bireylere atfedilen dili kullanma pratiği, sosyal bir uzlaşmaya dayanmaktadır. Bu uzlaşmalar, yani uzlaştığımız yanıt grupları ve onların etkinliklerimizle birleşmeleri de yaşam biçimimizi oluşturmaktadır. Böylece Wittgenstein'da bulunduğu iddia edilen septik sorunun yanıtının, yine Wittgenstein'in uzlaşma ve paylaşılan yaşam biçimlerini vurgulamasıyla verilebileceği iddia edilir. Septik sorunun çözümü olarak da, Kripke'nin yorumunda iddia edilebilirlik koşulları ve test edilebilirlik anlamında ölçüt anlayışı şu şekilde açıklanır:

Belli olaylarda uzlaşımımızı açıklayan –yani 'artı' ile hepimizin toplamayı kastettiği veya hatta belli bir kişinin bunu kastettiği- hiçbir nesnel olgu yoktur. Aksine, birbirimiz hakkında 'artı' ile toplamayı kastettiğimiz söyleme ruhsatımız, yalnızca genellikle uzlaştığımız şeklindeki kaba olgudan dolayı kendine destek olan bir 'dil-oyunu'nun bir parçasıdır. ... Çözüm bir kurala uyduğunu savunan her kişinin başkalarıncı denetlenebileceği düşüncesine bağlıdır. Cemiyetteki diğerleri, kurala uyduğu farzedilen

kişinin onların onayladıkları, kendi cevaplarıyla uzlaşan belli cevaplar verip vermediğini denetleyebilir. Onların bunu denetleme şekli, genelde, dil oyununun ilkel bir parçasıdır (Kripke, 2007: 133,138).

Burada açıklandığı şekilde, dilsel ifadelerimiz herhangi bir karşılıklarının aranmasına yol açılmadan, yani ifadelerimiz göndergesel bir dil resmi modelinde başkalarının bilmesine gerek olmaksızın onaylanarak anlaşılabilir. Bu durum, kabul edilmesi gereken verili yaşam biçimleri (FS, II, xi) temelinde dili kullanma pratiğini çevreleyen bağlamın, dilin çeşitli bölgelerinin (gramerin) anlaşılmasının koşulu olduğunu göstermektedir. Kuralların doğru uygulamalarını belirleyen bir olgu varsayılmadan, yani içsel ya da dışsal bir sürece bakılmaksızın kuralların edimsel uygulamaları değerlendirilir. Bu durumda herhangi bir sözcüğün anlamlı kullanımı için iddia edilebilirlik koşulları, kişiye kullandığı ifadeleri için başkaları tarafından düzeltilmeye açık olmak kaydıyla geçici olarak yetki verilmesi olarak ortaya konulur (Kripke, 2007: 125-126). Yani yeterince somut olayda başkalarıyla (dil kullananlar topluluğuyla) uzlaşma sağlanırsa kişinin dili kullanma konusunda belirli bir tekniğin ustalığına ulaştığı söylenebilir. Bu açıdan anlamın dünyadaki olgular yoluyla belirlenmemesi, dilin işleyişinde bir eksiklik ya da sorun olarak kendini göstermez.

Sonuç olarak, Kripke, Wittgenstein'in kural izlemeye ilişkin görüşlerinin özel dil sorununu mantıksal olarak önelediğini vurgulayarak, özel dilin olanaksızlığını; septik paradoksun septik çözümünün doğal bir sonucu olarak yorumlamaktadır (Kripke, 2007). Kripke, her ne kadar *Soruşturmalar*'da merkeze septik sorunu almış olsa da, onun sorundan kurtulma stratejisi, özellikle §243'ten sonraki paragraflarda kendini gösteren özel dil sorununun Wittgenstein tarafından sunulduğunu içeriyor olarak ortaya konulmaktadır. Ancak dile ilişkin daha açık bir görüşe ulaşılması için

özel dilin olanaksızlığı sorununa odaklanan bu kısımların ayrıntılandırılması gerekmektedir. Çünkü dili konuşanlar topluluğunun uzlaşımına dayandırılan Kripke'nin kural izleme ve anlamlandırma sorununu formülasyonu, açık bir görüş sunsa da, Wittgenstein'in gramatik soruşturma yaklaşımını göz önünde tutmamaktadır (McGinn, 1997: 80-82). Dolayısıyla "özel dil sorunu doğrudan kural izleme görüşlerinin bir sonucu olarak düşünülse de, sorunu anlamaya dönük geleneksel girişimlerle" (Wright, 1984: 759) paralellik gösteren ve Wittgenstein'in sorunun önemli bir parçasını oluşturan dile ilişkin yanlış anlamaların kaynağını hedefleyen epistemik gizlilik, dilin ayırıcı grameri ve özel örneklerle tanımlamanın olanaksızlığı temaları bu kısımlarda daha açık görülebilecektir. Yani, sorunun merkezi yakından incelenmeli ve Wittgenstein'in sunumu doğrultusunda ele alınarak ortaya konulmalıdır.

II. BÖLÜM

ÖZEL DİLİN OLANAKLILIĞI SORUNU

Sorunun hazırlanmasından sonra, öncelikle, Wittgenstein özel dil sorununa temel oluşturan ve dilin işleyişine rehberlik edebileceği düşünülebilecek olan özel dil varsayımını ortaya koyarak, soruna ilişkin çeşitli argümanlara zemin hazırlamaktadır.

Bu bağlamda özel dil şu şekilde ortaya konulur:

Bir kişinin kendi özel kullanımı için, iç deneyimlerini —duygularını, ruh durumlarını— yazabildiği ya da bunları sesli ifade edebildiği bir dil de düşünebilir miyiz? ... Bu dilin tek sözcüklerinin, sadece konuşan kişi için bilinebilir olan şeye; onun mevcut (dolaysız) özel duyularına işaret etmeleri gerekir. Öyleyse başka birisi bu dili anlayamaz (§243).

Burada özel dil, kişinin kendi kullanımı için oluşturduğu ve başvurduğu içsel bir dil olarak düşünülmektedir. Yalnız bu varsayımdaki önemli nokta “bu dilin olumsal olarak değil, zorunlu bir biçimde özel dil olarak görülüyor olmasıdır” (Hacker, 1990: 3). Bu anlamda “özel dil sadece konuşan kişi dışında kimse tarafından anlaşılmayan değil, anlaşılabilmesi mantıksal olarak da olanaklı olmayan bir dildir” (Malcolm, 1954: 530). Wittgenstein bir başka yerde de özel dil için doğrudan şunu söylemektedir: “Ve başka kimsenin anlamadığı ama benim ‘anladığımın görüldüğü’ seslere ‘özel dil’ adı verilebilir” (§269).

Böylece bu dil sadece konuşan kişi için ulaşılabilir olan bir kişisel dil olarak belirlenmektedir. Bu şekilde tanımlanan özel bir dilin olanaklılığı tartışmasının, Wittgenstein’in dil oyunu ve kural izleme görüşlerinin aslında özgün bir soruna, yani duyum diline uygulanması olarak kendini gösterdiği de düşünülebilir. Bu yolla “dilin doğasına ilişkin felsefi ve kuramsal yanlış anlamalar açık hale getirilecektir”

(Hacker, 1990: 19). Duyum sözcüklerinin anlamlılığının soruşturulmasıyla da, temel olarak sözcüklerin nasıl anlam kazandıkları sorunu özel dil düşüncesinin eleştirisine bağlanmaktadır. Wittgenstein'in bu bağlamda eleştiriye tabi tutacağı temel düşünce, konuşan kişi dışında başkası için ilkece anlaşılabilir kılınamayan ve paylaşılamayan bir özel dil düşüncesidir. Çünkü bu varsayımın temelinde, “dile ve iletişime ilişkin felsefi düşüncelere yüzyıllardır hakim olan ve idealizm ile solipsizmi destekleyen fark edilmeyen örtük kabuller vardır” (Hacker, 1990: 38).

Özel dil bu şekilde ortaya konulduğunda, sorunun işlenmesi sözcükler ve duyum ilişkisi bağlamında ele alınmaya başlanmaktadır. “Sözcükler duyumlara nasıl işaret ederler?” (§244) İlk planda kendisini gösteren sorun duyum, duyum davranışı ve duyum sözcüğü arasındaki ilişkinin ne olduğudur. Yani duyum sözcüklerinin adlandırdıkları duyumlarla nasıl bağlandığı sorusu ortaya atılmaktadır. Bu doğrultuda da dilin iç yaşantılarla, deneyimlerle ya da buradaki örnekte duyumlarla olan bağıntısı özel dile ilişkin tartışmanın ana kollarından birini oluşturur. Duyum sözcüklerinin nasıl anlam kazandıkları, bu sözcüklerin anlamlarının nasıl öğrenildiğinin soruşturulmasını gerektirmektedir. “Açık hale getirilecek temel soru, duyuma karşılık gelen bir sözcüğün dili konuşma pratiğinde ne anlama geldiğidir” (Hacker, 1990: 38). Duyum sözcükleri adlandırdıkları duyumlarla nasıl bağlanmaktadır? “Bir insan duyumların adlarının —sözgelimi ‘ağrı’ sözcüğünün— anlamlarını nasıl öğrenir?” (§244) Bu soruya verilen yanıt ilkin bu sözcüklerin duyumun ilksel, doğal ifadeleriyle bağlantılı olduğu ve onların yerine kullanıldığıdır. Yalnız Wittgenstein bu açıklamayla ‘ağrı’ sözcüğünün ağrı (ağrı duyumu) değil, ağrı davranışı anlamına geldiğini iddia etmemekte, ‘ağrı’ sözcüğünün

(ağrının sözel ifadesinin) ağrı davranışının yerini aldığını söylemektedir. Bununla birlikte bu sözcüğü kullanmak, ‘yeni bir ağrı davranışı’nın öğrenilmesi olarak ortaya koyulur. Bu, dili kullanma pratiğinden başka bir şey değildir. Burada kendisini gösteren sorun duyumlara gönderme yapan sözcüklerin kullanımının (gramerinin), fiziksel nesnelere gönderme yapan sözcüklerin kullanımından farklı olmasında yatar. Bir duyumu adlandırmakla, örneğin bir sandalyeyi adlandırmak arasında gramatik bir farklılık söz konusudur. Bu gramatik farklılık özel dil bağlamında dilin yüzey ve derin yapısındaki farklılıklar olarak açıklanır.

‘Bir duyumu bir sözcükle belirtmek, adlandırmak’ ne anlama gelir? Burada araştırılması gereken bir şey yok mu?

Fiziksel nesnelere oynanan bir dil oyunundan yola çıktığımızı düşünün — sonra da, artık duyumların da adlandırılacağı söyleniyor. Sanki önce sahip olunan şeylerin aktarılmasından, sonra da sahip olma sevincinin ya da gururunun aktarılmasından söz etmek gibi olmaz mıydı? (Zettel, §434)

Yine de duyumların adlandırılması söz konusu olduğunda, “ ‘ağrı’ sözcüğü doğrudan doğruya ağrı duyumuna bağlanamıyor, ama ağrının doğal ifade biçimleriyle bağıntısı yoluyla ağrıya bağlanıyor” (Soykan, 2006: 124) gibi görünmektedir. Bu da bir bakıma, duyum sözcüklerinin anlamlarının öğrenilebilmesinin koşulu olarak olası bir açıklama şeklinde sunulmaktadır. Duyum ve duyum davranışı (duyumun ilksel, doğal ifadesi) arasında kurulduğu düşünülebilecek bu olası bağlantı, dilin duyum ve dışavurumu (davranış) arasında konumlandırılmış olduğunu mu göstermektedir? Wittgenstein bu sorunu şu soruyla ifade eder: “Zira ağrı ve onun ifadesi arasında bağlantı kuruncaya dek dili kullanmayı denemeyi nasıl sürdürebilirim?” (§245)

Duyumlara ilişkin sözcüklerin doğal duyum ifadeleriyle bağlandığı varsayılırsa, o halde kişinin iç deneyimlerini betimleyen ve sadece o kişinin anlayabildiği söylenen

dil, özel bir dil de olmayacaktır. Ancak özel dile ilişkin sorun böyle bir varsayımla bu kadar kolay çözümlenebilecek bir durum oluşturmaz. “Ancak ya ben, duyumun herhangi bir doğal ifadesine değil de sadece o duyuma sahip olduysam?” (§256) Ve bir diğer soru: “Eğer insanlar ağrının dış belirtilerini göstermeselerdi(inlemeseler, yüzlerini buruşturmasalar vb.) ne olurdu?” (§257). Sorun, duyumla beraber kendini gösteren duyum davranışı ile duyum davranışının eşlik etmediği duyum arasındaki ayrımın, duyum sözcüklerinin kullanılması yoluyla, yani dil yoluyla ortaya konulamayacağı iddiası karşısında derinleşmektedir. Bu noktada Wittgenstein, dili anlamamanın ve kullanmanın bir etkinliğin ya da yaşam biçiminin parçası olduğu anlayışı (§23) yoluyla, sorunu ayrıntılandıracaktır.

2.1. Epistemik Gizlilik ve Özel Dil

Özel dilin olanaklı olmadığına ilişkin sorunsallaştırma, duyum ve duyum ifadeleri arasındaki ilişki yoluyla duyum dilinin kullanımı ortaya koyularak soruşturulmaya girilmekte; bu bağlamda, duyumların dilde ifade edilme biçimleri ve epistemik konumu, özel dil düşüncesiyle bağlantısında ele alınmaktadır. Bu nedenle, Wittgenstein, kişinin duyumlarının “hangi anlamda özel” (§246) olduğunu soruşturmaya girişir ve epistemik gizlilik sorununu gündeme getirir. Ele alınan özel dil sorunu bağlamında epistemik gizlilik *Soruşturmalar*’da şöyle formüle edilir: “Gerçekten ağrı duyup duymadığımı gerçekten ben bilebilirim; bir başkası sadece onu tahmin edebilir” (§246). Ancak Wittgenstein’a göre, benim ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi, benim ağrı duymam dışında bir anlama gelmemektedir. Çünkü ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi durumunda, klasik epistemolojinin

bilgi yaklaşımlarının da karşılanabiliyor olması gerekir. Örneğin ağrı duyduğum halde bunu bilmiyor olmamın, öğrenmeye çalışmamın ya da doğrulamamın da anlamlı olması söz konusu olmalıdır. Yalnız ağrı duymama ilişkin bu ifade biçimleri, benim ağrı duyduğumu bildiğimin kesinliğinden söz edilmesi gibi anlamsızdır. Çünkü bir kesinlikten söz edilmesi, ancak kesinliğin olmamasının ya da kuşku duymamanın da anlamlı olması durumunda anlamlıdır (Hacker, 1990: 65-66). Bu durumda ‘ağrı duyduğumu biliyorum’ ifadesi, “bir şaka olmanın dışında söylenemez” (§246) ve anlamsızdır. Daha doğrusu bu ifade, Wittgenstein felsefesi doğrultusunda kişinin kendi durumuna ilişkin şüphenin anlamsızlığına dikkat çekmeye dönük gramatik bir ifade olarak görülmelidir.

Bir başkasının benim ağrı duyup duymadığımı tahmin etmesinin, davranışlarım temelinde olduğunun söylenmesi de çeşitli yanlış anlamalara yol açmaktadır. Çünkü duyularıma ilişkin ifadelerin davranışlarım devre dışı bırakıldığında başkalarına açık olmayan, fakat sadece benim için ulaşılabılır olan bir bilgi iddiası taşıdığı, örtük olarak kabul edilmiş olmaktadır. Bu iddia, bir bakıma Kartezyen öznenin salt zihinsel içeriklere ilişkin birinci şahıs şimdiki zaman psikolojik ifadelerine karşılık gelmekte; bunlar kendiliğinden açık zihinsel durumların doğruluğu zorunlu ifadeleri olarak anlaşılmaktadır. Dili kullanmamızdaki çeşitlilik, Wittgenstein’in karşı çıktığı bu türden basitleştirici ve aşırı genelleştirici açıklamaların yetersizliğini göstermektedir. Çünkü dil oyunları terimi, dildeki araçların çeşitliliğini ve onların kullanım tarzlarının da çeşitliliğini vurgulamaktadır (§23).

“Başkalarına ilişkin olarak, onların benim ağrı duyup duymadığımdan şüphe ettiklerini söylemek anlamlıdır, ama kendi hakkımda bunu söylemem değil” (§246). Ancak “P’den kuşku duyuyorum” ya da “P’ye inanıyorum” biçimindeki tümcelerin anlamlı olduğu durumlarda, “P’yi biliyorum” biçimindeki bir tümcenin anlamlılığının söz konusu olabildiğini kabul edecek olursak 246’daki argüman, Temkin’in çözümlemesiyle şöyle açık hale getirilebilir:

- (1) Ağrı duyup duymadığımdan kuşku duymam anlamlı değildir.
- (2) Ancak ağrı duyup duymadığımdan kuşku duyduğumun söylenmesi anlamlı olduğunda ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi anlamlı olabilir.
- (3) O halde, ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi anlamlı değildir (1981: 101).

Argüman, “ağrı duyduğumu biliyorum” tümcesinin bir kesinlik ifadesi olarak kullanımının anlamsız olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Yani, böyle ifadelerin dilde epistemik bir iddia oluşturacak bir kullanımı olmadığı, bir bakıma özel dilin gerektirdiği bu türden ifadelerin anlamlı olmadığı söylenebilir. Bu türden ifadeler zaten kuşku duymanın anlamsızlığını içermektedir. Bu yüzden ‘ağrı duyduğumdan kuşku duyuyorum’ şeklindeki ifadelerin gündelik dilde yeri yoktur. “Kuşku kesinlik temelinde reddedilmemiş, gramer tarafından dışarıda bırakılmıştır” (Hacker, 1990: 58). Bu noktada “birinci şahıs şimdiki zaman duyum ifadeleri empirik bir olguya ilişkin değil, dilin gramerine ilişkin ifadeler olarak görülmek durumundadır” (Temkin, 1981: 108) ve anlamlılıkları gramatik düzeyde kendini göstermektedir.

2.1.1. Epistemik Gizlilik ve Gramer

Epistemik gizlilik ve duyum ifadelerine ilişkin iddiaların anlamlılıklarının ele alınması, Wittgenstein’in gramatik soruşturma yaklaşımını öne çıkarmakta; dilde

sözcüklerin nasıl kullanıldığını ve nasıl işlev gördüğünü göstermektedir. Sözcüklerin anlamlı kullanımını dilin grameriyle ilişkilendiren Wittgenstein, böylece sözcüklerin kullanımının altını çizmekte ve dilsel pratiğin önemini ortaya koymaktadır. Bu açıdan, gramatik ifadeler ile dilin işleyişi arasındaki ilişki açık kılınmalıdır.

Bu doğrultuda Wittgenstein, ‘ağrı duyduğumu biliyorum’ tümcesini şu tümceye benzetmektedir: “ ‘Sadece, eğer o niyete sahip olduysanız bilebilirsiniz.’ (Ve burada ‘bilme’, kesinsizlik ifadesinin anlamsız olduğu anlamına gelir.)” (§247). Ancak, Wittgenstein’a göre bu tümce, sadece birisine ‘niyet’ sözcüğünün anlamı açıklanmak durumunda kalındığı zaman dilde kullanılmasına izin verilen bir ifade olmalıdır. Dolayısıyla bu ifade, gramatik bir karakterde dilde sözcüklerin kullanımını düzenlemektedir. O halde, gramatik ifadelerin ancak birisine bir ifadenin nasıl kullanıldığını öğretmeye ya da hatırlatmaya ilişkin bir işlevi olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, gramatik önermelerin özelliğini ayrıntılandırmak gerekecektir. Temkin’e göre, Wittgenstein’ın epistemik gizlilik sorununa bakışı dilin gramer’ine ilişkin görüşleriyle sıkı bir bağlantı içindedir (Temkin, 1981). Bu noktada gramatik önermeler empirik önermelerle karşılaştırılır. Örneğin ‘Bu masa oradaki ile aynı (1.5 metre) uzunluktadır’ tümcesi empirik bir önermeyken, ‘Her çubuğun bir uzunluğu vardır’ tümcesi gramatik bir önermedir (§251). Empirik önermeler olgulara ilişkin bilgi verirken, gramatik önermeler empirik önerme biçiminde görünseler de sadece dilin anlamlı kullanımına ait kuralları göstermektedir. Bu türden tümceler anlamın açıklanması olarak işlev gördüklerinden gramatik kurallar olarak ele alınabilirler (Aidun, 1986: 143-144). *Mavi Kitap*’ta, Wittgenstein, ‘dilemek’,

‘beklemek’, ‘özlemek’ ifadelerinin gramerini incelerken, gramatik ifadeler ve epistemik kuşku arasındaki bağıntıyı daha açık bir şekilde ortaya koymuştur.

‘Dilediğin şeyin bu olduğundan emin misin?’ sorusunu şöyle yanıtlama eğilimindeyiz: ‘Elbette, ne dilediğimi biliyorum.’ ... ‘Elbette biliyorum’ ifadesi burada ‘Elbette hiç kuşku yok’ ifadesiyle yer değiştirebilir ve bu da şu anlama gelecek şekilde yorumlanabilir, ‘Bu durumda kuşkudan söz etmenin bir anlamı yoktur.’ Bu yolla ‘Elbette, ne dilediğimi biliyorum’ yanıtı gramatik bir ifade olarak yorumlanabilir. ‘Bu odanın bir uzunluğu var mı?’ diye sorduğumuzda ve birisi ‘Elbette ki var’ diye yanıtladığında da benzer bir durum söz konusudur. O şöyle yanıtlanmalıdır: ‘Anlamsız sorular sorma’. Bir başka açıdan ise ‘Bu odanın bir uzunluğu var’ gramatik bir ifade olarak da kullanılabilir. Ve buna göre ‘Bu oda — metre uzunluğundadır’ biçimindeki bir tümcenin anlamlı olduğu söylenebilir (Wittgenstein, 1965: 30).

Benzer bir örnek Soruşturmalar §252’de yine verilmektedir: “ ‘Bu cisim yayılıma sahiptir.’ Buna şu yanıt verebiliriz: ‘Saçma’ —ama ‘Şüphesiz’ diye yanıtlamaya eğilim duyarız.” O halde ‘ağrı duyduğumu biliyorum’ ifadesi gramatik bir önerme olarak görülmediği sürece anlamsız olarak değerlendirilmelidir. Bu bakış açısı da, varsayımsal bir özel dil konuşucusunun gerçekte anlamlı hiçbir şey söyleyemeyeceğine ilişkin içerimler taşımaktadır. Yani bilgi kuramsal açıdan özel dil düşüncesi dilin işleyişini görmezden gelmek anlamına gelir.

Bu noktada ağrı duyduğumdan kuşku duymamın anlamlı olmadığı sürece, ağrı duyduğumu bildiğimi ifade etmemin dilde anlamlı bir kullanımı yoktur. Wittgenstein bunu “bir ifadenin empirik bir önermeyi mi, yoksa gramatik bir önermeyi mi dile getirdiğine ilişkin bir test olarak kullanmaktadır” (Temkin, 1981: 106). “Ancak gramatik önermeye bağlanan bu resim yalnızca, diyelim ki, ‘bir çubuğun uzunluğu’ denilen şeyi gösterebilir. Ve tersi resmin ne olması gerekir” (§251). Bu ifadeler hakkında ‘Tersini düşünemem’ demek, bu türden ifadelerin (gramatik önermelerin) dil pratiğinde bir kullanımları olmadığını ve epistemik bir kesinlik iddiası taşımadıklarını, ancak sözcüklerin kullanımı için kurallar olarak işlev gördüklerini

ortaya koymaktadır. Yani ‘duyumlar özeldir’ önermesi empirik bir sorun olarak (sanki deneysel bir ifadeymiş gibi) görülmemekte ve fiziksel ya da zihinsel olana ilişkin metafizik bir iddia olarak ele alınmamaktadır. Wittgenstein’in epistemik gizlilik öğretisini reddi de, özel duyumlarla ilişkin bu ifadelerin büyük ölçüde dilimizin gramerine ait bir sorun olarak görülmesi noktasında kendisini gösterir.

Kişinin duyum ifadelerine ilişkin iddiaları da “hiçbir bilgi vermese bile yine de bir resimdir”. “Ve neden böyle bir resmi hatırlamak istemeyelim?” (§295) Gramatik bir önermeye bağlanan bu resim “gramerimizin tam-gelişmiş resimsel tasarımıdır”. “Olgular değil, ama sanki resimlenmiş konuşma tarzları” (§295). İşte bu empirik önermeyle, gramatik önerme arasındaki ayrımın kritik noktasıdır. §246 ve §251’deki ilgili pasajları arka arkaya getirirsek, duyumların özel (gizli) oluşuyla ilgili epistemik iddianın eleştirisiyle, gramatik önermeler arasındaki ilişki daha açık olarak görülecektir:

Benim ağrı duyduğumu bildiğim (belki de şaka olmanın dışında) hiç de söylenemez. Bunun —muhtemelen *benim ağrı duymam dışında*— ne anlama gelmesi gerekir? (§246)
Şimdi, ‘her çubuğun bir uzunluğa sahip olduğunu’ düşünebilir miyim? Ben *yalnızca bir çubuğu düşünebilirim* (§251).

Wittgenstein’in gramatik önermelere ilişkin düşünceleri, *Tractatus*’taki söylenebilir olan ve gösterilebilir olan arasındaki ayrıma da benzetilebilir. *Tractatus*’ta empirik bir önerme olduğu gibi olan’ı söylerken bir olgunun varolduğunu iddia etmekte ve kendisine karşılık gelen bir olgu varsa doğru sayılmaktadır. Fakat aynı zamanda da anlamlı tümceler oluşturabilmek için sözcüklerin belirli şekillerde bağlanabileceğini göstermektedir. Buna göre mantığın önermeleri (yineleme ve çelişme) ise sınır durumu oluşturmakta ve dünya hakkında hiçbir şey söylememektedirler. “Tümce

söylediğini gösterir, yineleme ve çelişme ise hiçbir şey söylemediklerini. ... Mantığın tümceleri, onları hiçbir şey söylemeyen tümceler içinde bir araya getirerek, tümcelerin mantıksal niteliklerini ortaya koyar” (TLP, 4.461, 6.121). Yani, yalnızca dilin ve dünyanın yapısına ilişkin bir özelliği göstermektedirler. “Mantık bir öğreti değil, dünyanın bir ayna tasarımıdır. ... Mantıksal tümcelerin yinelemeler olduğunu, dilin, dünyanın, biçimsel –mantıksal– nitelikleri gösterir.” (TLP, 6.13, 6.12) *Soruşturmalar*’da da gramatik önermeler benzer bir işlevi yerine getiriyor gibi görünmektedir. Gramer ya da gramatik önermeler, dilin kullanımı hazırlamakta ve dil aygıtının parçası olarak bir zemin sağlamaktadırlar. Zaten anlamsızlık gramerde cisimleşmiş olması gerekeni dili kullanarak açıklamaya çalıştığımızda ortaya çıkmaktadır (Fann, 1969: 94-95). Bu açıdan gramatik önermelerin doğrudan anlamlı bir şekilde dilin kullanımına ilişkin bir şey söyledikleri söylenemese de (çünkü o zaman bu önermeler gramer hakkındaki empirik önermelere indirgenmiş olacaktır), dilde sözcüklerin belirli şekillerde kullanıldığını gösterdikleri söylenebilir. Yani “dilnin grameri, dilsel pratikte ya da dilin kullanımında kendisini göstermektedir” (Aidun, 1986: 148). Bu dilsel kurallar bir epistemik iddia taşıdıkları ya da kendilerine dünyada karşılık gelecek bir olgu olması gerektiği şeklinde anlaşılmalıydırlar (Temkin, 1981).

2.1.2. Gramer ve Özel Dil

Özel duyumlara ilişkin iddiaların epistemik bir karakterde olduklarına ilişkin sorun, “dilsel pratikte oluşan ve bu pratiği düzenleyen bir kurallar ağı olarak ‘gramer’ anlayışı” (Temkin, 1981: 109) duyum dilinin gramerine uygulandığında

çözölmektedir. Örneğin felsefe tñmceleri oluştururken, sözcüklerin uygulamaları bize açıkça gösterilmediğinden onların eşbiçimli görünüşü zihinleri karıştırır. “Biz gündelik dil oyunlarının hepsinin muazzam çeşitliliğinden habersiz kalırız, çünkü dilimizin örtüsü her şeyi aynı kılar” (FS, II, xi). Bu düşünce *Soruşturmalar*’ın dile ilişkin çok önemli bir sezgisini oluşturur. Bir bakıma karışıklık, zihinsel deneyimlerimizi imlemeye dönük ifadelerin grameriyle fiziksel nesnelerin adlandırılmasına ilişkin gramer arasındaki yüzeysel benzerlikten kaynaklanmaktadır. Yani “dilimizin biçimi bizi yanılttığından gramatik biçimde temsil edilen farklı mantıksal kategorilerin geniş yayılımının hatırlatılmasına ihtiyaç duyulmaktadır” (Hacker, 1990: 51).

Araştırmamız, o halde, gramatik bir araştırmadır. Böyle bir araştırma, yanlış anlamaları kaldırarak sorunumuza ışık tutar. Sözcüklerin kullanımı ile ilgili yanlış anlamalara, başka şeyler içinden, dilin farklı bölgelerindeki ifade biçimleri arasındaki birtakım benzerlikler neden olmuştur. —Onların bazısı, bir ifade biçimini diğerine yerine geçirmekle kaldırılabilir; bu bizim ifade biçimlerimizin bir ‘çözümlemesi’ olarak adlandırılabilir, çünkü bu süreç bazen bir şeyi ayırma sürecine benzer (§90).

Wittgenstein’in ‘yüzey gramer’ ile ‘derin gramer’ ayrımı, sorunun çözömlenmesinde belirleyici olmaktadır. Yüzey gramer “bir sözcüğün kullanımı konusunda kendisi doğrudan bizi etkileyen şey, onun bu tñmcenin kurgusundaki kullanılma tarzı, — denebilir ki— onun kullanımının işitilebilen kısmıdır” (§664). Derin gramer ise sözcüklerin seslendirilmesinden (tñmcelerin biçimsel benzerliğinden) farklı olarak, uygulamadaki farklılıkta kendisini göstermektedir. Yani, derin gramer dili kullanım tekniğiyle ilişkili olarak dilin farklı işlevlerini (§21) ortaya koymakta ve sözcüklerin farklı kullanımları yoluyla neyi ‘kastettiğimize’ (§666, §680) ilişkin bir vurguyu öne çıkarmaktadır. “ ... Ön planda bir resim vardır ancak anlam arka planda yatar; yani bu resmin uygulanmasını incelemek kolay değildir” (§422). Bu anlamda, “derin gramer sözcüklerin uygulamasıdır” (Fann, 1969: 89). Örneğin ‘Güzel bir şapkam

var' ve 'Berbat bir diş ağrım var' tümcelerinin yüzey gramerleri benzer olsa da kullanımları farklıdır. Derin gramerlerindeki farklılık, 'Bu benim şapkam mı?' ve 'Bu benim diş ağrım mı?' tümceleri karşılaştırıldığında daha açık görülebilir. Ya da 'Her gülün dikenini vardır' ve 'Her çubuğun uzunluğu vardır' tümcelerinde, yüzeyde her iki tümce de empirik genelleme gibi görünse de, ikinci tümce deneysel değil mantıksaldır; yani, Wittgenstein'in ifade ettiği şekilde gramatiktir. Fann'a göre de gramatik ifadeler bilgi vermemekte, sözcüğün kullanımını yöneten kuralı ortaya koymaktadır; aynı ağı sözcüğünün gramerini yöneten gramatik kuralı ortaya koyma durumunda olduğu gibi.

Böylece temel sorun empirik bir önerme gibi sunulan, fakat gramatik bir önerme olan ifadenin (§251) işlevini fark etme sorunu olarak kendisini göstermektedir. Buna koşut bir biçimde, *Mavi Kitap*'ta da 'Kişinin duyu verileri kendisine özeldir' ifadesi metafizik bir tümce örneği olarak verilmektedir. Bu ifade biçimi deneysel bir tümceye benzediğinden yanıltıcı olmaktadır. Wittgenstein'a göre bunu söyleyen filozof bir tür bilimsel hakikati ifade ettiğini düşünmektedir. Wittgenstein'in stratejisi ise bu türden ifadelerin gizlediği gramatik kuralı göstermektir.

Yani metafizik önerme ve deneysel olan arasındaki dışsal benzerliği yıkıyoruz ve gündelik dilimizin karşılayamadığı ve karşılayamadığı sürece de metafizik şaşkınlığa yol açan metafizikçinin belirli bir arayışına yanıt verecek olan ifade biçimini bulmaya çalışıyoruz. Metafizik bir anlamda 'Ağrı duyduğumda bunu bilmem gerekir' dediğimde, bu 'bilmek' sözcüğünün basit bir şekilde fazladan kullanılmasıdır ve 'ağrı duyduğumu biliyorum' yerine 'ağrı duyuyorum' diyebilirim (Wittgenstein, 1965: 55).

Metafizik bir ifadenin biçimi empirik bir önermeye benzediğinden, aslında gramatik bir kural olan şey temelde dilin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan felsefi karışıklıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda Wittgenstein'in metafiziğe olan eleştirisinin metafiziğin önemsiz konularla ilgilenmesi temelinde değil, metafiziğin

kendisini empirik bir biçimde sunması temelinde olduğu söylenebilir (Fann, 1969). “Metafizikte özsel olan: olgusal araştırmalarla kavramsal araştırmalar arasındaki ayrımı silmesi” (Zettel, §458). Başka bir deyişle, Wittgenstein ‘duyumlar özeldir’ ifadesinin geleneksel felsefe tarafından anlamlandırılma biçimine karşı çıkmaktadır; yani, eleştirisini bunun yanlış olması ya da olumsuzunun doğru olması temelinde değil, bu ifadenin anlamsız olması (epistemik iddiası olmaması) temelinde yöneltmektedir (Hacker, 1990: 55-56). Bu doğrultuda özel bir dil varsayımının temel tezi olan kişinin kendi özel deneyimlerini ifade ettiği bir dil ve bu dilin sözcüklerinin sadece konuşan kişi için bilinebilir olan şeye işaret etmeleri gerektiği düşüncesi, gramatik önermelerin sözcüklerin kullanımına ilişkin kuralları gösterdiği düşüncesi karşısında geçersizleşmektedir.

Gramatik önermelere ve gramere ilişkin Wittgenstein’in düşünceleri felsefi şaşkınlığın kaynağını soruşturmasında da önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü felsefi sorunlar çoğunlukla gramatik önermelerden oluşan ifadelerin metafizik hakikatler olarak ele alınmasından doğmaktadır. Wittgenstein’a göre de felsefenin amacı metafizik hakikatleri keşfetmek değil, dil pratiğini daha açık bir şekilde anlaşılır kılmaktır. Bu da “metafizik hakikat iddialarını dile getiren ifadelerin gramatik karakterini açığa çıkarmak” (Aidun, 1986: 142) yoluyla olacaktır. Böylece epistemik gizliliğe ilişkin ifadelerin dil-dışı gerçekliğe ait empirik iddialar olarak görülmesinin dilin yanlış anlaşılmasının kaynaklarından birisi olduğu açığa çıkarılmış olur. Yani epistemik gizlilik dilin gramerine ilişkin bir sorundur.

2.2. Özel Örneklerle Tanımlama

Felsefi Soruşturmalar'da sözcüklerin anlamlı kullanımlarının koşullarının sürekli yinelenildiği özel dil düşüncesinin eleştirisi, ilgili paragraflarda farklı argümanlar yoluyla ve farklı bağlamlarda yeniden yapılmakta, dilin toplumsal yapısı ve işleyişi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Duyum sözcüklerinin kullanımı için kuralları belirleyen gramatik tümcelerin konumu açıklandıktan sonra, sözcüklerin anlamlı kullanımının olanağının koşulu olarak 'gerekli olan ortam'ın (§250), yani sosyal bağlamın önemi vurgulanmaktadır. Bir bakıma sözcüğün kullanımı için kuralları hatırlatan ve dilin gramerini gizleyen metafizik bir iddia biçiminde yanlış anlaşılmaya açık olan gramatik önermelerin, sosyal bağlamın zemininiyle ilişkili olduğu da söylenebilir. Bundan dolayı, Wittgenstein'in felsefi şaşkınlıkların ve karışıklıkların çözümüne ilişkin yaklaşımı, sözcüklerin kullanımının ve sosyal bağlamda uygulanmalarının araştırılması doğrultusundadır. "Sorunlar yeni bilgi vermek suretiyle değil bizim her zaman bildiğimiz şeyi düzenlemek suretiyle çözülürler" (§109). Yani, bir tümcenin "hangi özel koşullarda gerçekten kullanıldığını" (§117) sorulması yoluyla, "sözcükleri metafizik kullanımlarından günlük kullanımlarına geri getirmek" (§116) gramatik yanılsamaların önüne geçecektir. Böylece, dilin gramerinin anlaşılması yoluyla sorunların ortaya çıkmasının ve de tartışmanın sonlandırılmasına dönük metafizik spekülasyonların sürdürülmesinin önüne geçilmiş olacaktır.

İç deneyimleri betimleyen ve sadece deneyimleyen anlayabildiği özel dil düşüncesi doğrultusunda, duyum sözcüklerinin duyumlarla birleştirildiği açıklamasının yol

açtığı sorunların serimlenmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu açıklama, ‘dildeki birçok sahne dekorunun gerekli olduğu’nun unutulduğunu ve dil pratiğinde duyum sözcüklerinin gramerinin zaten varsayıldığının (§257) gözden kaçırıldığını göstermektedir. Burada tam da, “fiziksel nesnelere ilişkin grameri iç deneyimlerimizi imlemeye dönük ifadelerle genişletme eğilimi tarafından baştan çıkarılma söz konusudur” (Hacker: 1990: 48). “‘Özel’, ‘içsel’ ya da ‘gizli’ ifadeleri de aslında; psikolojik dil oyunumuzla fiziksel betimlemeye ilişkin dil oyunumuz arasındaki sınırı işaret eden ve bu ayırıcı grameri kavramamız için yapılan girişimler olarak görülebilir” (McGinn, 1997: 124). Bundan dolayı, söz konusu duyum sözcüklerinin duyumları adlandırmasının ‘sözcük türleri arasında herhangi bir fark gözetmeksizin’ (§1) Augustinusçu dili öğrenme yaklaşımı doğrultusunda, yani örnekle tanımlama modelinde açıklanmaya çalışılması da özel dil düşüncesinin içsel tutarsızlığını göstermektedir.

2.2.1. Bir Yanılsama: Kural İzlenimi Olarak Özel Dil

Özel dilin olanaksızlığının ortaya konulması için, özel dil düşüncesinin içerimlerinin gösterilmesi gerekmektedir. Bu serimleme, aynı zamanda duyum sözcüklerinin nasıl kullanıldığına ilişkin bir açıklık sağlayacak ve sözcüklerin anlam kazanabilmeleri için gerekli olan bağlamdan yalıtıldıkları durumda ortaya çıkan sorunları görünür kılacaktır. Bu amaçla, Wittgenstein, Soruşturmalar’da özel dilin olanaklı olmadığına ilişkin kritik bir paragraf olan §258’te bir kişinin belirli bir duyumunun ortaya çıkışını kaydettiği bir günlük örneğini verir.

Ben belirli bir duyumun ortaya çıkışı hakkında bir günlük tutmak istiyorum. Bu amaçla ona ‘S’ işaretini veriyorum ve o duyuma sahip olduğum her gün için takvime bu işareti

yazıyorum. Ben her şeyden önce bu işaretin bir tanımının formüle edilmeyeceğini söyleyeceğim. —Ama yine de belli bir tür (örnekle) tanım verebilirim.— Nasıl? Duyuma işaret edebilir miyim? Sıradan anlamda değil. Ancak bu işareti söyler ya da yazırım ve aynı zamanda dikkatimi duyum üzerinde yoğunlaştırırım ve böylece, sanki ona içerden işaret ederim. Ama bu tören ne içindir? (§258)

Bu örnekte kişinin kendisine özel bir duyum ifadesinin, yani ‘S’ nin doğru kullanımı için bir kural olarak işlev görebilecek bir tür örnekle tanımlamasını yapamayacağı gösterilmektedir. Wittgenstein’a göre, özel örnekle tanımlama sözcüğün doğru kullanımı için bir ölçüt sağlamamaktadır. Wittgenstein daha sonraki paragraflarda, “Eğer duyumla ilgili felsefi probleme ilişkin açıklığa kavuşmak için şu anda sahip olduğum baş ağrısını incelemeye eğilirim bu temel bir yanlış anlamayı gösterir” (§314) demektedir. Bu da asıl ortaya çıkarılması gerekenin duyum sözcüklerinin sosyal bağlamda nasıl kullanıldıkları ve duyum sözcüklerinin ayırıcı grameri olduğunu göstermektedir. Duyuma ‘içerden işaret etmek’ bu grameri sağlamamakta ve sözcüğün uygulanmasının tekniğini belirlememektedir; çünkü zaten “adlandırma edimi bir grameri ya da dil oyununda sözcüğün kullanımının bir tekniğini varsaymaktadır” (McGinn, 1997: 128). Hacker’a göre de “adlandırma dilde ifadenin gramatik kategorisini belirleyen bir sahne dekoru varsaymaktadır” (Hacker, 1990: 98). Yani, ‘içe bakma’, içgözlem ya da belli bir duyum ortaya çıktığında dikkatimi duyum üzerinde yoğunlaştırmam, duyumun ne olduğunun anlaşılmasında bir şey söylememektedir. Wittgenstein içgözlem yoluyla ‘S’ işaretinin bir tanımının formüle edilemeyeceğini söylemekle, ‘S’ duyumuna ilişkin böyle bir örnekle tanımlamanın doğruluğunun bir ölçütünün de olmadığını ortaya koymaktadır.

Söz konusu doğruluk, varsayılan özel dile ait olduğu iddia edilen duyum sözcüğünün (‘S’ işaretinin) anlamlı bir kullanımının olanağına göndermede bulunmaktadır.

Ancak duyum ve ‘S’ işareti arasındaki bağlantıyı ‘kendi üzerime almam’ ile ‘gelecekte bu bağlantıyı doğru olarak hatırlamam’ arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bu yolla sözcüğün kullanımını belirleyecek bir kuraldan söz etmek olanaklı görünmemektedir. Wittgenstein bunu şöyle ifade eder:

Ancak ‘onu kendi üzerime zorla alırım’, yalnızca şu demektir: Bu süreç gelecekte bu bağlantıyı *doğru* hatırlamama neden olur. Ama şimdiki durumda hiçbir doğruluk ölçütüne sahip değilim... Bana doğru gibi görünecek olan doğrudur. Ve bu yalnızca, bizim burada ‘doğru’ üzerine konuşamamız demektir (§258).

‘Şimdiki durumda’ ifadesi belirli bir duyumun ortaya çıktığı durumda, bu duyuma bir ad verip (‘S’), duyum davranışından bağımsız olarak duyuma atfedilen sözcüğü duyumun hissedilmesi süreci eşliğinde kullanmak anlamına gelmektedir. Fakat bu gerçekten sözcüğü kullanmak anlamına mı gelir? Duyum sözcüğünün kullanımını zihinsel süreçlerimizle sınırlayabilir miyiz? Bu, duyum sözcüklerinin anlamlarını karşılık geldikleri zihinsel süreçlerle sabitlemek anlamına gelir ki, karşılık geldikleri bir duyum olmadığı durumlarda sözcüğün kullanımını meşruluğunu kaybedecektir.

Bu bağlamda dilin anlamlı kullanımı konusunda, ‘*Soruşturmalar*’da içerilen, sözcüklerin anlam kazanmasının koşullarını düşünmemiz gerekmektedir: Anlam bir başkasına öğretilmelidir; sözcüğün faydalı bir kullanımı olmalıdır; bir kişinin sözcüğü anlamasıyla anladığını düşünmesi arasında bir ayrım olmalıdır; sözcüğün doğru ve yanlış kullanımının olması gerekmektedir (Carney, 1960: 560-561). Bu noktada günlük örneğinde, duyumu ifade eden ‘S’ işaretinin anlam kazanabilmesinin olanağı tartışılmaktadır. Wittgenstein ‘şimdiki durumda’, yani duyumun ortaya çıktığı anda duyumun tanımlanmasına ilişkin bir ölçütten söz edilemeyeceğini düşünmektedir. Verilen örneği, çevreleyen paragraflar ışığında anlaşılır kılmaya

çalışacak olursak, Wittgenstein'a göre belirli bir duyum ortaya çıktığında günlüğüne 'S' işaretini koyan kişinin daha sonra aynı duyumu yine 'S' olarak tanımladığını ifade etmesi, kendisine 'S' olarak görüneni 'S' olarak ifade etmesinden başka bir şey değildir diyebiliriz. “Şimdi bunun yine bir 'S' duyumu olduğuna inanıyorum.—Belki de siz, ona inandığınıza inanıyorsunuz” (§260). “Bana doğru gibi görünecek olan doğrudur” (§258).

Argüman bu açıdan örnekle tanımlama sorunuyla ilişkisinde irdelenmelidir. Günlük örneğinde özel dil kullandığını iddia eden kişi, duyumuyla kendisinin belirlediği işaret arasında özel bir bağ kurduğunu iddia etmekteydi. Ancak dikkatin duyum üzerinde yoğunlaştırılıp duyuma 'içerden işaret edilmesi', normal örnekle tanımlama prosedüründen farklı bir durum oluşturmaktadır. Çünkü özel örnekle tanımlama denilen ve Wittgenstein'ın neye hizmet ettiğini sorguladığı bu 'tören' (işaret ve duyum arasındaki sözde bağlantıyı kendi üzerine alma iddiası) yoluyla özel duyuma işaret edilememektedir. “Bir şeye imgelemde işaret etmek nasıl ki bir şeye işaret etmek değilse, bir sözcüğün örnekle tanımlanmasının imgelenmesi de onun örnekle tanımlaması değildir” (McGinn, 1997: 136). Zihinsel bir örnek varsayımı boştur.

Buradaki sorun, duyum ve 'S' arasında oluşturulduğu iddia edilen özel bağın, adlandırılmaya çalışılan duyum üzerinde dikkatin yoğunlaştırılmasıyla, yani özel duyuma zihinsel olarak işaret edilmesiyle kurulabileceği varsayımdır. Özel duyumlarına işaretler vererek günlüğüne not düşen kişi, ortaya çıkan duyumu ve işaret arasındaki bağı kendi üzerine aldığından, kendisinden başka herkes için anlamsız, ama yalnız kendisi için anlamlı bir işaret kullandığını düşünmektedir. Bu

anlamda, “Wittgenstein’in özel dil eleştirisinin, duyum ifadelerinin içgözlem yoluyla tanımlanabilmesinin bir yanılısına olduğunu göstermeyi amaçladığı” (McGinn, 1997: 120) da söylenebilir. Wittgenstein bir başka yerde de özel olarak duyuma işaret etme düşüncesinin, hiçbir bilgi vermeyen bir şey söylemeye ne kadar eğilimli olduğumuzu gösterdiğini (§298) dile getirir. Bu noktada, McGinn duyum ifadelerinin anlaşılmasının, uygulamalarına ilişkin sosyal bir ölçüte bağlı olduğunu söyler ve Wittgenstein’in özel dil sorununun bir yanıyla da psikolojik kavramların gramerine (kullanımına) dikkat çekmek ve içgözlemin tanımlama için yeterli olmadığını göstermek olduğunu belirtir. Yani, belirli bir gramere ya da kullanıma sahip olmayan bir işaret, bir duyum sözcüğü olarak dilde yer edinemeyecektir. Bu sonuç da ona göre, Wittgenstein’in gündelik dil oyunlarımızın gramerini soruşturması yaklaşımının bir parçasıdır (McGinn, 1997: 129-134).

2.2.2. Gramer ve Bir Dil İzlenimi

Özel örnekle tanımlama iddiasının özel duyumlara işaret etme düşüncesi, Wittgenstein tarafından dilin kullanımı söz konusu edilerek reddedilmektedir. Ona göre dilin kullanımı, sözcüklerin anlam kazanması için, dilin gramerinin sağladığı ve sosyal bir zemin üzerinde şekillenen ‘dildeki birçok sahne dekorunu’ (§257) gerekli kılar. Aksi takdirde iletişime olanak veren herhangi bir olanaklı söylemden söz etmek de olanaklı olmayacaktır. Bu bağlamda, ancak dilsel pratik, sözcüklerin işlev gördüğü dil oyunları içinde doğru kullanım için bir ölçüt sağlayabilmektedir. Yani, kişinin özel duyumuna bir işaret vermesi dilde bir anlam oluşturmak için yeterli olmamaktadır. Başka bir deyişle, bunun (özel dilin) bir dil olmadığı da söylenebilir.

Bu açıdan dilin grameri düşünülduğünde kişinin bu türden işaretler kullanmasının olanaklı olabileceği varsayılsa bile, bunların gramatik önermelere benzetilerek bir tür gramatik işaretler olduğu ve ifade edilmelerinin dilin sosyal kullanımında bir anlam ifade etmediği düşünülebilir. Çünkü kişinin kendisinde ortaya çıkanları (özel duyularını) yine kendisine epistemik bir iddia şeklinde sunmasının dilin kullanımında bir işlevi yoktur. O halde, özel duyulara işaret ettiği varsayılan bu işaretler, gramatik önermelerde olduğu gibi anlamlı bir sözcük olarak kullanılamazlar.

‘Duyum’ yalnızca benim için anlaşılabilir olan dilin değil ortak dilimizin bir sözcüğüdür. Öyleyse bu sözcüğün kullanımı herkesin anladığı bir doğrulamaya gereksinim duyar. ... İnsan felsefe yaparken, yalnızca ifade edilmeyen bir ses çıkarmak istediği bir noktaya ulaşır.—Fakat böyle bir ses yalnızca, belirli bir dil-oyununda ortaya çıkması suretiyle, şimdi betimlenmesi gereken bir ifadedir (§261).

Metafizik hakikat arayışı eğiliminden kaynaklanan ve bunun sonucunda ifade edilmeyen bir ses çıkarma isteğinin sonucu olan bu özel işaret, ‘S’, olsa olsa gündelik duyum dilinin nasıl kullanıldığına ilişkin örtük bir gramatik kuralın yanlış ifade edilmiş biçiminden ya da yanlış yönlendirici bir açıklamasının parçası olmaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla varsayılan özel dilin kendine ait kuralları olduğu da söylenemez. Bu durum Kripke’nin yorumunda öne çıkardığı gibi, Wittgenstein’in kurallarla ilgili tartışmasında özel dil sorununun özellikle ortaya konulduğu paragrafların (§243’ten sonra gelen kısımların) çok öncesinde (§202) sonuca bağlanmış; ‘özel olarak’ bir kurala uymanın olanaklı olmadığı düşüncesinin sonucu olarak ‘özel dil’ reddedilmiştir. Bu doğrultuda özel dil sorunu olarak adlandırılan ve özellikle §243’ten sonraki kısımlarda geliştirilen argümanlar da, Kripke açısından dil kullanımı hakkındaki genel sonuçların duyum diline uygulanması olarak görülür

(Kripke, 2007: 13-111). “Duyumlara uygulanmış olarak özel dil delili, dil hakkında daha önceden ileri sürülen daha genel düşüncelerin sadece özel bir durumudur” (Kripke, 2007: 13). Bu noktada, günlük örneğinin verildiği paragrafın hemen sonrasında tam da §202’nin kastettiği anlamla uyduğu söylenebilecek özel dile ait olan kuralların reddi yeniden gündeme getirilmektedir. “Özel dilin kuralları, kuralların izlenimleri midir? Üzerinde izlenimlerin tartıldığı terazi bir terazinin izlenimidir” (§259). Bu argüman bağlamında özel dilin olanaklılığının koşulunun, özel örnekle tanımlamanın varsayılan özel dilin kullanımı için bir kural oluşturduğunun gösterilebilmesi olduğu söylenebilir. Ancak ‘bana doğru gibi görünecek olan doğrudur’ ifadesi, ‘S’nin anlamlı kullanımının olanağını sağlayacak olan bir kural söz konusu edildiğinde, ‘bana kural gibi görünecek olanı izlerim’ ifadesine dönüşecektir. Bu durumda “ ‘S’nin kullanımı için kural olan şey bana kural gibi görünen şeyden başkası olmayacaktır” (Hacker, 1990: 123). Bu da herhangi bir anlamdan, bir kural izleme pratiğinden ya da Wittgenstein’in söylediği gibi ‘doğru üzerine konuşmaktan’ söz edemeyeceğimizi göstermektedir. Bana doğru gibi görünenle, doğru olan arasında bir ayrım olmadığı sürece, ‘doğru’ diye bir şey söz konusu edilemeyecektir.

Nasıl ki imgelenen bir deneyin sonucunun imgesi, deneyin sonucu olmaktan uzaksa (§265); kişiye özel olduğu iddia edilen duyum sözcüklerinin kullanımına ilişkin kurallar da, dilin sosyal kuralları olmaktan uzaktır. Hacker bu bağlamda §259’u şöyle yorumlamıştır: “Duyum sözcüklerinin kullanımına ilişkin kurallar, üzerinde izlenimlerin tartıldığı bir terazi gibidir; ancak bir terazinin izlenimi üzerinde izlenimlerin tartılması bir şeyin tartıldığı anlamına gelmez” (Hacker, 1990: 123).

Wittgenstein bunu şöyle belirtir: “Birisinin bir kurala tabi olduğunu düşünmek bir kurala tabi olmak değildir” (§202).

§202 ve §259 arasında kurulacak bir bağla, kural izlemeye dönük tartışmaların özel dilin olanaksızlığı bağlamında duyum diline nasıl uygulandığı görülebilmektedir. Sosyal bir pratiğin parçası olduğu düşünülmediği sürece ‘S’ nin ya da herhangi bir sözcüğün belirli bir içsel deneyimin ‘yerinde durduğunun bir kez bilinmesi’, ‘S’ nin anlaşılması ya da kullanımının bilinmesini (§264) sağlamamaktadır.

Bu durumda özel dil konuşucusunun konumu, özel örnekle tanımlamanın olanaklılığı üzerinden tartışılmaktadır; ancak bu anlayış, bir şeye ad verme düşüncesinin belirsizliği ve örnekle tanımlamanın doğasının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır (Johnston, 1993: 19-20). Wittgenstein’a göre, bir şeye ad vermede (bu fiziksel nesnelerin adlarına ilişkin gramerle sınırlı kalındığı durumda bile) örnekle tanımlamanın iş görebilmesi için adlandırmanın önceden belirlenmiş bir nesnenin adlandırılmasıyla ilişkili olduğu fark edilmelidir. Bir duyumun tanımlanmasında ise durum, belirli bir bağlam içinde bile işaret etmenin yeterli olmayacağı derecede karışıktır. Çünkü işaret etme edimiyle, örnek duyumun kullanımına ilişkin kurallar açık olmadığı sürece, söz konusu sözcüğün tanımlanması olanaklı olmamaktadır. Yani, özel dil konuşucusu, “tanımlamayı basit bir adlandırma sorunu olarak değerlendirerek” (Johnston, 1993, 19) kendisini haklılandıramamaktadır. Bu noktada duyum sözcüklerini kullanma tekniği (§262) dilin sosyal kullanımına gönderme yapmakta ve Wittgenstein’ın ifade ettiği şekilde ‘dildeki birçok sahne dekorunun gerekliliği’ (§257) özel örnekle tanımlamanın

yetersizliğine işaret etmektedir. O halde, bir dili kullanmanın olanaklılığı dildeki sözcüklerin grameri ortak dilin kullanımında hazır olarak bulunduğu için söz konusu olabilmektedir.

Özel dil durumunda ise özel duyumuna ‘S’ işaretini verdiğini iddia eden kişi, bu bağlamda aslında hiçbir şeye bir işaret vermiş değildir. O halde günlük örneğinde sunulan özel dil konuşucusu başladığı yerededir, sadece ‘S’ duyumunu yeniden deneyimlediğinden başka bir eğilimi yoktur:

... Doğrulama bağımsız bir şeye başvurmaktan ibarettir. ‘Ancak şüphesiz ben bir anıdan bir diğerine başvurabilirim. Sözgelimi bir trenin kalkış saatini doğru hatırlayıp hatırlayamadığımı bilmiyorum ve bunu kontrol etmek için zaman-tablosunun bir sayfasına nasıl bakıldığını hatırlıyorum. Burada da aynı değil midir?’ —Hayır; çünkü bu sürecin gerçekten doğru bir anıyı üretmesi gerekir. Eğer zaman-tablosunun doğruluğu test edilmezse o ilk anın doğruluğunu nasıl onaylayabilir? (§265)

Burada varsayılan doğrulama, ‘S’ nin ilk ortaya çıkışındaki ilk izlenimle aynı düzeydedir. Bu durumda bağımsız bir şeye başvurulamadığından ‘öznel bir doğrulama’ olarak ifade edilen bu prosedür, gerçek bir kontrol sağlamamaktadır (Johnston, 1993). Wittgenstein bu düşüncüyü sarsmak için kişinin kendisine bir sözcüğün özel bir tanımını vermesini, sağ elin sol ele para vermesine benzetir (§268). Sol el sağ elden parayı aldığı anda gerçekte bir şey almamış olduğu gibi, kişinin kendisine bir sözcük söylemesi ve dikkatini kastettiği duyumuna yöneltmesi durumunda da, dilin kullanımına ilişkin bir uygulama söz konusu edilemez. Temel sorun, zihinde ortaya çıktığı iddia edilen bir örneğin korunabilmesine ya da yinelenebilmesine ilişkin koşulların sosyal bir kullanımı zorunlu kılmasıdır. Bu da, günlük örneğinde ‘S’ işaretinin anlamlandırılması için böyle bir zemin (bağlam) gözetilmediğinden ‘S’ nin dilde yerinin olamayacağını göstermektedir. Bu bağlamda,

“özel dil konuşucusunun başarısızlığı özel örnekle tanımlamanın olanaksızlığına dayandırılmış olmaktadır” (Schroeder, 2001: 185).

Ayrıca özel bir örneğe gönderme yaptığı söylenen ‘S’ nin gelecekteki kullanımları için bir kural da oluşturulamamaktadır. Çünkü düzenlilikle ilişkilendirilebilecek bir bağlam olmadığından bir kural izleme pratiği bulunmamaktadır. ‘S’ nin şimdiye dek hiçbir işlevi olmamıştır (§260) ve özel örnekle tanımlama yoluyla sonrasında işlev kazanması da olanaklı görünmemektedir. Sadece konuşan kişi için anlaşılabilir olan bir dil tasarımında, dilin anlamlılık koşulu olarak ne dili kullanan kişinin izleyebileceği kurallar ne de sözcüklerin içerisinde anlam kazanabileceği sosyal bir ölçütü sağlayan bir pratik (dil oyunu) söz konusudur. “Yaptığım şey, şüphesiz, duyumumu ölçütlerle belirlemek (tanımlamak) değil bir ifadeyi tekrar etmektir” (§290). Wittgenstein’in dilin işleyişine ilişkin düşüncelerinin ayrıntılandırılmasında gündelik duyum dilinin nasıl işlediğine dair açıklamalar bu eleştiri üzerinden geliştirilecektir.

2.3. Özel Dilin Olanaksızlığı ve Sosyal Bağlam

Belirli bir duyumun ortaya çıkışının kaydedildiği günlük örneği, özel duyuma verildiği söylenen işaretin anlamlandırılabilmesi için gerekli olan koşulların sağlanmadığını ortaya koymaktadır. Argüman (§258), dikkatin duyum üzerinde yoğunlaştırılması yoluyla duyuma içerden işaret etmenin (özel örnekle tanımlamanın); duyum ile işaret arasındaki sözde bağlantının gelecekte doğru olarak hatırlanabilmesini (anlamlandırılabilmesini) sağlayamayacağı üzerine kurulmuştur.

Bu noktada, duyumun işaretinin kullanımına ilişkin bir doğruluk ölçütü sağlanamadığından, duyum ifadeleri ortak dilin kullanımında hazır olarak bulunan bir grameri gerektirmektedir. Sonuç olarak, §258'teki argüman bağlamında özel bir dil iddiasının kendisini, dilin sosyal kullanımından bağımsız olarak ortaya koyamadığının gösterilmesi amaçlandığı söylenebilir. Bu da özel bir dilin ancak 'ortak dil'in içerisinde anlaşılabilirliğini gündeme getirmektedir ki, kendi başına anlamlı bir özel dil düşüncesinin olanaklı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

O halde, duyum ifadelerinin kullanımı, herkesin anladığı bir doğrulamaya (§261) ve bir kural izleme etkinliğine gereksinim duymaktadır. 'Kural' kavramı da, ancak bir kural izleme pratiği varsa anlam kazanabilmektedir. Bu pratik, zorunlu olarak, ilkece bir kişiden fazlasının bağlanabilmesini gerektiren sosyal bir pratiktir. Bir kuralı tek bir kişinin izlediği bir durum olsa bile, bu kural ilkece başkalarının öğrenebileceği bir kural olarak ortaya konulmadığı sürece kişinin o an için kendisine doğru görüneni yapmaktan daha fazla bir kuralı izlediğini düşünmek için bir temel yoktur. Çünkü kişinin bir kural izlediğini düşünmesiyle gerçekten bir kural izlemesi arasındaki farka ilişkin bir ölçüt oluşturacak kontrol edilebilir prosedürler olmalıdır (Johnston, 1993: 19-20). Yani, özel dil konuşucusundan talep edilen, fakat ilkece sağlanamadığının gösterildiği bu prosedürler bir sosyalliği gerekli kılmaktadır.

Bu noktada, Wittgenstein'a göre bu ölçüt bellek tarafından da sağlanamamaktadır. 'S' işareti ile varsayılan örnek duyum arasındaki bağlantının doğru hatırlanması ya da yanlış hatırlanması diye bir şey yoktur. Çünkü "sorun belleğin yanılabilir olması değil (en azından bu durumda yanlış hatırlamadan söz edilebilir)" (Hacker, 1990:

120), özel dil savunucusunun günlük örneği durumunda doğruluğun bir ölçütünün olmamasıdır. O halde, dilin sosyal kullanımı öne çıkarıldığından, sözcüklerin kullanımına ilişkin kuramsal boyutta bir doğruluk ölçütü arayışı gerekli görülmemektedir. Bu anlayış dilin sosyal boyutuna yapılmakta olan vurgunun ve yaklaşım değişikliğinin bir hazırlayıcısı olarak görülebilir.

§243'te dile getirildiği gibi özel dilin tek tek sözcüklerinin sadece bu dili konuşan kişi için bilinebilir olan şeye, yani özel dil konuşucusunun kendisinde ortaya çıktığını iddia ettiği özel duyularına işaret etmeleri gerektiği hatırlanacak olursa, böyle bir dilin, konuşan kişi açısından bile anlaşılabilir kılınmadığı görülmektedir. Anlamın özel bir örnek ile; fiziksel bir nesne ya da zihinde ortaya çıktığı söylenen duyular ile sabitlenerek oluşmadığı argümanı tutarlı olarak, bir işarete özel bir anlam yüklemenin (anlam oluşturmanın) olanaklı olmadığı gösterilmekte ve özel bir dilin kendisiyle çeliştiği, yani, özel dilin olanaklılığı iddiasının tutarsız olduğu böylece ortaya konulmaktadır (Canfield, 1991: 122-123).

Bu yaklaşımlar yoluyla Wittgenstein'in, temelde dilin nasıl işlediğini ve dolayısıyla insanların dili nasıl kullandığını ve sözcüklerin nasıl sosyal dolaşıma girip anlam kazanabildiklerini ortaya çıkarmayı hedeflediği görülmektedir. Bu açıdan yanlış anlamaların ve felsefi karışıklıkların önüne geçebilmek için, dil bir 'praksis' olarak konumlandırılmıştır. Örneğin duyulara ilişkin gündelik konuşma pratiğimize bakılacak olursa, ki Wittgenstein'a göre asıl girişilmesi gereken soruşturma budur, belirgin bir dil anlayışına ulaşılabilecektir. "Biz, zaten doğrudan görünen bir şeyi anlamak isteriz. Çünkü bu, bize bir anlamda anlaşılmamış görünen bir şeydir" (§89).

O halde, “zekamızın dil aracılığıyla büyülenmesine karşı girişilmiş bir mücadele” (§109) olarak değerlendirilen felsefe bu anlamda, dilin bizden gizli ya da yüzeyin altında yatan bir şey olarak “eşsiz bir özünü yakalama çabası”ndan (§97) sıyrılmayı sağlayabilecektir. *Tractatus*’taki şu pasaj bu büyülenmeyi ifade eder:

Gündelik dilimizin bütün tümceleri, sahiden, tam oldukları gibi, mantıksal olarak tamamıyla düzenlidir. —Bizim burada ortaya koymaya çalıştığımız şu en-yalın da hakikatin bir eğretilmesi değil, hakikatin ta kendisidir. (Sorunlarımız, soyut değildir, tersine, belki de varolan en somut sorunlardır.) (TLP, 5.5563)

Soruşturmalar’ın ana hedeflerinden birisi de, bu düşünceyi eleştirmektir. Wittgenstein buradan yola çıkarak dil hakkında geniş ve pratik temelli bir anlayışa ilerlemektedir. *Tractatus*’taki bu düşünce *Soruşturmalar*’da şu şekilde yorumlanır:

Düşünme bir hale ile çevrilidir.—Onun özü mantık, bir düzen gerçekten de dünyanın a priori düzenini; yani hem dünyaya hem de düşünceye ortak olması gereken olanaklar düzenini sunar. Ancak o bütünüyle yalın olmalıymış gibi görünür. O tüm deneyime önseldir, tüm deneyimin içinden geçmelidir; hiçbir empirik bulanıklık veya belirsizliğin onu etkilemesine izin verilemez. —O daha çok saf kristalden olmalıdır. Ama bu kristal bir soyutlama olarak değil, somut bir şey, aslında en somut olan olarak, sanki varolan en sert şeymiş gibi görünür (§97).

Eleştirilen ve yanlış anlamaların kaynağı olarak sunulan bu görüşe karşı olarak, dilin, kesin ve belirli bir şekilde sınırlandırılmış bir anlamlandırmaya dayalı kullanılmadığı ortaya konulur. Çünkü *Tractatus*’ta bir gereklilik olarak sunulan dil anlayışıyla edimsel dil arasındaki çatışma, mantığın kristal saflığı düşüncesinin bir önyargı olduğunu göstermektedir (§107). Bütünüyle yalın, tüm deneyime önsel ve hiçbir empirik bulanıklık veya belirsizliğin etkilemediği şekilde ifade edilen bu saf kristale ait olmak, artık Wittgenstein için sadece bir soyutlamadır. Ne kadar somut görünürse görünsün, aslında bu doğrultudaki sorunlar da soyut sorunlardır. “İncelememizin gönderge ekseninin yönü değiştirilmeli, ama asıl gereksinmemiz olan sabit noktaya

çevrilmelidir” (§108). Bu noktada *Soruşturmalar*’da, önceden belirlenmiş bir düzen dayatılmamakta, edimselliği içinde gündelik dile yönelinmektedir.

Bu yaklaşım değişikliği deneyim temelinde empirik bulanıklık ve belirsizliğe de izin veren, daha doğrusu bunları da içinde taşıyan ‘uzamsal ve zamansal dil fenomeni’nin öne çıkarılmasıdır. “Pürüzlü zemine geri dönün!” (§107) çağrısı böyle anlaşılabilir. Böylece, Wittgenstein’in aile benzerlikleri açıklaması doğrultusunda, bulanık bir kavram da artık dilde iş görebiliyor olarak sunulur. Hatta bunlar dilin bir yapılar ailesi olmasına paralel olarak bir kavram değil bir aile olarak değerlendirilir. “ ‘Ama bulanık kavram, bir kavram mıdır?’ —Belirsiz bir fotoğraf bir kişinin bir resmi midir? Hatta belirsiz bir resmin yerine temiz olanını koymak her zaman bir avantaj mıdır? Çoğu kez tamamen gereksinim duyduğumuz, bu belirsiz olan değil midir?” (§71). Wittgenstein’in *Soruşturmalar*’da incelemesinin gönderge ekseninin yönünü çevirdiği yer bu karmaşık dilsel pratiktir. Bu pratik, dilin sosyal bağlam ve somut koşullar tarafından belirlenen edimsel işleyiştir ve *a posteriori* bir soruşturmayı gerekli kılar (Fann, 1969). Bu yolla dilin edimsel işleyişi sosyal bağlam ve ‘yaşam biçimi’ zemininde açıklanmaktadır denilebilir. Yani zeminin bize hareket olanağı sağlayabilmesi için sahip olması gereken pürüz, dilin kullanımının zemini olarak ‘yaşam biçimi’dir. Bu bağlamda, dili kullanma pratiği temelinde, özel deneyime gönderme yaptığı düşünülen bir dil olanaklı olarak değerlendirilemez.

Wittgenstein’in özel dil denilen bu tasarımın bir dil olarak görülemeyeceği yaklaşımı, dile ilişkin bu türden bir açıklamanın tutarlı olmadığını göstermeyi hedeflemektedir. Çünkü dil birçok farklı amaca hizmet eden bir aletler topluluğu

olarak sosyal etkinlikler bağlamında iş görür. Zaten “göz önünde olan” (§126) şeyi görememeyi sonlandıracak olan şey, dilin bu kullanımına odaklanmaktır. Aksi takdirde felsefi karışıklıklara yol açan soyut (sözde) sorunlara sahibiz demektir. Bu kullanım ancak bir kural izleme pratiği içinde yerleşmiş bir kurumsallıkta kendisini gösterebilir. “Yolumu şaşırımdım” (§123) biçiminde ifade edilebilecek felsefi sorunlar, dil biçimlerimizin yanlış yorumuyla ortaya çıkmış sorunlardır (§111); ancak yaşam biçimlerimizle ilgilerinde açıklığa kavuşturulabilirler. Çünkü artık dildeki ifadelerin anlamı dili kullananlar arasındaki sosyal etkileşimlerde aranmaktadır. Kişi bunun için kurulmuş bir sosyal uzlaşımın tarafı olmalıdır. Yani bir yaşam biçimini paylaşıyor olmalıdır. Bu paylaşım, Wittgenstein’in dil oyunu olarak ifade ettiği “bir etkinliğe bağlanma sorunu” (Altuğ, 2001: 156) biçiminde görülebilir. İşte özel duyum böyle bir etkileşime izin vermemektedir. “Eğer onu yalnızca kendi durumumdan dolayı biliyorsam o zaman başka birisinin dediğini değil ancak kendi dediğimi bilirim” (§347). Bu durumda, “sözcüklerin kastetmek istediğim anlamlara gelmesini sağlayamam, ancak diğer insanlar sözcükleri nasıl kullandığımı anladığı sürece onları anlamlı bir şekilde kullanabilirim” (Fann, 1969: 77). O halde, özel duyumlara gönderme yapan ve konuşucusundan başka kimsenin ilkece anlayamayacağı bir dil tasarımı, dilin asıl işleyişini vurgulamak amacıyla oluşturulmuş bir düşünce deneyi olarak da değerlendirilebilir.

Denilebilir ki, dil her durumda toplumsal bir pratiktir ve söz konusu edilebilecek tek dil sosyal dildir. İşte sosyal bağlam bu anlamda dil biçimlerinin farklılığını ve çeşitliliğini açıklamaktadır. Bu doğrultuda dil oyunları terimi, dili oluşturan pratiklerin çoğulluğunu ve çeşitliliğini içinde taşır. Sözcükler ancak dil oyunları

içerisinde bir anlama sahiptirler ve dil oyunları da içeriği kural izleme pratiği yoluyla açığa çıkan gramatik kurallarla yönetilen etkinlik tarzları ve yaşama biçimleridir. Böylece, kural izleme pratiği de uzlaşma ve yaşama biçimine bağlı oluşur. Dilin kullanımında olduğu gibi kurallar da insansal pratik çerçevesinde şekillenir (Altuğ, 2001: 159-166). O halde, yaşam-biçimsel etkinliğimizden koparılan bir dil, anlaşılmayı ve iletişimi olanaksız kılan bir tasarımdan başka bir şey değildir. Bunun yanı sıra felsefi karışıklıklar da, zaten dilin kullanımında bu yaşam biçiminin belirlediği etkinliklerle olan bağ gözetilmediği zaman çıkar. “ ... her tümceye-benzer düzenlemenin bir şeye nasıl ilintili olduğunu bilmeyiz, her tekniğin yaşamımızda bir uygulaması yoktur; ve biz felsefede tamamen yararsız bir şeyi hesaba katmaya eğilim duyduğumuzda bu genellikle onun uygulamasını yeterince dikkate almadığımızdandır” (§520).

2.3.1. Dilin Edimsel İşleyişi

Wittgenstein, işte bu yaklaşım doğrultusunda özel dil sorununu açımlayan ve sözcüklerin, özellikle de duyum sözcüklerinin nasıl anlamlandırıldığını gösteren kutudaki böcek örneğini verir. Örnekte (§293), göndergesinin başkaları tarafından bilinmediği bir sözcüğün, dilde yine de anlamlı bir kullanımı olabileceği bir durum tasarlanmaktadır. Epistemik gizliliğe uyarlanabilecek şekilde, kişinin sadece kendisinin içine bakabileceği bir kutudan söz edilen örnekte, kutunun içindeki şey özel duyumla karşılaştırılmakta; bu şeye verilen ‘böcek’ adı da duyum ifadesinin yerine geçirilmektedir. Bu bağlamda, dilin edimsel işleyişi öne çıkarılarak göndergesel yaklaşıma karşı çıkılmaktadır. Böylece, kişisel duyum ifadelerinin

epistemik bir iddia oluşturacak bir kullanımı olmadığı düşüncesine koşturarak; özel örnekle tanımlamanın, kullanıma ilişkin bir ölçüt sağlayamadığının yanı sıra, özel içsel örnek (nesne) düşüncesinin de dilin gündelik işleyişi açısından tutarsızlığı gösterilir. Öncelikle bu bağlamda, kendimize ve başkalarına psikolojik durumlar atfetmeye ilişkin dil oyunumuzun gramerinin sağladığı kullanıma dikkat çekilmesi önem kazanmaktadır:

‘Ağrı’ sözcüğünün ne anlam taşıdığını belleğinde tutamayan —öyle ki bu adla sürekli farklı şeyleri adlandıran— ama yine de bu sözcüğü ağrının bildik belirtileri ve ön gerekleriyle uygun bir tarzda kullanmış olan birini düşünün. —kısaca o bunu hepimizin bildiği gibi kullanır. Burada şunu demek isterim: onunla başka bir şey hareket etmese de döndürülebilen bir çark, mekanizmin bir parçası değildir (§271).

Sözcükler kullanım bağlamında dilde yer edindiğinden; özel örnekle tanımlama, gündelikliği içinde sorunsuz bir şekilde işleyen bir makineye benzetilen dilin (§132) kullanımında, işlevi olmayan bir çarka benzetilmektedir. Bu açıdan duyum dilinin gramerinin açığa çıkarılmasıyla dilin işleyişi hakkında da önemli düşünceler ortaya konmuş olmaktadır. Günlük örneğindeki ‘S’nin bir şekilde kullanıma girdiğini düşünürsek, bu onun özel bir olaya ya da duyuma gönderme yapmasından kaynaklanmaz. Çünkü bu açıklama hiç de dilin işleyişiyle bağlantılı olmayan ve dilde anlamın oluşmasını sağlamakta gerekli olmayan salt bir süsten (§270) başka bir şey değildir. Yani, özel dil konuşucusunun öne sürdüğü gibi işaret ve duyum arasındaki ilişki, içsel bir olayın ortaya çıkışının gösterilmesinden çok farklıdır. “Gerçekte belirli bir içsel olayın ortaya çıktığını söyleyebilmemizin temelinde bu işaretin kullanımı söz konusu edilmek durumundadır” (Johnston, 1993: 22). Yani özel dilin olanaklılığının bir koşulu olarak düşünülebilecek duyum sözcüklerinin göndergesi olarak özel içsel bir nesne varsayımı, bu sözcükleri kullanımımızla

tamamen ilgisizdir. Kutudaki böcek örneği de özel dil iddiasına bu anlayış açısından getirilmiş bir eleştiri olarak ortaya konulur.

Eğer ben, yalnızca benim kendi durumumdan dolayı ‘ağrı’ sözcüğünün ne anlama geldiğini bilirsem —başkaları için de aynı şeyi söylemem gerekmez mi? Ve tek bir durumu böyle sorumsuzca nasıl genelleştirebilirim?

Şimdi biri bana ağrının ne olduğunu yalnızca kendi durumundan bildiğini söylüyor! — Herkesin, içinde bir şey olan bir kutusu olduğunu düşünün; buna bir ‘böcek’ diyelim. Kimse bir başkasının kutusuna bakamıyor ve herkes bir böceğin ne olduğunu yalnızca kendi böceğine bakarak bildiğini söylüyor. Burada, herkesin kutusunda farklı bir şeyin olması tamamen olanaklı olur. Hatta böyle bir şeyin sürekli olarak değiştiği bile düşünülebilir. —Ancak, ya ‘böcek’ sözcüğü bu insanların dilinde bir kullanıma sahip olduysa? —Eğer böyle ise o, bir şeyin adı olarak kullanılmaz. Kutudaki bu şeyin dil oyununda hiçbir yeri yoktur; hatta bir şey olarak bile; zira kutu boş bile olabilir. —Hayır, insan kutudaki şeyi, o her neyse, ‘tamamen kısımlara ayırabilir’, iptal edebilir.

Yani: eğer duyum ifadesinin dilbilgisini ‘nesne ve isim’ modeline göre yorumlarsak nesne, konu ile ilgisiz olarak gözden düşer (§293).

Burada Wittgenstein, duyum sözcüklerinin, zihinde duyumlara karşılık gelen özel bir nesne bulunduğu modeli doğrultusunda anlam kazandıkları açıklamasına karşı çıkmaktadır. Bu açıklama, gramatik bir önerme olarak görülmesi gereken ‘Yalnızca kendi durumumdan dolayı ağrı sözcüğünün ne anlama geldiğini bilirsem’ ifadesinin yanlış anlaşılıp felsefi bir karışıklığa yol açan bir kuramın sonucudur. Bu anlamda Wittgenstein’in ‘nesne ve isim’ modeli dediği şeyi, göndergesel dil anlayışının bir parçası olarak görebiliriz.

Örneğe göre, herkes sadece kendisinin açıp bakabileceği bir kutuya sahiptir. Bu kutunun içindeki nesnenin, başkaları tarafından açılıp görülme olanağı yoktur. Bu durumda herkesin kutusunda aynı şeyin olup olmadığı, hatta ne olduğu bile bilinemeyecektir. Ancak kutudaki nesneyi ‘böcek’ olarak adlandırdığımızda, herkes bir böceğin ne olduğunu sadece kendi kutusuna bakarak bildiğini söylemek durumundadır. O halde, ‘böcek’ sözcüğünün bir kullanımı olduğu takdirde, bir şeyin adı olarak kullanılamaz. Çünkü argümana göre herkesin kutusunda farklı bir şey

olabilir ya da bu şey sürekli değişiyor da olabilir, hatta kutu boş bile olabilir. Yani özel bir nesne varsayımına göre sözcüğe karşılık gelebilecek sabit ve belirli bir göndergeden söz etmek olanaklı değildir. Yine de bu sözcük bir şeyin adı olarak olmasa da kullanılabilir görünmektedir. Bu bağlamda, Wittgenstein, kutudaki böcek örneğini kendi dil anlayışına bir karşı örnek olarak oluşturmuştur ve bu karşı örneğin duyum ifadelerini açıklamakta yetersizliğini göstermeyi amaçlar. Bu yolla, örnek, Wittgenstein'ın tüm diğer destekleyici örnekleri gibi dilin edimsel işleyişini aydınlatmaya ve kuramsal eğilimlerin genelleştirilmesinin karışıklıklara yol açan etkisinden kurtulmayı sağlamaya yardımcı olmaktadır.

Wittgenstein'a göre, duyum sözcüğünün kullanımında kişinin sahip olduğu şeyi göstermesinin, daha doğrusu sadece kendi durumundan dolayı (kendine ait duyum örneğinden dolayı) biliyor olma iddiasının bir işlevi yoktur. Bu durum, duyum ifadelerini nesne ve isim modeline göre yorumlamanın yanlış olduğunu gösterir. Nasıl ki örnekte olduğu gibi 'böcek' sözcüğünün kullanımında, kutudaki şeyin, o şey her neyse, hiçbir işlevi yoksa; duyumlara ilişkin dil oyununda da özel içsel bir nesnenin (örnek duyumun) yeri yoktur. Yani duyumlara ilişkin sözcüklerimiz özel dil konuşucusunun iddia ettiğinden farklı bir şekilde işlemektedir. Duyum ifadelerinin gramerinde nesnenin konu ile ilgisiz düşmesi, mekanizmin bir parçası olmadığı anlamına gelir. Dilin bu bölgesinde bu sözcüklerin anlamı sosyal bağlam ve ait olduğu dil oyunu içinde ortaya çıkmaktadır.

Bu koşullar Kripke'nin yaşam biçimleri ve uzlaşım temelinde oluşturulan iddia edilebilirlik koşullarına karşılık geliyor olarak değerlendirilebilir. Edimsel

kullanımımız ve bu sözcüklerin dil oyunundaki işlevleri gözetildiği sürece, sözde özel içsel nesnenin bulunması, bulunmaması ya da sürekli değişmesi bir fark oluşturmamaktadır. “Dil oyunumuzda rol oynayan ve bize açık olan tek şey bu noktada kişilerin ifadeleridir ve özel içsel nesne sadece bir yanılsamadır” (Johnston, 1993: 24). Duyum ifadelerinin kullanımı, arkalarında bulunan ya da kendilerine eşlik eden birtakım gizli süreçlerle dilde temellendirilmeyi gerektirmemektedir.

2.3.2. Özel Nesne ve Boş Bir Resim

Dilin gündelik işleyişine ve sosyal bağlama vurgu yapan Wittgenstein, dile ilişkin yanlış anlamaları ve kendisini gramatik yanılsamalarla üreten boş inançları (§110), dil oyunu anlayışıyla etkisiz hale getirmeye çalışmaktadır. Bu bakımdan, öncelikle, bu yanlış yaklaşımların yol açtığı karışıklıkları ve çıkmazları göstermeye girişir. Böylece, dil hakkında bir açıklığa kavuşulabilecek, yanlış yaklaşım ve soruların önü kesilmiş olacaktır. Wittgenstein’in özel dil sorunu bağlamında kendisini gösteren dile ilişkin soruşturması, bu doğrultuda, olgusal araştırmalarla kavramsal araştırmalar arasındaki ayrımı da (Zettel, §458) yeniden oluşturacaktır.

“Eğer duyumla ilgili felsefi probleme ilişkin açıklığa kavuşmak için şu anda sahip olduğum baş ağrısını incelemeye eğilirim bu temel bir yanlış anlamayı gösterir” (§314). Wittgenstein, özel nesne düşüncesinden kurtulabilmek için onun sürekli değiştiğini; fakat belleğin bizi sürekli aldatmasından dolayı bu değişikliğin farkına varmadığımızı varsaymamız (FS, II, xi) gerektiği yönünde bir yaklaşım geliştirir. Çünkü birçok felsefi sorunun kökeninde bu düşünce bulunmaktadır: Bu sorunlar,

sözcükleri kullanırken gerçekte böyle bir nesne bulunmadığı halde, yine de kendilerine karşılık gelen bir nesne varsayma eğiliminin sürekli kendisini göstermesinden beslenmektedir. Gerekli olan şey, bu varsayımın düşüncemizi yanlış yola saptırdığının fark edilmesidir (Hunter, 1985: 223-227). ‘Ağrı’ sözcüğü gündelik dilimizde anlaşılakta ve kullanılmaktadır; yani, dilin edimsel kullanımında bu türden bir modele (ad ve nesne modeline) göre konuşmayız. Fiziksel nesnelere adlandırılmasına ilişkin gramer ile duyum diline ilişkin gramerin birbirinden farklı olduğunu görmek gerekir; çünkü “nesnelere özellikleri ve yerleri değişebilir ve nesnelere aynı nesne olarak kalırlar, fakat ağrı’lar böyle değildir” (Hunter, 1985: 104). Yani, duyular için durum bu kadar basit değildir ve duyum ifadelerinin kullanımı fiziksel nesnelere adlarından çok daha karmaşık bir işleyişe sahiptir. Bu nedenle, ‘ağrı’ sözcüğünün sabit bir şeyin adı olarak kullanılabilmesi düşüncesi duyum dilini açıklamakta yetersiz kalır.

Hacker da soruna benzer bir çözüm sunmaktadır. Ona göre, ad ve nesne modeline göre ‘ağrı’yı bir duyumun adı olarak düşünmemiz solipsizmi kaçınılmaz kılacaktır. Çünkü, ağrı’nın anlamı kendisine karşılık gelen bir nesneyle (özel duyum örneği) ilişkili olursa, kimse ‘ağrı’ sözcüğüyle benim ne kastettiğimi anlayamayacaktır. Eğer bu sözcük başkaları tarafından anlaşılacaksa, o zaman bu benim özel duyumuma gönderme yoluyla olmayacaktır. “Solipsizmin bu tutarsızlığı özel dilin mantıksal olarak olanaksızlığının bir sonucu olarak kendisini göstermektedir” (Hacker, 1990: 207). Yani ağrı ifadesine eşlik eden her ne olursa olsun gündelik kullanımda sözcüğün anlamlandırılmasında bir fark söz konusu olmamaktadır.

Wittgenstein “evet ama ne olursa olsun orada benim ağrıdan sızlayışına eşlik eden bir şey vardır” (§296) şeklindeki eğilimleri daha açık kılabilmek ve duyumun dilde nasıl bir şey olarak yer edindiği açığa çıkarabilmek için, bu yanlış anlamaların üzerine gitmeye devam eder. “Demek isteriz ki, ‘o ağrı duyuyor’ sözcükleriyle, dil oyununda rol oynayan yalnızca davranışın resmi değil, aynı zamanda ağrının da resmidir” (§300). Wittgenstein bu dil resminin bizi esir aldığını (§115) dile getirir. O halde, “zekamızın dil aracılığıyla büyülenmesine” (§109) engel olabilmek için, dilin kullanımına ilişkin bir açıklığa ulaşılması gerekmektedir.

‘Ağrı’nın anlamının içsel eşlikçilerde aranması ve ağrının sözel ifadesinin buna gönderme yoluyla doğrulanmaya çalışılması, özelden ağrının genelde ise duyum ifadelerinin gramerine ilişkin yanlış kavramsallaştırmaların bir sonucudur ve bu aslında genelde dilin yanlış anlaşılmasına ve kullanılmasına neden olan yanlış bir dil resminden kaynaklanmaktadır (Hacker, 1990: 211).

Bu açıdan, ‘...yı yalnızca kendi durumumdan dolayı biliyorum’ iddiası aslında hiçbir bilgi vermemektedir ve Wittgenstein’a göre bu sadece gramerimizin resimsel bir tasarımıdır.

Duyum örneğinde, sözcük her durumda farklı olarak uygulanabileceğinden anlama için zihinsel bir resim yeterli olmadığı gibi, gerekli de değildir. Çünkü duyum sözcüklerinin kullanımını içgözlem yoluyla başardığım varsayımına göre, doğru zihinsel resmi kullanıyor olduğumu bilebilmem için onu başka bir resimle karşılaştırmam gerekecek ve bu da bir *ad infinitum*a yol açacaktır. Bu açıdan özel dil iddiasının da temelini oluşturan duyum diline ilişkin sözcüklerin kullanımını ‘kendi durumumuzdan’ elde ettiğimiz felsefi varsayımı değerini kaybetmektedir (Malcolm, 1971: 43-44). Sözcüğün doğru kullanımı, dili kullanma pratiğinin bir ustalığına sahip olmakla başarılabilir ve Wittgenstein bu bağlamda “ağrı kavramını, dili

öğrendiğinizde öğrendiniz” (§384) demektedir. Bu da göstermektedir ki, zihinlerimizde olup biten şeylerin gözlemi herhangi bir kavramın öğrenilmesinde gerekli değildir ve özel (içsel) bir nesne varsayımına ihtiyaç yoktur. ‘Ağrı’nın, dil oyununa sadece ağrının sözel ifadelerinin kullanım tekniğiyle girdiğini ve herhangi bir zihinsel resmin dilin edimsel kullanımında aracılık etmediğini görmek gerekir (§300). Duyum dili söz konusu olduğunda, Wittgenstein’in dil oyunu anlayışı kendisini şöyle göstermektedir diyebiliriz: “Söylediğimiz şeyi her zaman olgulardan çıkardığımızı; bunları kurallara uygun olarak sözcüklerle resmettiğimizi düşünmeyin. Zira böyle olsa bile belirli bir durumda kuralı kılavuzsuz uygulamamız gerekir” (§292). Yani, dilin edimsel işleyişinde, gerçek durumlarda doğrulama gerektirmeyen bir pratik ve uygulama söz konusudur.

Wittgenstein dile ilişkin yanılsamaları gösterebilmek ve duyum dilinin kullanımını açık kılabilmek için etkili bir örnek daha vermektedir: “Şüphesiz su bir kapta kaynarsa, kaptan buhar çıkar ve resmedilmiş buhar da resmedilmiş kaptan çıkar. Ancak, ya insan kabın resminde kaynayan bir şey de var olmalı demekte ısrar ederse?” (§297) Resimdeki kap beden, buhar da ağrının ifadesi olarak düşünülecek olursa, su özel ağrı duyumudur. Bu yolla analogi, ağrı ifadesine eşlik eden bir şey olduğu düşüncesini, kabın resminde aynı zamanda kaynayan bir şey de olması gerektiği düşüncesine benzetmektedir. Temel sorun dilin kullanımı olduğundan; duyumu, duyum-ifadesine eşlik eden bir nesne olarak değerlendirmek, resmedilen buharı görünce resimde kaynayan (ama gizli olan) bir şey olduğunu söylemekten farksızdır. Yani, bu dil oyununda ağrıya ilişkin bir resmin işlevi yoktur. Aynı ağızından buhar çıkan bir kabın resminde kaynayan bir su resminin yeri olmadığı gibi

(Hacker, 1990: 211-212). Eğer ‘ağrı’ gibi bir kavramı anlamak istiyorsak bu sözcüğün sosyal bağlamındaki kullanımına bakmalı ve kendisine karşılık gelecek özel bir nesne bulunduğu kurgularından kurtulmalıyız; çünkü, “o bir şey değildir ama bir hiç de değildir” (§304). Bu bağlamda “herkesin kendi durumundan bildiği bir nesne olarak ağrı bir şey değildir, çünkü bu özel nesne ‘ağrı’ sözcüğünün kullanımıyla bağlanamamaktadır” (McGinn, 1997: 173). Ancak o bir hiç de değildir, çünkü dil oyununda insanlar arasındaki uzlaşım yoluyla bir ifadeye kavuşur ve bu ifadenin gündelik dilde kullanımı vardır. Burada Wittgenstein ağrının ya da duyuların varlığını reddetmemekte; kendisini üzerimize zorlayan gramere karşı durmaktadır. Bu paradokstan kurtulmanın yolu, dilin her zaman tek bir tarzda işlev gördüğü; yani, herhangi bir şey hakkında sadece düşünceleri nakletmeye hizmet ettiği anlayışından kökten bir kopuşun gerçekleştirilmesinde görülür. Ve dilin her zaman aynı amaca hizmet etmediği, özel dilin olanaksızlığı temelinde sosyal bağlama vurgu yapılarak dil oyunları ve yaşam biçimi ilişkisinde serimlenecektir. “Bir dil imgelemek bir yaşam biçimi imgelemektir” (§19). Bu yaşam biçimi, sözcük ile kullanımı arasında evrensel olmayan bir ilişkiler ağı oluşturmaktadır.

2.4. Dil ve Yaşam Biçimi

Özel bir dilin ilkece olanaklı olmadığına ortaya konulmasıyla, yani kişiye özel bir dil imgelemenin dil denilen yapılar ailesinin benzerlikleriyle uyuşmadığının gösterilmesiyle; hali hazırdaki dilin, yani içinde yaşamsal pratiklerimizi gerçekleştirdiğimiz edimsel dilin işleyişi de açıklanabilmektedir. Böylece özel dile

ilişkin her tasarımlama aslında zaten işlemekte olan dilin kendisini gözler önüne sermesinden başka bir şeyle sonuçlanmamaktadır.

Bu noktada Wittgenstein'in dilsel pratiği yaşam biçimiyle ve yaşam biçimini de 'yaşayan (canlı) bir insanın' (§281) edimleriyle ilişkilendirdiği söylenebilir. "İnsan, sadece canlı bir insanın ve canlı bir insana benzeyen (benzer davranan) şeyin duyuları olduğunu; gördüğünü; kör olduğunu; duyduğunu; sağır olduğunu; bilinçli ya da bilinçsiz olduğunu söyleyebilir" (§281). Bu karakteristik edim biçimleri dil biçimlerimizle (dil oyunları) sıkı bir ilişki içindedir. Yaşam biçiminin ve sosyal pratiğin belirli biçimlerinin açığa çıkarılması dil kullanımının da gerçek temelini gösterecektir. "Satranç tahtasının satranç için gerekli olması gibi, 'yaşayan (canlı) bir insan' dilin kullanımı ve anlaşılabilmesi için gereklidir" (Malcolm, 1971: 30). Bu yaklaşım aynı zamanda fiziksel ve zihinsel olan arasında kavramsal bir açıklık oluşturmuş olan Kartezyen öğretinin de bir eleştirisini içerir. Yani, dilimiz, etkinlikleri, ilgileri ve amaçları bağlamında yaşayan bir insan figürünün dili olarak anlaşılmalıdır, edimlerinden ve kendisini çevreleyen koşullardan yalıtılmış bir zihnin değil. Dolayısıyla, yalnızca bir insan gibi davranan şeyin ağırları olduğu söylenmektedir. (§282)

Özel bir dilin olanaklılığına zemin oluşturabileceği söylenebilecek olan, zihinsel olaylara ilişkin kavramları ya da özellikle duyum ifadelerini kendimizde olup biten olayların gözlemiyle elde ettiğimize ilişkin öğretisi, bu bağlamda reddedilmektedir denilebilir. Çünkü tüm ağırlı duyumlarda ortak olan herhangi bir zihinsel özellik belirleyemediğimiz gibi, onların ağırlı olmalarını neyin oluşturduğunu da bilemeyiz.

Eğer böyle olsaydı bu olaylar anında duyuma eşlik eden tüm fenomenler arasında bunları çekip çıkarabiliyor olurduk. Ancak Wittgenstein'in soruşturmaları göstermektedir ki, duyum anında oluşan ve kendisi duyuma karşılık gelen herhangi bir şeye işaret edemeyiz (Malcolm, 1971). Yani, solipsistik sonuçlarıyla beraber kavramların içgözlemden türetilbileceği öğretisinden kurtulmak gerekmektedir. Çünkü kişinin sözcüğü doğru kullanabilmesiyle onun anlamını bilmesi arasındaki ayrımı nasıl yapacağımızı, özel örnekle tanımlama prosedürüne başvurarak yapma girişimi başarısızlıkla sonuçlandığından bilemeyiz. Bu bağlamda özel dilin reddedilmesi suretiyle de, "insan zihninin bedeninden ve yaşayan insan topluluklarından yalıtılmış bir şekilde var olabileceğini ve kavramlar elde edebileceğini düşünmeye ayarılmanın ana kaynağı elimine edilmiş olmaktadır" (Malcolm, 1971: 59). O halde, hiç ağrı hissetmemiş birisi (§315) de gündelik pratikte bu sözcükleri uygun bir şekilde kullanabilir. Dilin kullanımında sözde gerçek ağrı deneyimi değil, dil oyunları tarafından içerik kazandırılan bir pratik söz konusudur.

Bizim hatamız, bir ilk fenomen olarak ne olduğuna bakmamız gereken yerde bir açıklama aramaktır. Yani şöyle dememiz gereken yerde: Bu dil-oyunu oynanıyor (§654). Sorun, bir dil oyununu deneyimlerimiz aracılığıyla açıklama sorunu değil, bir dil-oyununa dikkat etme sorunudur (§655). İlk şey olarak bu dil-oyununu izleyin (§656).

Dilin çok çeşitli ve farklı amaçlarla kullanımında dil oyunları temeldir ve açıklamalardan önce yaşam biçiminin parçası olan ve dilin içinde örüldüğü eylemleri öne çıkaran dilin konuşulmasına bakmak gerekmektedir. Wittgenstein'in yaklaşımında dilin konuşulmasının da, kurumsallık gösteren bir eylem olduğu söylenebilir. O halde, yaşam biçimiyle ilişkisinde ağrı kavramını anlamak ve kullanmak; kendinde ağrıyı hissettiğini ya da hissetmediğini söyleyebilme (gerçekten hissedilsin ya da hissedilmesin), başkalarında ağrının tipik ifadelerini tanıma ve

davranışsal sonuçlarını fark edebilme ve ağrı çektiğini iddia eden başkalarına karşı belirli bir tavır alabilme şeklinde kendini gösterir (Malcolm, 1971: 44-45). Ve bu bir dil oyununa katılmış olma pratiğinde anlamlandırılan bir etkinliktir. Wittgenstein’in temel yaklaşımı kendisini dilin kullanımında gösteren sorunlar olduğundan, dilsel ifadeler karşısında karışıklığa düştüğünde sorulacak soru: “O hangi bağlamda ortaya çıkar?” (FS, II, ix) sorusudur.

Bu durumda “mevcut özel duyumlara” (§243) işaret eden bir dil düşüncesinin böyle bir bağlamı gözetmediği açıktır. Wittgenstein’in da bu sorunu, “duyumların duyum ifadelerinin eşlikçileri olmalarına izin verilse de bu eşlikçileri onları meydana getiren koşullardan ve kendileriyle dışa vuruldukları davranıştan bağımsız olarak adlandırılabilen ve araştırılabilen süreçler olarak görmeyi reddederek, açıklığa kavuşturduğu düşünülebilir” (Rorty, 2006: 111). Söz konusu davranış ‘yaşayan (canlı) bir insanın’ toplumsallığı içinde örülmüş edimleri olarak yorumlanabilir. Bu noktada Wittgenstein, kökleri gramamızın köklerinde bulunan ‘yaşayan’ ve ‘yaşamayan’ ayrımı yapmaktadır. “Dilimizde çizilen bu ayrım yaşam biçimimizin temel yapısında bulunmaktadır” (McGinn, 1997: 153-154). Dolayısıyla dil yaşam biçimiyle köklü bir şekilde bağlantılıdır.

Bir taşın bakın ve onun duyumlara sahip olduğunu düşünün. —İnsan kendine şöyle der: İnsan, bir şeye duyum atfetme fikrine nasıl ulaşabilir? İnsan onu bir sayıya da atfedebilir! —Ve şimdi yalpalayan bir sineğe bakın ve bu güçlükler hemen ortadan kalkar ve ağrı burada, her şeyin onun için, sözün gelişi, fazlasıyla pürüzsüz olduğu burada sağlam bir yere ulaşabilir gibi görünür.

Ve öyleyse bir ceset de bize ağrıya erişemez gibi görünür. —Bizim canlı olanla ölü olana karşı tutumumuz aynı değildir. Bütün tepkilerimiz farklıdır. —Eğer birisi şunu: ‘Bu yalnızca, canlı bir şeyin filan tarzda hareket etmesi ve ölü olanın etmemesi olgusundan çıkamaz’ derse, o zaman ona bunun ‘nicelikten niteliğe’ bir geçiş durumu olduğunu ima etmek isterim (§284).

Wittgenstein kendi kendisine ölü gibi görünen dile yaşam verenin ‘canlı bir insan’ın ima ettiği ‘niteliksel’ bir yaşam biçimi olduğunu sanki söylemektedir. Bu yaşamsallık temelinde, dili kullanma dışında dilin daha temel bir anlaşılma koşulu yoktur. Başkalarına ve kendimize duyular atfetme dil oyunumuzda, kuşku ifadesinin bir yeri de yoktur. Wittgenstein’a göre, ‘ağrının ne anlama geldiğini biliyorum; benim bilmediğim, şu anda duyduğum bu’nun bir ağrı olup olmadığı’ (§288) diyen birisi dil oyununa katılmakta direnen ya da ısrarla ‘göz önünde bulunan’ (§126) dil oyununu görmezden gelen felsefi karışıklık içindeki birisidir. Wittgenstein’ın sineğe şişeden çıkış yolunu göstermek (§309) şeklindeki ifadesi bu doğrultuda anlaşılmalıdır.

Dil konuşulmakta ve canlı bir insanın edimleri yoluyla anlamlılık kazanmaktadır. Bütün ifadelerimiz yaşayan (canlı) insanların karmaşık yaşam biçimleriyle bağlantılıdır. Ve bu temel aynı zamanda dilin gramatik yapısında da kendisini gösterir.

Fakat bir beden bir ağrıya sahip olduğundan söz etmek saçma değil midir? —Ve insan bunda neden bir saçmalık hisseder? Benim elimin ağrısı hissetmediği ama benim elimde ağrıyı hissetmem hangi anlamda doğrudur?
Şu ne tür bir meseledir: Ağrıyı hisseden beden midir? —buna nasıl karar verilmesi gerekir? Onun beden olmadığını söylemeyi makul kılan nedir? —İmdi şöyle bir şey: Eğer birisi elinde bir ağrı duyduysa o zaman el öyle söylemez ve insan eli değil ıstırap çekenini yatıştırır; insan o kişinin yüzüne bakar (§286).

Yaşam biçiminin dilin kullanımıyla olan sıkı bağlantısı kendisini burada gösterir. Felsefi yanılsamalardan kurtulmanın yolu da buradan geçmektedir. Dili kullanma biçimimiz, burada, özne kavramıyla gramatik olarak ilişkilidir. “Ağrı-davranışı ağrılı bir yere işaret edebilir —ama ağrının öznesi onu ifade kişidir” (§302). Bu özne bir beden olmadığı gibi ağrının gerçek öznesi olan bir zihin (ya da ruh) de değildir.

Sorun dilsel bir sorundur ve “bedenden ağrıyı duyan özneye geçiş iki farklı varlık türü arasında bir geçiş değil, dil-oyunları arasındaki bir geçiş olarak gramatik bir harekettir” (McGinn, 1997: 156). “Ağrı kavramını onun hayatımızdaki özgül işlevi karakterize eder” (Zettel, §532). Bu noktada Wittgenstein’in temel iddiası, dilin kullanımı, yaşam biçimleri bağlamında anlaşıldığı takdirde felsefi karışıklıkların önüne geçilebileceği şeklindedir. ‘Ağrı’ sözcüğü ile yaşayan (canlı) bir insan arasındaki söz konusu gramatik bağlar gözden kaçırılırsa, kuşku olasılığının olmadığı yerde ağrı’yı tanımlayabilmeye ilişkin sözde felsefi sorunlar (duyum ifadesinin anlamlılığı için gerekli olduğu iddia edilen özdeşlik ölçütü gibi) baş gösterecektir.

2.4.1. Yaşam Biçimi ve Dili Kullanma

Wittgenstein stratejisini sözcüklerin bizi aldatmasına izin vermemek şeklinde geliştirmektedir. Dili konuşmanın bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu bunun için öne çıkardığı söylenebilir. Örneğin ‘zihin durumumu betimliyorum’ ve ‘odamı betimliyorum’ (§290) tümceleri arasındaki benzerliğin yol açacağı karışıklık, ancak kullanımdaki dile bakılarak iki farklı dil oyununun doğasını açığa çıkaran gramatik farklılıkların görülmesiyle aşılabilir. Aynı ‘betimleme’ sözcüğü, bu iki farklı dil oyunundaki kullanımın aynı olduğunu göstermez. Bu bağlamda Wittgenstein’in betimleme’nin belirli kullanımlar için araçlar olduğunu söylemesi de (§291), sözcük ve alet analogisi yoluyla anlaşılabilir. Sözcüklerin farklı dil oyunlarındaki kullanımları da tümüyle farklıdır (§10). Nasıl ki birçok farklı araç birçok farklı işlevi yerine getiriyorsa, duyum dilinin gramerinde de fiziksel nesnelere ilişkin dilin kullanımında yer edinebilen ya da işlev gösteren tarzda bir doğruluk

koşulu aranmamalıdır. Özel örnekle tanımlama modeli yoluyla duyum dilini temellendirmeye kışkırtılmak da dilin farklı kullanımlarını görememekten ve dilin tek bir tarzda işlev gördüğünü düşünme eğiliminden kaynaklanmıştı. Böylece Wittgenstein'in dilin kullanımı ve yaşam biçimini ilişkilendirmesi, aynı zamanda, dilin birçok farklı işlevini ortaya koymaya hizmet etmiş olmaktadır. Yani, yaşam biçimimizin karakteristik örüntüsü yoluyla, dili gündelik etkileşimlerimizde birçok farklı şekilde kullanabilmekteyiz. Bu kullanımın tüm insanlarda ortak olan, zihinsel olmayan doğal tepkilerde temelleniyor olduğu düşünülebilir. Bu temel, kişiye özel bir dil düşüncesini dışlamakta ve dili kullanmanın koşulu olarak sosyal bir bağlama başvurmayı gerekli kılmaktadır.

İnsan davranışı nasıl betimlenebilir? Elbette ancak çeşitli insanların eylemlerinin birbirine karışmış halde bir taslağı çıkarılarak. Yargılarımızı, kavramlarımızı ve tepkilerimizi belirleyen şey, tek bir kişinin şimdi yaptığı şey değildir, bireysel bir eylem değildir, insan eylemlerinin bütün arbedesidir, bütün eylemleri üzerinde gördüğümüz zemindir (Zettel, §567).

Bu karmaşık yaşam biçimi örüntüsü, dili kullanma ustalığına ve sayısız dil oyununa girebilme yeteneğine olanak sağlamaktadır. “Çeşitlilikleri ve farklılıkları içinde insan etkinliklerinin bütün bir ağının betimlenmesi yaşam biçimini verir” (Garver, 1994: 58). Bu bağlamda Garver gramerin, kuralların ve dil oyunlarının hepsinin ‘yaşam biçimi’ni varsaydığını dile getirir. Dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi, bu doğrultuda gerekli yetilerin kazanılması ortak bir yaşam biçimi temelinde olur.

Kimi zaman, hayvanların zihinsel kapasiteden yoksun oldukları için konuşmadıkları söylenir. Ve bunun alımı şudur: ‘Onlar düşünmezler ve bu nedenle de konuşmazlar.’ Ancak —Onlar sadece konuşmazlar. Ya da daha iyi ifade edersek: Onlar dili kullanmazlar—eğer dilin en ilkel biçimlerini saymazsak. —Emretmek, soru sormak, aktarmak, sohbet etmek; yürümek, yemek, içmek, oynamak kadar bizim doğal tarihimizin bir parçasıdır (§25).

Bu durumda ‘yaşam biçimi’ kabul edilmesi gereken bir şey, ‘verilmiş olan’ olarak değerlendirilmelidir (FS, II, xi). Bu yorumda dilin kullanımı, doğal tarihimizin bir parçası olduğundan, temellendirilebilecek ya da sorgulanabilecek bir etkinlik olarak görülmez. Bu açıdan dili nasıl kullandığımız yaşam biçimini belirlemez, asıl vurgu onları yaşam biçimi temelinde kullanabiliyor oluşumuzdadır. Gramer ve yaşam biçimi doğal tarihin olguları olarak empirik değil aşkınsal bir yapı gösteriyor gibi görünmektedir. Garver’a göre, Wittgenstein’in gramer ve yaşam biçimi anlayışı Kant’ın aşkınsal felsefesiyle benzerlik göstermektedir. Bu açıdan Garver doğal tarihin olgularının aşkınsal olduğunun düşünülebileceğini dile getirerek, Wittgenstein felsefesini bir tür aşkınsal doğalcılık olarak karakterize eder. Nasıl ki örneğin uzay, zaman ve nedensellik Kant’ta aşkınsal bilginin nesnelere olarak işlev görüyor ve genelde anlamının koşulu olarak sunuluyorsa, gramer (dil olanaklı uygulamalarının nesnelere olarak) ve yaşam biçimi (edimsel davranışın olanağı olarak) de Wittgenstein’da dili kullanmanın koşulu olarak sunulabilmektedir (Garver, 1994: 47-49).

O halde herhangi bir sözcükle ne kastettiğimizi sabitlemeye hizmet eden gramerden bağımsız bir şey söz konusu değildir. Bu noktada dili konuşmayı doğal tarihimizin bir parçası olarak değerlendirdiğimizde, “*Tractatus*’taki ‘söyleme’ ve ‘gösterme’ arasındaki karşıtlığın, ‘söyleme’ ve ‘oynama’ arasındaki karşıtlığa dönüştüğü söylenebilir” (Hintikka, 1986: 102). Buradaki ‘oynama’ verili olan bir dil-oyununun oynandığı (§654) anlamında bir oynama’dır ve ‘yaşama’ya, yani bir yaşam biçimine karşılık gelmektedir. Dilin doğal bir olgu olarak kullanımı, yani konuşulması; dilin örüldüğü eylemlerden oluşan dil oyunlarının “bir yaşam biçiminin kuşatıcılığında

anlaşılabilir olmasıyla” (Black, 1986: 78) olanaklı olmaktadır. Bu bağlamda Wittgenstein’in dile ilişkin bir kuram oluşturmayı reddetmesi, ‘oynama’ ve ‘yaşama’ anlamında dilin pratik boyutunu öne çıkarma girişimiyle tutarlılık göstermektedir. Dil hakkında ancak dilin kullanımı yoluyla bir şey söylenebilir. Bu da kuramsal olmayan edimsel bir etkinlikten başka bir şey değildir. “Dilin grameri dilsel pratikte ya da dilin kullanımında kendisini gösterir” (Aidun, 1986: 148).

2.4.2. İletişim ve Doğal Tarih

Wittgenstein’in yaklaşımı, çeşitli dilsel ifadelerin kendilerine özgü dil oyunları içerisinde anlaşılması; her bir dil oyununun kendine özgü bir perspektifi olduğu yönündedir. “Çünkü ‘iç’ ve ‘dış’ arasındaki ilişki olarak davranış ve zihinsel süreçler arasındaki ilişkinin resmi, gramerin yanlış yorumlanması ve metaforların yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır” (Hacker, 1990: 64). Bu açıdan gündelik konuşma pratiğimizde epistemik bir zemin aramaksızın da dili kullanabiliyor oluşumuzu, felsefi karışıklıklara meydan vermeden görebilmek önemlidir. Sorun, anlamın nasıl aktarıldığı değil, konuşmanın nasıl gerçekleştiğidir. Özel dil düşüncesine karşı çıkış da, dilin pratikte ‘işleyişi’ne yapılan bu vurgu bağlamında anlamlandırılmalıdır. Sözde özel dilin anlaşılabilir kılınması için “eklenmesi gereken bağlam onu sosyal bir dile dönüştürecektir” (Canfield, 1991: 133). Aksi durumda ilkece anlaşılamayacak olan bir tasarım (özel dil), dil adını almaya zaten hak kazanamayacaktır. Bu durum, bir yaşam biçimini gerekli kılan normal dil oyununun iptali farz edildiğinde, özel dilin gerekli kıldığı ve ilkece sağlanamayan bir özdeşlik ölçütü sorununa yol açılması anlamına gelir (§288).

Düşüncelerimde kendi kendime söylediğim şeyi her zaman doğru tahmin eden bir adam olduğunu varsayalım. (Onun bunu nasıl yaptığının bir önemi yok.) Ancak onun doğru tahmin yapmasının ölçütü nedir? İmdi, ben doğru sözlü bir kişiyim ve onun doğru tahmin ettiğini itiraf ediyorum. —Ancak hata yapmış olamaz mıyım? Belleğim beni aldatamaz mı? Ve —yalan söylemeden— içimde düşündüğüm şeyi ifade ettiğimde o daima böyle yapamaz mı? —Ancak şimdi ‘içimde olup biten’ hiç de önemli değilmiş gibi görünüyor. Filanı düşünmüş olduğum itirafının doğruluğunun ölçütleri bir sürecin doğru betiminin ölçütleri değildir. Doğru itirafın önemi onun doğru oluşunda ve bir sürecin kesin raporunda bulunmaz. Daha çok, doğruluğu, doğruluğun (truthfulness) özel ölçütleriyle garanti edilen bir itiraftan çıkarılabilen özel sonuçlarda bulunur (FS, II, xi).

Dilin edimsel kullanımında duyum ifadelerinin anlaşılması, konuşanın doğru sözlülüğü varsayılarak olanaklı olabilmektedir. Bu türden ifadelerin kullanılmasına ilişkin dil oyununun kendine özgü işleyişi içinde, konuşucuların içtenliğinin onaylanması söz konusudur. Verili yaşam biçimi konuşucuların söylediklerini doğru olarak ele almamıza izin verir. Dil oyunu böyle işlemektedir. “Birisinin ağrısından söz etmesi başkaları üzerinde bir yardım düşüncesine ya da sempatiye yol açar. Ağrı içindeki birisine karşı doğal tepkilerini ortaya çıkarır. Ve bu durumlarda ağrısını dile getiren kişinin duyumunu doğru olarak tanıyıp tanımadığını bir an için bile düşünmeyiz” (Canfield, 1991: 131-132). Wittgenstein şöyle demektedir: “Yaptığım şey, şüphesiz, duyumumu ölçütlerle belirlemek değil, bir ifadeyi tekrar etmektir. Fakat bu dil oyununun sonu değil, başlangıcıdır” (§289). Bu noktada Kripke’nin yorumu da aynı doğrultudadır:

Başkalarına kavramlar atfetme oyunumuz uzlaşma dayanır. Bu, duyu dili atfetme olayında uzlaşmanın kısmen birinci şahıs için ‘dış ölçütler’ yoluyla işleyecek kadar sıklıkla meydana gelir. Bu süreç için daha fazla ‘meşrulaştırma’ veya ‘açıklama’ya ihtiyaç yoktur; burada sadece nasıl uzlaşmaya vardığımız dikkate alınır. Başkalarına duygu kavramları atfetme faaliyetimizin yaşamımızda oynadığı önemli rol, ortadadır. Eğer birine ‘ağrı’ kavramının ustalığını atfedersem, başka ağrı işareti olmadan bile, onun samimi ‘ağrı duyuyorum’ beyanı benim ona acımama, ona yardım etmeye çalışmama, vb. (veya sadistsem, tam tersini yapmama) neden olmaya yeter ve başka durumlar da aynı şekildedir (Kripke, 2007: 143).

Kripke’nin sözünü ettiği uzlaşımın, Wittgenstein’in düşüncesinde yaşam biçimi yoluyla sağlandığı söylenebilir. Bu bağlamda ‘yaşam biçimi’ anlayışı, dil hakkında

açıklığa kavuşabilmek için temel bir kavrayış yolu olarak kendini gösterir. Özel dil konuşucusu ise “duyumlara ilişkin konuşmalarımıza anlamını veren bütün bir karmaşık bağlamdan vazgeçmiş” (Canfield, 1991: 132) görünmektedir. “Bir ifadeyi doğrulama olmaksızın kullanmak onu haksız kullanmak değildir” (§290); çünkü, “bir doğrulamanın ne olduğunu bize dil oyunlarında somutlaşan yaşam biçimi öğretir” (Malcolm, 1954: 150). “İnsanların neyi bir doğrulama olarak kabul ettikleri, nasıl düşündükleri ve yaşadıklarıyla gösterilir” (§325). Yaşam biçimi ise doğrulamayı gerektirmeyecek şekilde temelde durmaktadır. Bu anlamda “yaşam biçimi, haklı gösterilmemiş ve haklı gösterilemez olan bir insan etkinlikleri örüntüsüdür. Paylaşılmış doğal ve dilsel tepkilerden, tanımlarda ve yargılardaki geniş ölçekli uzlaşımın ve bunlara karşılık gelen davranışlardan oluşur” (Altuğ, 2001: 161). Altuğ yaşam biçimini bir kültür örüntüsü olarak vurgulamakta ve yaşam biçiminin dile yaklaşımda daha ötesine yürünemeyecek bir son veri olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir. Böylece “yaşam biçimleri içerisine örülmüş olan dilin, kendi dışında bir meşrulaştırıcı dayanak arama gerekliliği de ortadan kalkar” (Altuğ, 2001: 162). Bu yaklaşım, Wittgenstein’in gramerin özerkliğine ilişkin görüşleriyle de paraleldir. “Gramer olgularla temellendirilmez, empirik önermelerin doğrulanması modelinde olduğu gibi bir gerçekliğe gönderme yapılarak gramerin temellendirilmesi gibi bir şey söz konusu değildir. Gramer temellendirme gerektirmeyecek şekilde sözcüklerin kullanımı için kurallardan oluşur ... ve olgusal önermeler tarafından varsayılır” (Hacker, 1990: 148).

Hunter’ın yorumunda ise, daha kökten bir şekilde, yaşam biçimi hakkında sunulan ‘organik görüş’, yaşayan bir canlının çevresiyle ilişkisindeki karmaşık tepkileri

temelinde açıklanır. Hunter, bu tepkiler temelinde dili öğrenmeyi, uygun kullanıma ilişkin bir beceri edinme süreci olarak değerlendirir. Uygun dil kullanımı, sözcükle şey arasında bağlantı kuran zihinsel bir edime ihtiyaç duymaz, aksine kişinin belirli durumda dolaysız tepkisi yoluyla sağlanır. Yani, dilsel pratikte sözcükleri arada bir zihinsel edim söz konusu olmaksızın doğrudan kullanılır (Hunter, 1986: 109-114). Bu yolla, dilin kullanımının ve anlaşılmasının “doğal tarihimizin bir parçası” (§25) olduğu görüşüyle, yaşam biçimi doğrultusunda dilsel pratikte “körü körüne” (§219) eylediğim ortaya konulmaktadır. Böylece, dil oyunlarımız doğal ve içgüdüsel türden davranışlar temelinde şekillenmektedir ve “ilkel davranışın bir uzantısı” (Zettel, §545) olarak kendini göstermektedir. Yani “akıl yürütme içgüdüden sonra gelmektedir” (Hacker, 1990: 285). Bu anlayış yoluyla kullanım ve bağlamın önemi daha açık görülebilmektedir. Koşulların “içinde var olduğu düzlem, en nihayetinde yaşama biçimidir. Bir yaşam biçimi de bir kültür çevresi anlamına gelir” (Altuğ, 2001: 168). Wittgenstein’in “Eğer bir aslan konuşabilseydi onu anlayamazdık” (FS, II, xi) sözünü bu doğrultuda yorumlayabiliriz. Aslanın bir dile sahip olduğu düşünülse bile, bu dil bizim onunla anlaşmamızı ve iletişimimizi olanaklı kılacak ortak bir yaşam biçimi temelinden yoksun olduğundan, onu diğer aslanlardan başkası anlayamayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar* yapıtında ele aldığı özel dil sorunu aracılığıyla genel dil anlayışının daha açık bir biçimde anlaşılabilceğini göstermeyi amaçlamıştır. Wittgenstein'in özel dilin olanaksızlığına ilişkin geliştirmiş olduğu savlar, aslında, dili kullanmanın koşullarını betimlemektedir. Bu nedenle, Wittgenstein'in *Soruşturmalar*'da ortaya koyduğu dil anlayışı, özel dilin olanaksızlığını mantıksal olarak içermektedir. Wittgenstein'in düşüncelerini serimlemesinde karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiği söylenebilecek olan özel dile ilişkin açıklamalar, *Soruşturmalar*'ın Önsöz'ünde de söylediği gibi araştırmanın "geniş bir düşünce alanını, her yönde çaprazlama dolaşmaya zorlamasının" bir sonucu olarak görülmelidir.

Özel bir dilin olanaklılığına ilişkin soruşturma, dilin yanlış kullanımından doğan başka sorunlarla da ilişkilendirilebilir. Geleneksel felsefenin birçok sorununun saçma olduğunu düşünen Wittgenstein, felsefi sorunların dile ilişkin yanlış bir yaklaşımdan doğduğunu ve sözcüklerin uygulamasının tek bir biçimi olduğu yanlışlamasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu nedenle, Wittgenstein'in açıklamaları geleneksel felsefe sorunlarına bir yanıt olarak değil, sorulara bir karşı çıkış olarak (§47) değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, Wittgenstein'in düşüncesi kendine özgü bir şekilde sorun odaklıdır ve bu sorunlara her ne kadar geleneksel felsefe sorunlarına olduğu gibi yaklaşılsa da çözüm yolları önerilmektedir (Hintikka, 2000: 5-10). Felsefenin ancak dili kullanarak ortaya konabilen bir etkinlik olduğu düşünülecek olursa, asıl sorunun dilin nasıl kullanıldığı olması önemli

görülmektedir. Genel bir anlam kuramı oluşturulmaya çalışılmaması ve dilin edimsel kullanımının öne çıkarılması da bu bağlamda anlaşılmalıdır. Böylece, söz konusu olan yaklaşım felsefi sorunları yok sayma olarak değil, bağlamına oturtma ve dilin kullanımıyla ilişkilendirme olarak düşünülebilir. Dilin kullanım biçimleriyle, yani yaşam biçimleriyle ilişkilendirilerek açılan ve sunulan sorunlar arasındaki ilişkilerin öne çıkması nedeniyle, özel dil sorunu ancak diğer sorunlar bağlamında anlaşılabilir. Bu noktada, Wittgenstein'in yaklaşımında, dilin anlaşılma koşulunun yaşam biçimi temelinde sağlanabildiği düşünülecek olursa, felsefi karışıklıkların genel olarak yaşama biçimine katılamama durumunda ortaya çıktığı söylenebilir. O halde, sözcükleri edimsel kullanımlarından yalıtılan metafizik bir dil anlayışı terk edilerek, dilin gündelik kullanımına geri getirilmesi (§116) amaçlanmalıdır. Böylece, geleneksel felsefenin soruları (§133) dilin kullanımıyla olan ilişkisinde ve sosyal bağlamı içinde farklı bir boyuta taşınmış olmaktadır denilebilir.

Dilin sosyal bir resminin ortaya konduğu ve asıl eleştirinin göndergesel dil anlayışına karşı geliştirildiği *Felsefi Soruşturmalar*'da, özel dile karşı oluşturulan argüman da temelde göndergesel dil anlayışının reddine dayanmaktadır. Dilin örüldüğü eylemleri öne çıkaran ve belirli bir pratik içinde kurallarla yönlendirilen insan etkinliklerine vurgu yapan dil oyunları ile açılan dil anlayışı da, pratiği oluşturan doğal tepkileri ifade eden yaşam biçimi anlayışıyla desteklenmektedir. Bu açıdan, dilin kullanımını anlamamanın dilin doğasını anlamaya çalışmaktan daha önemli olduğu ortaya çıkmakta; özel (kişisel) bir yaşam biçiminin, yani özel bir anlamlandırmanın olanaklı olmadığı içerimini de taşıyan bir sonuç açığa çıkmaktadır. Böylece, dilde anlamın dil oyunları aracılığıyla oluşturulduğu anlayışıyla tutarlı olarak, anlamamanın

işsel bir süreç olduğu düşüncesinin eleştirilmesi, örnekle tanımlama sorununun açığa çıkardığı bağlam anlayışı yoluyla geliştirilmektedir. Varsayımsal özel bir dilin işlemeyeceği de, sözcüklerin anlam kazanmasının sosyal bir bağlamla olanaklı olduğunun vurgulanmasıyla ortaya konmaktadır. Yani, Wittgenstein'a göre anlama zihinsel ya da özel, işsel bir deneyim olarak ele alınmamakta, yaşam biçimi içinde şekillenen bir pratik olarak değerlendirilmektedir. Dili kullanmanın doğal tarihimizin bir parçası olduğu (§25) düşüncesinin de bu bağlamda anlaşılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, özel dil sorununun imlediği özel bir dilin olanaklılığı savının reddedilmesi, dil kullanımının işsel deneyimler temelinde oluşmadığını göstermeyi hedeflemektedir. Bu çıkarım, günlük örneğinde sunulduğu biçimiyle duyum ifadelerinin özel bir örnekle tanımlanmasının olanaksızlığına ve söz konusu ifadelerin epistemik bir iddia taşımalarının dilin edimsel kullanımıyla karşıtlık içinde olduğu görüşüne dayandırılmaktadır. Wittgenstein'ın özel dil sorununa ilişkin argümanlarının merkezinde olduğu söylenebilecek ikinci bir çerçeveyi sunan kutudaki böcek örneğinde ise, yine göndergesel dil anlayışının yol açtığı bir eğilim sonucunda beliren yanlış anlamalar gösterilmektedir. Dil oyunundan bağımsız bir anlamlandırmanın olanaklı olmadığını; aslında gerekli de olmadığını göstermeyi amaçlayan bu örnekte özel dil savı, iletişimi olanaksız kılan ve dilsel pratikte hiçbir işlevinin olmadığı ortaya konan özel bir nesne varsayımının tutarsızlığı yoluyla geçersiz olarak değerlendirilmektedir. Böylece, Wittgenstein'ın '*Felsefi Soruşturmalar*' adlı yapıtında özel bir dilin ilkece olanaklı olmadığını açıkladığı pasajlarında sorunun hazırlanması ve sunulması bağlamında, dilin edimsel işleyişi serimlenerek dilsel pratik ve dilin uygulamaları öne çıkarılmakta; dili anlamanın

koşulu olarak yaşayan insanların sosyal bağlamını imlediği düşünölen verili yaşam biçiminde dilin kullanımını ortaya konulmaktadır. Wittgenstein'in asıl sorunu da, bu yaklaşım yoluyla felsefi söyleme bir açıklık sağlamak ve insanın düşünmesine farklı bakış açıları kazandırmak olarak görölmelidir. Çünkü "sözcükler ancak düşünöcenin ve yaşamın akışı içinde anlam kazanır" (Zettel, §173).

ÖZET

Bu tezin amacı, Wittgenstein'in '*Felsefi Soruşturmalar*' adlı yapıtında işlendiği biçimiyle özel dil sorununun açıklanması ve bu yolla felsefi sorunlarla ilişkisinde dil hakkında bir açıklığa ulaşılmasıdır. Wittgenstein dilin edimsel kullanımının betimlenmesinin felsefi karışıklıkların önüne geçilmesi, kendini sürekli yineleyen geleneksel sorunların çözümlenmesi ve yeni görüş açılarının kazanılması noktasında kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımı uygun bir şekilde ele alabilmek için, tezin ilk bölümünde dilin kullanımı ekseninde dilin nasıl anlamlandırıldığı ve bu bağlamda dilsel pratiğin sosyal doğası serimlenmeye çalışılıyor.

İkinci bölümde ise, sosyal bağlamı içinde anlaşılması gereken dil düşüncesinin özel dilin olanaklılığına karşı geliştirilen argümana hazırladığı zemin gösterilmeye çalışılıyor. Böylece, Wittgenstein'in dili yaşam biçimiyle olan ilişkisinde nasıl konumlandığı ve bu yaklaşımın dilin yanlış anlaşılmasından ve yanlış kullanılmasından kaynaklanan felsefi yanılsamalar hakkında sağladığı açıklık gösterilir. Tez sonuç olarak, '*Felsefi Soruşturmalar*'da geliştirilen yaklaşımların özel dili reddeden argüman temelinde dile getirildiği düşüncesiyle bitiriliyor.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to elucidate the private language argument in Wittgenstein's work titled as '*Philosophical Investigations*' and to get a clear view about language in relation with philosophical problems. Wittgenstein introduces the description of actual use of language as having a critical importance for eliminating the philosophical confusions, dissolving the same recurring traditional problems and attaining new ways of seeing. To treat this approach properly, in the first chapter of the thesis, it is attempted to expose how language meaningfully understood within the framework of the ordinary language use and in this context to explicate the social nature of linguistic practice.

In the second chapter of the thesis, it is intended to present the ground for the argument against the possibility of a private language, in a language which is operated through social context. So it is laid open to view how Wittgenstein posits language in relation with form of life and it is shown that how this approach provides a clear view about the philosophical illusions which are rooted in the misunderstanding and misuse of language. Finally, this thesis concludes that all the issues developed in the '*Philosophical Investigations*' dwell upon the argument which denies private language.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Altuğ, Taylan, (2001), *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Baker, G. P.& Hacker, P.M.S., (1980), *An Analytic Commentary on The Philosophical Investigations, volume 1: Wittgenstein: Understanding and Meaning*, Oxford, Basil Blackwell.
- Fann, K. T., (1969), *Wittgenstein's Conception of Philosophy*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
- Hacker, P. M. S., (1990), *An Analytical Commentary on The Philosophical Investigations, volume 3: Wittgenstein: Meaning and Mind*, Oxford, Basil Blackwell.
- Hacker, P. M. S., (1997), *Insight and Illusion, Themes in the Philosophy of Wittgenstein*, Bristol, England, Thoemmes Press.
- Hanfling, Oswald, (1989), *Wittgenstein's Later Philosophy*, London, Macmillan Press.
- Haukioja, Jussi, (2000), *Rule-Following, Response-Dependence and Realism*, Turku, Finland, University of Turku.
- Hintikka, Jaakko, (2000), *On Wittgenstein*, Printed in the USA, Wadsworth Thomson Learning.
- Hunter, J. F. M., (1985), *Understanding Wittgenstein (Studies of Philosophical Investigations)*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Johnston, Paul, (1993), *Wittgenstein Rethinking The Inner*, London and New York, Routledge.
- Kripke, Saul, A., (2007), *Wittgenstein: Kurallar ve Özel Dil*, Çeviren: Berat Açıl, İstanbul, Litera Yayıncılık.
- Kripke, Saul, A., (1982), *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Printed in the United States of America.
- Lugg, Andrew, (2000), *Wittgenstein's Investigations 1-113 (A Guide and Interpretation)*, London, Routledge.

- McGinn, Marie, (1997), *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*, London, Routledge.
- Norman, Malcolm, (1971), *Problems of Mind: Descartes to Wittgenstein*, New York, Harper & Row Publishers.
- Rorty, Richard, (2006), *Felsefe ve Doğanın Aynası*, Çeviren: Funda Günsoy Kaya, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Sezgin, Erkut, (2002), *Wittgenstein'in Ardından Beden ve Zihin Hareketleri*, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Soykan, Ömer Naci, (2006), *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, İstanbul, MVT Yayıncılık.
- Wittgenstein, Ludwig, (1965), *The Blue and Brown Books, Preliminary Studies for the 'Philosophical Investigations'*, England, Basil Blackwell.
- Wittgenstein, Ludwig, (1958), *Philosophical Investigations*, Translated by G. E. M. Anscombe, Oxford, UK, Blackwell Publishers, Second Edition.
- Wittgenstein, Ludwig, (1980), *Culture and Value*, Translated by Peter Winch, Edited by G. H. Von Wright, Chicago, The University of Chicago Press, Basil Blackwell.
- Wittgenstein, Ludwig, (1998), *Felsefi Soruşturmalar*, Çeviren: Deniz Kanıt, İstanbul, Küyerel Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig, (2003), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çeviren: Oruç Aruoba, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig, (2004), *Zettel*, Çeviren: Doğan Şahiner, İstanbul, Nisan Yayınları.

Makaleler:

- Aidun, Debra, (1986), “*Wittgenstein on Grammatical Propositions*”, **Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2(From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein’s Later Philosophy)**, Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s.142-149.
- Arrington, Robert L., (2001), “*Following a Rule*”, **Wittgenstein: A Critical Reader**, Edited by Hans-Johann Glock, Massachusetts, USA, s. 119-137.
- Black, Carolyn, (1974), “*Philosophical Investigations Remark 43 Revisited*”, **Mind, New Series, Vol. 83, No. 332**, Published by Oxford University Press, s. 596-598.
- Black, Max, (1986), “*Wittgenstein’s Language-games*”, **Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2(From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein’s Later Philosophy)**, Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s. 74-88.
- Canfield, John V., (1991), “*Private Language: Philosophical Investigations section 258 and environs*”, **Wittgenstein’s Philosophical Investigations, Text and Context**, Edited by Robert L. Arrington and Hans Johann Glock, London and New York, Routledge, s. 120-137.
- Canfield, John V., (1996), “*The Community View*”, **The Philosophical Review, Vol. 105, No. 4**, Published by Cornell University, s. 496-498.
- Fogelin, J. Robert, (2002), “*Wittgenstein’in Felsefe Eleştirisi*”, **Cogito, Sayı 33**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 80-104.
- Garver, Newton, (1994), “*Naturalism and Transcendentality: The Case of ‘Form of Life’*”, **Wittgenstein and Contemporary Philosophy**, Edited and Introduced by Souren Teghrarian, Bristol, England, Thoemmes Press, s. 41-69.
- Genova, Judith, (1986), “*A Map of the Philosophical Investigations*”, **Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2(From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein’s Later Philosophy)**, Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s. 58-73.
- Grandy, Richard E., (1976), “*The Private Language Argument*”, **Mind, New Series, Vol. 85, No. 338**, Published by Oxford University Press, s. 246-250.

- Hintikka, Jaako, (1986), "*Language-games*", **Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2(From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein's Later Philosophy)**, Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s. 89-105.
- Hunter, J. F. M., (1986), "'Forms of Life' in Wittgenstein's Philosophical Investigations", **Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2 (From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein's Later Philosophy)**, Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s. 106-124.
- Law, Stephen, (2004), "*Five Private Language Arguments*", **International Journal of Philosophical Studies, Vol. 12(2)**, Taylor and Francis Ltd., s. 159-176.
- Malcolm, Norman, (1954), "*Wittgenstein's Philosophical Investigations*", **The Philosophical Review, Vol. 63, No. 4**, Published by Cornell University, s. 530-559.
- Schroeder, Severin, (2001), "*Private Language and Private Experience*", **Wittgenstein: A Critical Reader**, Edited by Hans-Johann Glock, Massachusetts, USA, s. 174-198.
- Shanker, S. G., (1986), "*Sceptical Confusions About Rule-Following*", **Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2(From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein's Later Philosophy)**, Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s. 176-182.
- Temkin, Jack, (1981), "*Wittgenstein on Epistemic Privacy*", **The Philosophical Quarterly, Vol. 31, No. 123**, Published by The Philosophical Quarterly, s. 97-109.
- Wright, Crispin, (1984), "*Kripke's Account of the Argument Against Private Language*", **The Journal of Philosophy, Vol. 81, No.12**, Published by Journal of Philosophy, Inc., s. 759-778.